

TOLSZTOJ ÖSSZES REGÉNYEI ÉS ELBESZÉLÉSEI

A GUTENBERG KÖNYVKIADÓ VÁLLALAT KÖNYVEI

TOLSZTOJ

ÉS A FÉNY VILÁGIT A SÖTÉTSÉGBEN

**OROSZ EREDETIBŐL FORDITOTTA
GELLÉRT HUGÓ**

TARTALOM

**ÉS A FÉNY VILÁGIT A SÖTÉTSÉGBEN
JÁRJATOK A VILÁGOSSÁGBAN
NINCSENEK A VILÁGON BŰNÖSÖK
ISZIDOR BARÁT
FALUSI DALOK
A PARASZT ÉS AZ IDEGEN**

ÉS A FÉNY VILÁGIT A SÖTÉTSÉGBEN

SZEREPLŐK:

Nyikoláj Ivánovics Szarűncov
Márija Ivánovna Szarűncova, a felesége
Ljuba, a leányuk.
Sztyópa, a fiuk.
Vánja, a fiuk.
Missy, a leányuk.
Szarűncovék kis gyermekei.
Alexándr Mihájlovics Sztarkóvszkij, Ljuba vőlegénye.
Mitrofán Jermílics, Vánja tanítója.
A Szarűncov-gyermekek nevelőnője.
Alexándra Ivánovna Kohóvceva, Márija Ivánovna nővére.
Pjotr Szemjónovics Kohóvcev, a férje.
Liza (Lizánjka), a leányuk.
Cseremsánova hercegné.
Borisz, a fia.
Tónja, a leánya.
Cseremsánova hercegné másik leánya, kislány.
Fiatal pap.
Szarűncovék dadája.
Iván Zjábrev, paraszt.
Maláska, a leánya.
Parasztasszony, a felesége
Pjotr, paraszt.
Rendőrbiztos
Gerászim atya, pap.
Közjegyző
Asztalos.
Tábornok.
A tábornok segéd tisztje.
Ezredes.
Ezredirnok.
Őrszem.
Két fegyőr.
Csendőrtiszt.
A csendőrtiszt irnoka
Ezredlelkész.
A katonai kórház elmeosztályának főorvosa.
Ugyanazon osztály alorvosa.
Ugyanazon osztály ápolói
Beteg tiszt.
Zongorás.
Grófné.
Alexándr Petróvics.
Parasztok, parasztasszonyok. Diákok, hölgyek
Táncoló párok.

ELSŐ FELVONÁS

Szin: egy gazdag ház fedett terrasza, falun. A terras elött virágágyak, tennisz- és krocketpálya. A krocketpályán gyerekek játszanak nevelőnőjükkel. A terraszon terített asztal mellett ülnek: Márja Ivánovna Szarűncova, 40 éves, szép, elegáns. Nővére, Alexándra Ivánovna Kohóvceva, 45 éves, kövér, határozott és ostoba és férje, Pjotr Szemjónovics Kohóvcev, nyári ruhában, kövér, puffedt, szemüveges. Az asztalon szamovár és kávéfőző. Kávéznak, Pjotr Szemjónovics dohányzik.

1. JELENET

Márja Ivánovna, Alexándra Ivánovna és Pjotr Szemjónovics.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Ha nem a nővérem volnál, hanem egy idegen nő és Nyikoláj Ivánovics nem a te férjed, hanem egy ismerős, akkor úgy találnám, hogy a dolog eredeti és nagyon kedves és talán magam is helyeselnék neki. *J'aurais trouvé tout ça très gentil.*¹ De amikor azt látom, hogy a férjed esztelenkedik, igen, esztelenkedik, akkor lehetetlen, hogy meg ne mondjam, amit gondolok. És meg fogom mondani neki is, a férjednek. *Je lui dirai son fait, au cher Nyikoláj Ivánovics.*² Nem félek én senkitől.

MÁRJA IVÁNOVNA: Én egyáltalán nem sértődöm meg; hát nem látom magam is? Csak nem gondolom, hogy a dolog olyan fontos volna.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Igen, te nem gondolod; de én azt mondom neked, hogy ha így hagyod menni a dolgokat, akkor koldusok fogtok maradni. *Du train que cela va.*³

PJOTR SZEMJÓNOVICS: Ugyan már, koldusok; az ő vagyonukkal.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Igen, koldusok. Te, kedves, légy szives és ne szakíts félbe. A te szemedben mindig jó, amit a férfiak csinálnak...

PJOTR SZEMJÓNOVICS: Hiszen nem tudom, csak azt mondom...

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Te sohasem tudod, hogy mit mondasz, mert ha a fajtátok, a férfiak, egyszer ostobáskodni kezdenek, *il n'y a pas de raison que ça finisse.*⁴ Én csak azt mondom, hogy a te helyeden ezt nem engedném meg. *J'aurais mis bon ordre à toutes ces lubies.*⁵ Micsoda dolog ez? Férj, családfő és semmivel sem foglalkozik, mindent a sorsára hagy és mindent szétosztogat, *et fait le généreux à droite et à gauche.*⁶ Tudom, hogy ez mivel végződik. *Nous en savons quelque chose.*⁷

---

¹ Mindezt nagyon kedvesnek találnám.

² Meg fogom mondani az igazat, a kedvesnek.

³ Ha így folytatódik.

⁴ Nincsen ok, hogy véget érjen.

⁵ Véget vetnék mindezeknek a balgaságoknak.

⁶ És jobbra-balra nagylelkűsködik.

⁷ Mi is értünk hozzá valamennyire.

PJOTR SZEMJÓNOVICS (*Márja Ivánovnához*): De magyarázza csak meg nekem, *Marie*, mi is ez az új irányzat. Mondjuk, liberálisok: zjemsztvo, alkotmány, iskolák, olvasótermek *et tout ce qui s'en suit*.⁸ - ezt értem. Mondjuk, szocialisták: *les grèves*,⁹ nyolcórás munkaidő - ezt is értem; de hát ez micsoda? Magyarázza meg nekem.

MÁRJA IVÁNOVNA: Hiszen ő tegnap elmondta önnek.

PJOTR SZEMJÓNOVICS: Bevallom, nem értettem meg. Evangélium, hegyi beszéd, [templomra nincs szükség...¹⁰] De hogy legyünk az imával és minden egyébvel?...

MÁRJA IVÁNOVNA: Hiszen az éppen a legfontosabb, hogy mindent lerombol és semmit sem állít a helyébe.

PJOTR SZEMJÓNOVICS: Hogyan is kezdődött el a dolog?

MÁRJA IVÁNOVNA: A múlt évben kezdődött el, nővére halálával. Nagyon szerette és a halála nagyon hatott rá. Nagyon komor lett, állandóan a halálról beszélt, s amint tudja, maga is megbetegedett. S a tifusz után már teljesen megváltozott.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Mégis tavasszal még ellátogatott hozzánk Moszkvába és nagyon kedvesen viselkedett és visztezett. *Il était très gentil et comme tout le monde*.¹¹

MÁRJA IVÁNOVNA: Igen, de akkor már egészen más volt.

PJOTR SZEMJÓNOVICS: És pedig milyen?

MÁRJA IVÁNOVNA: Teljesen közömbössé vált a családja iránt s aztán ez az *idée fixe*¹² - az Evangélium. Napokon keresztül olvasott, éjszakánként nem aludt, felkelt, hogy olvasson, jegyzeteket, kivonatokat csinált, azután utazgatni kezdett püspökökhöz, sztarecekhez, hogy vallási kérdésekről tanácskozzék.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Nos, és áldozott?

MÁRJA IVÁNOVNA: Ezt megelőzőleg, házasságunk óta, vagyis huszonöt éven keresztül nem áldozott. Most aztán egy izben kolostorba vonult, hogy a szent áldozásra készüljön [és a szent áldozás után tüstént arra a felfogásra jutott, hogy áldozni nem kell, hogy templomba járni nem kell].

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Éppen azt mondom én is, hogy nincs benne semmi következtetés.

MÁRJA IVÁNOVNA: Igen, egy hónappal ezelőtt még egyetlen misét sem mulasztott el, minden bűnt betartott, s utána egyszerre - mindegyikre nincs szükség. Beszélj vele.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Beszéltem is és fogok is beszélni.

PJOTR SZEMJÓNOVICS: Hiszen ez még semmi.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Igen, rád nézve minden semmi, mert a férfiaknak nincsen semmi vallásuk.

---

⁸ És mindaz, ami belőle következik.

⁹ Sztrájkok.

¹⁰ A szögletes zárójelekben álló szövegrészeket a forradalom előtti orosz kiadásokból a cenzura törölte.

¹¹ Nagyon kedves volt és olyan, mint mindenki.

¹² Rögeszme.

PJOTR SZEMJÓNOVICS: Engedj csak beszélnem. Én azt mondom, hogy mindazonáltal nem itt van a bökkenő. Ha az egyházat tagadja, mit akar az Evangéliumtól?

MÁRJA IVÁNOVNA: Azt, hogy az Evangélium, a hegyi beszéd szerint kell élnünk és mindent el kell osztogatnunk.

PJOTR SZEMJÓNOVICS: De miből éljünk meg, ha mindent szétsztunk?

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: És azt hol találta a hegyi beszédben, hogy *shake hands*¹³-eket kell csinálni a lakájokkal? A hegyi beszéd azt mondja: boldogok az együgyűek - de a *shake hands*-ről semmi sem áll benne.

MÁRJA IVÁNOVNA: Igen, az természetes, hogy tulzásba csap, aminthogy mindig tulzott volt, aminthogy egy időben tulzásba vitte a zenét, a vadászatot, az iskolákat. De nekem ettől még nem könnyebb.

PJOTR SZEMJÓNOVICS: Miért is ment be a városba?

MÁRJA IVÁNOVNA: Nem mondta meg, de tudom, hogy az erdőrontás ügyében ment. Parasztok kivágták egy erdőnket.

PJOTR SZEMJÓNOVICS: Az ültetett fenyvest?

MÁRJA IVÁNOVNA: Igen. Pénzbírságra és börtönre ítélték őket, s mint Nyikoláj Ivánovics elmondta, ebben az ügyben van ma újabb tárgyalás és én biztosra veszem, hogy emiatt utazott be.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Meg fog nekik bocsátani és holnap idejönnek és kivágják a parkot.

MÁRJA IVÁNOVNA: Igen, ez a kezdet. Letördelték az összes almafákat, letapossák a zöld gyepet: ő mindent megbocsát.

PJOTR SZEMJÓNOVICS: Csodálatos.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Éppen azért mondom, hogy a dolgot nem szabad annyiban hagyni. Hiszen, ha így folytatódik - *tout y passera*.¹⁴ Nekem az a véleményem, hogy te, mint anya, köteles vagy *prendre tes mesures*.¹⁵

MÁRJA IVÁNOVNA: Ugyan mit tehetek?

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Hogy mit? Megállítani, megmagyarázni, hogy így nem mehet tovább. Neked gyermekeid vannak! Micsoda példát látnak?

MÁRJA IVÁNOVNA: Természetesen fáj nekem, de csak tünök, abban a reményben, hogy mindez elmúlik, amint elmúltak a korábbi szenvedélyei.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Igen, de *aide toi et Dieu t'aidera*.¹⁶ Éreztetni kell vele, hogy nincsen egyedül és hogy így nem lehet élni.

MÁRJA IVÁNOVNA: A legrosszabb az, hogy többé nem foglalkozik a gyermekekkel. És mindenben egyedül kell intézkednem. Nekem meg itt van egyfelől a csecsemőm, másfelől pedig az idősebbek, lányok és fiuk, akik felügyeletet, irányítást követelnek. És mindenben egyedül vagyok. Azelőtt annyira gyengéd, gondos atya volt. Most meg minden mindegy neki.

---

¹³ Kézfogás.

¹⁴ Minden rámegey.

¹⁵ Óvintézkedéseket tenni.

¹⁶ Segits magadon, az Isten is megsegít.

Tegnap elmondom, hogy Vánja nem tanul és megint meg fog bukni és erre azt feleli, hogy sokkal jobb lenne, ha teljesen kivennők a gimnáziumból.

PJOTR SZEMJÓNOVICS: De hová adjátok?

MÁRJA IVÁNOVNA: Sehová. Az éppen a borzasztó, hogy minden rossz, de hogy mit tegyünk, - azt nem mondja meg.

PJOTR SZEMJÓNOVICS: Ez különös.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Mi különös van benne? Ez a ti legáltalánosabb tulajdonságotok: mindent leszóltok és magatok semmit sem tesztek.

MÁRJA IVÁNOVNA: Most Sztyópa befejezte a tanulmányait, életpályát kell választania, az apja pedig semmit sem tanácsol neki. Be akart lépni az egyik minisztériumba, Nyikoláj Ivánovics azt mondta, hogy nem kell; be akart állni a lovas testőrséghez, Nyikoláj Ivánovics egyáltalán nem helyeselte. Megkérdezte: mit tegyek hát? Csak nem szánthatok? Nyikoláj Ivánovics pedig ezt felelte: már miért ne szánthatnál? ez sokkal jobb, mint irodában ülni. Noshát, mit csináljon? Hozzám jön és engem kérdez s nekem kell mindent elintéznem. A végső szó azonban mégis mindenben Nyikoláj Ivánovicsé.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Egyenesen meg kell neki mindent mondani.

MÁRJA IVÁNOVNA: Igen, meg kell lennie, beszélni fogok vele.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: És mondd meg egyenesen, hogy ez így nem mehet, hogy te teljesíted a kötelességeidet és neki is teljesítenie kell az övét, ha pedig nem - akkor adjon át neked mindent.

MÁRJA IVÁNOVNA: Ah, ez olyan kellemetlen.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Szólok én neki, ha akarod. *Je lui dirai son fait.*

(Belép egy fiatal pap, zavarodottan és izgatottan, könyvvel; mindenkivel kezét fog.)

2. JELENET

Ugyanazok és a fiatal pap.

PAP: Nyikoláj Ivánovicsnak, hogy mondjam csak, egy könyvet hoztam vissza.

MÁRJA IVÁNOVNA: Beutazott a városba. Nemsokára itt lesz.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Milyen könyvet vitt el?

PAP: Renan munkáját, hogy mondjam csak, „Jézus életé”-t.

PJOTR SZEMJÓNOVICS: Ugy? Hát ilyen könyveket olvas?

PAP *(zavarában cigarettára gyújt)*: Nyikoláj Ivánovics tanácsolta, hogy olvassam el.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA *(megvetően)*: Nyikoláj Ivánovics adta elolvasni... Ön talán egyetért Nyikoláj Ivánovicsal és Renannal?

PAP: Természetes, hogy nem értek velük egyet. Ha, hogy mondjam csak, egyetértének velük, akkor nem volnék, amint mondják, az egyház szolgája.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: De ha ön, amint mondják, hü szolgája az egyháznak, akkor miért nem győzi meg Nyikoláj Ivánovicsot?

PAP: Mindenkinek megvannak, lehet mondani, e tárgyról a maga gondolatai és Nyikoláj Ivánovicsnak, lehet mondani, sokban igaza van, de a földolgot, lehet mondani, az egyházat illetőleg téved.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA (*megvetően*): És mi az a sok, amiben Nyikoláj Ivánovicsnak igaza van? Hogyan, talán helyes az, hogy a hegyi beszéd értelmében birtokunkat szét kell osztani idegenek közt, családunknak pedig koldusbotot kell adni a kezébe?

PAP: Az egyház, hm, megszenteli, hogy mondjam csak, a családot és az egyházatyák, hm, áldásukat adták a családra, de a legfőbb tökéletesség, hogy mondjam csak, azt követeli, hogy lemondjunk a földi javakról.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Igen, a hitbuzgók így cselekedtek, de egyszerű halandóknak ugy kell szerintem cselekedniük, amint az minden jó keresztényhez illik.

PAP: Senki sem tudhatja, hogy mire hivatott el.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Nos és ön, persze, házas?

PAP: Magától értetődik.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: És vannak gyermekei?

PAP: Kettő.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Akkor hát ön miért nem mond le a földi javakról és cigarettázik például?

PAP: Gyengeségből, lehet mondani, méltatlanságból.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Látom már, hogy ahelyett, hogy észére térítené Nyikoláj Ivánovicsot, még tapsol neki. Nem jó ez, a szemébe mondom.

3. JELENET

Ugyanazok és a dada bejön.

DADA: A nagyságos asszony nem is hallja Nyikóluskát sirni? Tessék jönni megszoptatni.

MÁRJA IVÁNOVNA: Megyek, megyek. (*Feláll és kimegy.*)

4. JELENET

Ugyanazok, a dada és Márja Ivánovna nélkül.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Olyan borzasztóan sajnálom a nővéremet. Látom, hogy mennyire kinlódik. Nem tréfádolog, egy házat vezetni. Hét gyermek, egyik még karonülő, s hozzá ezek a bogarak is. Nekem az a gyanum, hogy itt valami nincs rendben. (*A fejére mutat. A paphoz.*) Kérdezem önt: miféle új vallást találtak ki?

PAP: Nem értem, hogy mondjam csak...

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Velem szemben csak hagyja abba a ravaszkodást. Ön nagyon jól érti, hogy mit kérdezek.

PAP: Engedje meg...

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Azt kérdezem öntől, miféle új vallás az, amely szerint le kell kezelni minden paraszttal, hagyni kell, hogy fát lopjanak, pénzt kell nekik adni vodkára, családjukkal pedig nem kell törődnünk?

PAP: Én erről nem tudok...

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Nyikoláj Ivánovics azt mondja, hogy ez a kereszténység; ön pravoszláv pap, következésképp köteles tudni és köteles megmondani, parancsolja-e a kereszténység, hogy ösztökéljük a tolvajlást?

PAP: De hiszen...

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Különbözik miért pap és miért hord hosszú haját és reverendát?

PAP: De hiszen bennünket nem kérdezik...

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Már hogyan kérdeznék? Én kérdezem. Nyikoláj Ivánovics azt mondja nekem tegnap, hogy az Evangélium így tanítja: adj a kéregetőnek. Hogyan kell ezt értelmezni?

PAP: Én azt hiszem, hogy a szó szerinti értelemben.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Én pedig azt hiszem, hogy nem a szó szerinti értelemben, hanem amint tanítottak bennünket: hogy mindenkinek megvan Istentől a rendeltetése.

PAP: Természetes, de...

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Most már tisztán látom, hogy ön is Nyikoláj Ivánovics oldalán van, amint figyelmeztettek is rá. És ez helytelen dolog, megmondom egyenesen. Ha még egy tanítónő, vagy valamilyen kamasz helyeselné neki, - de önnek az ön állásában nem szabad elfelejtenie, hogy milyen felelősséget visel.

PAP: Én igyekszem...

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Micsoda vallás lehet ez, amikor Nyikoláj Ivánovics nem jár a templomba és nem veszi magához az urvacsorát? Ön meg ahelyett, hogy jobb belátásra bírná, Renant olvassa vele és a maga módján magyarázza az Evangéliumot.

PAP *(izgatottan)*: Képtelen vagyok felelni. Hogy mondjam csak, meg vagyok döbbenve és hallgatók.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Oh, ha én volnék a püspök, megtanítanám önt Renant olvasni és cigarettázni.

PJOTR SZEMJÓNOVICS: *Mais cessez au nom du ciel. De quel droit?*¹⁷

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Engem ne taníts, kérlek. Meg vagyok győződve, hogy a bátyuska¹⁸ nem haragszik rám. Csak azt mondtam meg, ami a szívemen feküdt. Rosszabb lett volna, ha visszafojtom. Nem igaz?

PAP: Bocsásson meg, ha nem úgy fejeztem ki magam, amint kellett volna; bocsásson meg. *(Feszélyezett csend.)*

Bejön Ljuba és Lizánjka. Ljuba 20 éves, szép, energikus; Márja Ivánovna leánya. Lizánjka, Alexandra Ivánovna leánya, valamivel idősebb Ljubánál. Mindketten kosárral, fejükön kendővel; gombát mennek szedni. Üdvözlik egymást - Ljuba nagynénjét és nagybátyját, Lizánjka apját és anyját, - és a papot.

---

¹⁷ De az ég nevére, hagyja abba. Mi joga van ehhez?

¹⁸ Így hívják az orosz papokat.

5. JELENET

Ugyanazok, Ljuba és Lizánjka.

LJUBA: Hát mama hol van?

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Az imént ment ki szoptatni.

PJOTR SZEMJÓNOVICS: Csak igyekezzetek és hozzatok minél többet. Ma reggel egy kislány csodaszép fehéréket árult. Én is veletek tartanék, de nagyon meleg van.

LIZÁNJKA: Gyere, papa.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Menj, menj, különben még elhizol.

PJOTR SZEMJÓNOVICS: Na nem bánom, csak cigarettát veszek magamhoz. *(Elmegy.)*

6. JELENET

Ugyanazok Pjotr Szemjónovics nélkül.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Hol vannak a fiatalok?

LJUBA: Sztyópa kiment biciklijén az állomásra. Mitrofán Jermílucs beutazott papával a városba, az apróság krokettezik, Vánja meg a kutyákkal bibelődik a tornácon.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Elhatározta már magát Sztyópa valamire?

LJUBA: Igen; személyesen adta be önkéntességi kérvényét. Tegnap utálatosan goromba volt papával.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Igaz, de neki is nehéz a helyzete. *Il n'y a pas de patience qui tienne.*¹⁹ - A fiatalembernek el kell kezdenie és azt mondják neki - menj szántani.

LJUBA: Papa nem így mondta. Azt mondta...

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Jó, jó, mindegy. A lényeg az, hogy Sztyópának élni kell kezdenie és bármit tervezzen is ki, semmi sem jó. De itt van ő maga. *(A pap félrevonul, kinyit egy könyvet és olvasni kezd.)*

7. JELENET

Ugyanazok és Sztyópa bejön kerékpárján.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: *Quand on parle du soleil, on en voit les rayons.*²⁰ Csak az imént beszéltünk rólad. Ljuba elmondta, hogy csúnyán viselkedtél apáddal szemben.

SZTYÓPA: Egyáltalán nem. Semmi különös sem történt, ő megmondta a véleményét és én is megmondtam a magamét. Nem az én hibám, hogy meggyőződéseink nem egyeznek. Ljuba semmihez sem ért és mindenről véleményt mond.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Nos, és mit határoztatok?

SZTYÓPA: Hogy papa mit határozott, azt nem tudom; félek, hogy tulajdonképp ő maga sem tudja: de ami engem illet, elhatároztam, hogy belépek a lovas testőrséghez önkéntesnek.

¹⁹ Minden türelemnek van határa.

²⁰ Mikor az ember a napról beszél, látja a sugarait.

Nálunk olyan nagy hü-hót csinálnak mindenből, pedig a dolog nagyon egyszerű. Tanulmányaimat bevégeztem, eleget kell tennem katonai kötelezettségemnek. A gyalogságnál [részeg és durva tisztek alatt] szolgálni kellemetlen és ezért a gárdába lépek, ahol barátaim vannak.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Dehát papa miért nem egyezett bele?

SZTYÓPA: Papa! Mit is beszéljünk róla? Most, *idée fixe*-ének hatása alatt, semmit sem lát, kivéve azt, amit akar látni. Azt mondja, hogy [a katonai szolgálat a leghitványabb szolgálat és hogy ezért] nem kell szolgálni és pénzt sem ad hozzá.

LIZÁNJKA: Nem, Sztyópa, nem így mondta. Hiszen én is jelen voltam. [Azt mondta, hogy ha már lehetetlen nem szolgálni, akkor csak sorozás alapján kell bevonulni, de önkéntesnek menni annyi, mint magunknak választani ezt a szolgálatot.]

SZTYÓPA: Hiszen én fogok szolgálni és nem ő. Meg aztán ő is szolgált.

LIZÁNJKA: Igen; de azt mondja, hogy nem a pénzkérdés fontos itt, hanem az, hogy nem tud egy olyan dologban részt venni, amely ellenkezik a meggyőződéseivel.

SZTYÓPA: Itt nem a meggyőződésekről van szó - szolgálni kell és kész.

LIZÁNJKA: Csak azt mondtam, amit hallottam.

SZTYÓPA: Tudom, hogy mindenben egyetértesz papával. Tudja-e, néni, hogy Liza mindenben teljesen papa pártján áll?

LIZÁNJKA: Ami igaz...

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Nagyon jól tudom, hogy Liza mindig pártjára szegődik minden ostobaságnak. Megszimatolja, hogy hol az ostobaság. *Elle flaire cela de loin.*²¹

8. JELENET

Ugyanazok és Vánja, befut piros ingben, kutyákkal, sürgönnyel.

VÁNJA (*Ljubához*): Találd ki, hogy ki jön.

LJUBA: Szükségtelen találgatni, hogy kicsoda. Add ide a sürgönnyt. (*Utána nyul. Vánja nem adja.*)

VÁNJA: Nem adom oda és nem mondom meg. Az, akitől elpirulsz.

LJUBA: Ostobaság! Kitől van a sürgöny?

VÁNJA: Nini, elpirult, elpirult. Alína néni, ugy-e igaz, hogy elpirult?

LJUBA: Micsoda ostobaság! Kitől? Alína néni, kitől?

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Cseremsánovéktól.

LJUBA: Á-á!

VÁNJA: Bizony á! És mitől pirulsz?

LJUBA: Mutassa, néni, a sürgönnyt. (*Olvassa.*) „Hárman postavonattal érkezünk. Cseremsánovék.” Szóval a hercegné, Borisz és Tónja. Hát - nagyon örülök.

VÁNJA: Persze, hogy nagyon örülsz! Sztyópa, nézd, hogy elpirult.

---

²¹ Messziről megszimatolja.

SZTYÓPA: Elég volt az incselkedésből. Állandóan egy és ugyanaz.

VÁNJA: Persze, azért beszélsz így, mert te meg Tónjának udvarolsz. Hát csak vessetek sorsot, mert az nem járja, hogy fivér a nővérrel és nővér a fivérrel házasodjon össze.

SZTYÓPA: Ne járasd már a szádat. Semmi közöd hozzá. Hányszor megmondták neked?

LIZÁNKA: Ha a postavonattal jönnek, akkor azonnal itt is lesznek.

LJUBA: Persze, persze. Akkor hát nem megyünk.

(Bejön Pjotr Szemjónovics, cigarettákkal.)

9. JELENET

Ugyanazok és Pjotr Szemjónovics.

LJUBA: Petja bácsi, nem megyünk.

PJOTR SZEMJÓNOVICS: Vajjon miért?

LJUBA: Tüstént itt lesznek Cseremsánovék. Inkább játsszunk addig egy szet tenniszt, Sztjópa, játszol?

SZTYÓPA: Nem bánom.

LJUBA: Én Vánjával, ellened és Lizánka ellen. Rendben van? Akkor hát megyek lapdákért és szedő-gyerekekért. *(Elmegy.)*

10. JELENET

Ugyanazok Ljuba nélkül.

PJOTR SZEMJÓNOVICS: Így hát itthon maradtam.

PAP *(el akar menni)*: Ajánlom magam.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Nem, csak várjon, bátjuska; beszélni szeretnék önnel. Nyikoláj Ivánovicsnak is jönnie kell.

PAP *(leül és ismét rágyújt)*: Talán még sokáig fog tartani.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Éppen most hajt valaki a ház elé, nyilván ő lesz.

PJOTR SZEMJÓNOVICS: Miféle Cseremsánováról van szó? Csak nem a Golícün-lányról?

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Persze, hogy róla; ugyanarról a Cseremsánováról, aki együtt lakott Rómában a nagynénivel.

PJOTR SZEMJÓNOVICS: Örülök, hogy találkozni fogok vele. Róma óta, mikor együtt duetteztünk, nem láttuk egymást. Nagyon bájosan énekelt. Ha jól tudom, két gyermeke van, nemde?

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Igen, velük is érkezik látogatóba.

PJOTR SZEMJÓNOVICS: Nem tudtam, hogy ilyen közeli viszonyban vannak Szarüncovékkal.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Nincsenek közeli viszonyban, de mult évben együtt laktak külföldön. És azt hiszem, hogy *la princesse a des vues sur Louba pour son fils. C'est une fine mouche, elle flaire une jolie dot.*²²

PJOTR SZEMJÓNOVICS: De hiszen Cseremsánovék maguk is gazdagok voltak.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Voltak. A herceg él, de mindent eltékozolt és az alkohol rabja lett. Az asszony felségfolyamodványt nyújtott be, néhány morzsaszemet megmentett és otthagytta a férjét. Ezzel szemben pompásan felnevelte a gyermekeit. *Il faut lui rendre cette justice.*²³ A leány nagyszerűen zongorázik, a fiu elvégezte az egyetemet és nagyon kedves. Azt hiszem azonban, hogy Mása nem nagyon fog nekik örülni. Most nem jönnek kapóra a vendégek. De itt van *Nicolas* is.

(Bejön Nyikoláj Ivánovics.)

11. JELENET

Ugyanazok és Nyikoláj Ivánovics.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Szervusztok Alína, Pjotr Szemjónovics. *(A paphoz.)* Á, Vaszílij Nyikánorovics! *(Köszön.)*

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Kávét van még. Töltsék? Kissé hideg, de fel lehet melegíteni. *(Csönget.)*

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Köszönöm, nem kérek. Már ettem. Hát Mása hol van?

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Szóptat.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Jól van?

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Jól. Hát te elintézted az ügyeidet?

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Elintéztém, igen. Különböző, ha van tea, vagy kávé, adjál. *(A paphoz.)* Á, elhozta a könyvet, elolvasta? Az egész uton önre gondoltam.

12. JELENET

Ugyanazok és egy lakáj. A lakáj bejön, köszön. Nyikoláj Ivánovics kezét nyújt neki. Alexandra Ivánovna vállat von és jelentős pillantást vált férjével.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Legyen szíves, melegítse fel a szamovárt.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Nem kell, Alína. Nem kell tea és ha kelleni fog, így is megiszom.

13. JELENET

Ugyanazok és Missy.

MISSY *(meglátja apját, beszalad a kórotpályáról és a nyakába csimpaszkodik):* Papa, gyere velem.

---

²² A hercegné Ljubára pályázik a fia számára. Okos asszony, csinos hozományt szimatol.

²³ El kell ismerni az igazat.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS (*cirogatja*): Azonnal, azonnal, csak hadd egyek valamit. Menj játszani, mingyárt jövök.

(*Missy elmegy.*)

14. JELENET

Ugyanazok Missy nélkül.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Nos, vádat emeltek a tárgyaláson a parasztok ellen?

(*Nyikoláj Ivánovics leül az asztalhoz, mohón teát iszik és eszik.*)

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Nos, vádat emeltek?

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Igen, vádat emeltek, de ők maguk is mindent beismertek. (*A paphoz.*) Arra gondoltam, hogy Renan nem elég meggyőző az ön szemében...

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: De te nem nyugodtál meg az ítéletben?

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS (*bosszusan*): Természetes, hogy nem nyugodtam meg. (*A paphoz.*) Hiszen önre nézve a kérdés lényege nem Krisztus Isten-voltában és nem a kereszténység történetében van, hanem az egyházban...

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Más szóval, persze, ők mindent beismertek *et vous leur avez donné un démenti*.²⁴ Nem loptak, hanem elvettek.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS (*a pappal kezd beszélni, de nyomatékosan Alexandra Ivánovnához fordul*): Alína, galambom, ne üldözz tüszurásokkal és célzásokkal.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Eszem ágában sincs...

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Ha pedig komolyan tudni akarod, hogy miért nem vagyok képes bíróság elé vinni a parasztokat a fáért, amelyet kivágtak s amelyre szükségük volt...

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Én azt hiszem, hogy erre a számovárra is szükségük van.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Ha tehát azt akarod, hogy megmondjam: miért nem engedhetem meg, hogy ezeket az embereket tömlöcbe vessék és megrontsák azért, mert tíz szál fát ki-döntöttek egy erdőben, amelyet az én tulajdonomnak tartanak...

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Annak tart mindenki.

PJOTR SZEMJÓNOVICS: Már megint vitatkoznak.

[NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Még ha úgy is vesszük a dolgot, amire én sehogy sem vagyok képes, hogy ez az erdő az enyém - akkor van nekünk 900 gyeszetyin erdőnk, minden gyeszetyinen körülbelül 500 fánk, következésképp - azt hiszem, jól számoltam - 450 ezer fánk. Ők kidöntöttek tizet, azaz egy negyvenötezred részt; érdemes-e, lehet-e vajjon ezért egy embert a családjától elszakítani és fegyházba juttatni?

SZTYÓPA: Igen ám, de ha ezért az egy negyvenötezredrésért nem keresünk jogorvoslást, nagyon hamar mind a 44.999 negyvenötezred részt is kivágják.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Megengedem, de ezt csak a néni számára mondtam, alapjában véve pedig nekem semmi néven nevezendő jogom sincs erre az erdőre. A föld mindenki tulaj-

---

²⁴ És te megcáfoltad beismerésüket.

dona, vagyis nem lehet senkinek sem a tulajdona. Munkát pedig semminőt sem fektettünk ebbe a földbe.

SZTYÓPA: Nem áll; megtakarításokat csináltál, őrizted.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Mi módon tettem szert ezekre a megtakarításokra? És az erdőt nem én magam őriztem... Persze, mindezt nem lehet bebizonyítani, ha az ember nem érez szégyent azért, hogy elnyom egy másikat.

SZTYÓPA: Ugyan, senkisésem nyom el senkit.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Ugyanugy, *ha* az ember nem érez szégyent azért, hogy munka nélkül élvezi másoknak a munkáját, ugye ezt lehetetlen bebizonyítani és az egész nemzetgazdaságtan, amelyet az egyetemen tanultál, kizárólag acélból szükséges, hogy igazolja ezt a mi helyzetünket.

SZTYÓPA: Ellenkezőleg, a tudomány lerombol minden előítéletet.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Különb, ez sem fontos rám nézve. Rám nézve fontos az, hogy tudom, hogy ha Jefim helyében volnék, ugyanezt tettem volna, amit ő és tettem elkövetése után kétségbe lennék esve, ha tömlőbe vetnének érte; és ezért - minthogy úgy akarok cselekedni másokkal, amint szeretném, hogy velem cselekedjenek - nem tudok vádat emelni ellene és minden lehetőt megteszek a kiszabadítására.

PJOTR SZEMJÓNOVICS: De ha így van, ugye nem képezheti semmi a tulajdonunkat.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Akkor sokkal előnyösebb lopni, mint dolgozni.

Egyszerre SZTYÓPA: Te sohasem válaszolsz az érvekre. Én azt mondom, hogy annak, aki megtakarítást csinált, joga van az élvezésre.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS (*mosolyogva*): Már azt sem tudom, hogy kinek válaszoljak. (*Pjotr Szemjónovics*hoz.) És nem is szabad, hogy valami a tulajdonunkat képezze.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Ha pedig nem szabad semmit sem birnunk, ha nem szabad, hogy ruhánk, vagy egy darabka kenyérünk legyen, hanem mindent oda kell adnunk, akkor nem szabad élnünk.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: És nem is szabad úgy élnünk, amint élünk.

SZTYÓPA: Vagyis meg kell halnunk. Következésképp ez a tan az életre alkalmazhatatlan.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Dehogya; éppen az élet számára adatott. Igen, mindent oda kell adnunk. De nemcsak, hogy oda kell adnunk az erdőt, amelyet nem használunk fel és sohasem láttunk, hanem igenis, oda kell adnunk a ruhánkat is és a kenyérünket is.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: És gyermekünkét is?

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Igen, gyermekünkét is és nemcsak kenyérünket, hanem önmagunkat is. Ebben van Krisztus egész tanítása. Meg kell feszítenünk minden erőnket, hogy odaadjuk magunkat.

SZTYÓPA: Más szóval, hogy meghaljunk.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Igen és ha meghalsz a barátaidért - dicső lesz rád nézve is és másokra nézve is. De éppen azon fordul meg a dolog, hogy az ember nem csupán szellem, hanem szellem a testben. És a test arra huz, hogy érte éljünk, a felvilágosodás szelleme pedig arra, hogy Istenért, hogy másokért éljünk és az élet mindenkinél nem az állati irányban halad, hanem az eredő irányában, és minél közelebb esik az Istenért való élethez, annál jobb. És

ezért, minél inkább fogunk igyekezni Istenért élni, annál jobb, az állati élet viszont amúgy is megteszi a magáét.

SZTYÓPA: Minek a középut, az eredő; ha úgy jó élni, akkor adjunk csak oda mindent és haljunk meg.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: És dicső dolog lesz. Légy rajta, hogy megtedd, és jó lesz neked is és másoknak is.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Az én számomra ez nem világos, nem egyszerű. *C'est tiré par les cheveux.*²⁵

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Mit tegyek? Ezt nem lehet szavakkal megmagyarázni. Különb is, elég volt.

SZTYÓPA: Tényleg, elég volt és nem értem. *(Elmegy.)*

15. JELENET

Ugyanazok, Sztyópa nélkül.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS *(a paphoz fordul)*: Noshát, milyen benyomást gyakorolt önre a könyv?

PAP *(izgatottan)*: Hogy mondjam csak: a történelmi oldal eléggé fel van dolgozva, de meggyőzőereje, hm, hitelessége nem teljes, mert az anyag, hm, tulságosan kevés. Sem Krisztus isteni voltát, sem nemisteni voltát, hm, nem lehet történelmileg bebizonyítani; csak egy kétségbevonhatatlan bizonyíték van...

(Beszélgetésük közben előbb a hölgyek mennek el, azután Pjotr Szemjónovics, úgyhogy csak a pap és Nyikoláj Ivánovics maradnak a színen.)

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Talán az egyház?

PAP: Hát persze, az egyház; mondjuk hiteltérdemlő, hm, szent személyek tanuságtétele.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Érthető, hogy nagyszerű dolog lenne, ha volna olyan csálhatatlan rend, amelynek hihetnénk; kíváncs, hogy legyen. De az a körülmény, hogy kíváncs, nem bizonyítja, hogy van is.

PAP: Én szerintem bizonyítja. Lehetetlen, hm, hogy az Ur kitette légyen törvényeit torzítások és félremagyarázások lehetőségének, hanem olyan, mondjuk, felügyelő közeget kellett igazságainak teremtenie, amelynek, hm, létezése esetén ezek az igazságok nem szenvedhetnek el torzításokat.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Rendben van. A különbség az, hogy előbb be kellett bizonyítania magukat az igazságokat, most pedig be kell bizonyítani az igazság őrzőjének igaz voltát.

PAP: Ez az a pont, hm, ahol, mondjuk, hinni kell.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Hinni - hinni kell, hit nélkül élni nem lehet, de nem abban kell hinni, amit mások mondanak, hanem abban, aminek hitéhez magam jutok el, gondolkodásom, eszem útján... Hit Istenben, az igaz, örök életben.

PAP: Az ész megcsalhat, mindenkinek külön-külön esze van.

---

²⁵ Hajánál fogva ráncigált.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS *(hevesen)*: Ez aztán már rettenetes istenkáromlás. Isten egy megszentelt eszközt adott nekünk az igazság megismerésére, valamit, ami mindnyájunkat egybe forraszthat. És mi éppen ennek az eszköznek nem hiszünk.

PAP: Már hogyan hinnénk, amikor, hm, véleménykülönbségekkel találkozunk?

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Hol vannak ezek a véleménykülönbségek? Azt, hogy kétszer kettő négy, és hogy nem kell tenned másnak, amit nem akarsz magadnak, és hogy mindennek van oka, és az ezekhez hasonló igazságokat valamennyien elismerjük, mert valamennyi összhangban van észjárásunkkal. Abban viszont, hogy Isten a Szinaji hegyen kinyilatkozott Mózesnek, vagy hogy Buddha elrepült egy napsugáron, vagy hogy Mahomet az égbe repült és Krisztus ugyanoda repült, ezekben és az ezekhez hasonló dolgokban eltérő véleményen vagyunk valamennyien.

PAP: Nem, mi nem vagyunk eltérő véleményen valamennyien, akik az igazságban vagyunk; valamennyien egyek vagyunk az Istenben, a Krisztusban való egyetlen hitben.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Nem, még itt sem vagyunk egyek, hanem valamennyien különböző véleményre jutottunk. És aztán miért higgyek inkább önnek, mint a buddhista lámának? Csupáncsak azért, mert az ön hitében születtem?

Vitatkozás a tenniszesezők között: Out. - Nem, nem out. - Vánja: Én láttam. - A beszélgetés ideje alatt a lakájok rendbehozzák az asztalt, megint tea, kávé.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Ön azt mondja: az egyház egységet ad. Ellenkezőleg, a legborzasztóbb széthúzás mindig az egyháztól származott. „Hányszor akartalak összegyűjteni benneteket, mint a kotlóstyuk a kiscsibéket...”

PAP: Ez Krisztusig volt, de Krisztus össze is gyűjtötte az embereket.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Krisztus tényleg összegyűjtötte őket, de mi széthulltunk, mert félreértettük [Krisztus minden templomot lerombolt.]

PAP: Hát akkor mit jelent: „Mondd meg az egyháznak?”

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: A lényeg nem a szavakban van, meg aztán e szavak nem is mondanak semmit az egyházzal. A lényeg a tanítás szellemén fordul meg Krisztus tanítása az egész világra szól és magába zár minden hitet és nem enged meg semmiféle kizárólagosságot; [sem a feltámadást, sem Krisztus Isten-voltát, sem a szentségeket], semmi olyant, ami szétválaszt.

PAP: Így, hm, csak ön magyarázza, mondjuk, Krisztus tanítását, de valójában Krisztus egész tanítása, hm, Isten-voltán és a feltámadáson alapszik.

[NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Lám, ez az éppen, ami rettenetessé teszi az egyházakat: konkolty hintenek el azáltal, hogy azt állítják, hogy birtokában vannak a teljes, kétségtelen, csálhatatlan igazságnak: „Ugy tetszett nekünk és a Szentléleknek...” Ez még az apostolok első gyülekezeteivel kezdődött. Ettől az időtől fogva kezdték hangoztatni, hogy a teljes és *kizárólagos* igazság birtokában vannak. Hiszen ha azt mondom, hogy van Isten: a világ kezdete, akkor mindenki egyetért velem és Istennek ez az elismerése valamennyiünket egyesít; de ha azt mondom, hogy van Isten-Brahma, vagy a zsidó Isten, vagy a Háromság, akkor az ilyen istenség csak elkülönít. Az emberek egyesülni akarnak és ecélből egyesülési eszközöket gondolnak ki; de megvetik az egyesülés egyetlen kétségtelen eszközét - az igazságra való törekvést. Afféle ez, mint ha egy óriási épületben, ahol a fény felülről a középbe esik, a szögletekben igyekeznénk csoportokba verődni, ahelyett, hogy valamennyien a világosság felé mennénk. Akkor, nem is gondolva az egyesülésre, valamennyien egyesülnénk.

PAP: De hogyan vezessük a népet, ha nincs, mondjuk, határozott, hm, igazságunk?

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Éppen ebben van a borzalom. Valamennyiünknek a saját lelkünket kell megmentenünk, mindegyikünknek magunknak kell elvégeznünk Isten művét, nekünk meg az okoz gondokat, hogy megmentjük és tanítsuk a többieket. S vajjon mire tanítjuk őket? Még elgondolni is rémséges. Most, a tizenkilencedik század végén, azt tanítjuk, hogy Isten hat nap alatt teremtette a világot, azután özönvizet árasztott rá, az összes állatokat betelerelte egy bárkába és tanítjuk az ótestamentum összes többi ostobaságait és ocsmányságait; és aztán azt, hogy Krisztus megparancsolta, hogy mindenkit kereszteljünk meg vízzel, vagy hogy higgyünk a megváltás badarságában és iszonyatában, amely nélkül nem lehet üdvözülni, és azután felrepült az égbe, és leült ott, az égben, amely nincsen, az Atya oldalán. Mi ehhez hozzászoktunk, de hiszen ez borzasztó. Az üde, jóra és igazságra fogékony gyermek azt kérdezi, hogy mi a világ és milyen a törvénye; és mi, ahelyett, hogy feltárnánk előtte a jónak és igazságnak örökösen kapott tanát, buzgón a fejébe kezdünk tömni mindenféle elrettentő badarságot és iszonyatot, Istennek tulajdonítva őket. Hiszen ez borzalmas. Hiszen ez olyan büntény, amelynél rosszabb nincsen e világon. És ezt a bünt mi, és ön az ön egyházával, követjük el. Bocsásson meg.

PAP: Igen; ha így, mondjuk, racionalisztikusan nézzük, hm, Krisztus tanítását, akkor ez tényleg így van.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Bárhogyan nézzük is, mindig ugyanaz marad. *(Hallgatnak.)*

(Bejön Alexandra Ivánovna.)

16. JELENET

Ugyanazok és Alexandra Ivánovna. A pap elköszön.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Isten áldja meg bátyjuka. Elcsavarja a fejét, ne hallgasson rá.

PAP: Nem, csak tanulmányozza az Írást. Az ügy tulontul, mondjuk, fontos ahhoz, hm, hogy sem megvessük. *(Elmegy.)*

17. JELENET

Ugyanazok, a pap nélkül.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Helytelen, *Nicolas*, hogy nem vagy iránta sajnálattal. Ha pap is, - még gyerek; nem lehetnek szilárd meggyőződései, nem állapodott meg...

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Időt adni neki, hogy megállapodjék, hogy megkeménykedjék [a csalásban]? Nem, ugyan minek. Meg aztán jó, őszinte ember.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: De mi lenne vele, ha hitelt adna neked?

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Nekem nincs értelme hinnie; de ha meglátná az igazságot, - jó lenne neki is és mindenkinek.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Ha jó lenne, akkor mindenki hitelt adna neked; most azonban, ellenkezőleg, senki sem hisz benned, és a feleséged mindenkinél kevésbé. És nem is hihet.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Ezt ki mondta neked?

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Magyarázd csak ezt meg neki. Sohasem fogja megérteni, és én sem értem meg és senki sem fogja megérteni a világon, hogy másokról kelljen gondoskodnunk, s a magunk gyermekeivel ne törődjünk. Ezt magyarázd meg Másának.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: És Mása feltétlenül meg fog érteni. És bocsáss meg nekem, Alína, de ha nem volnának idegen befolyások, amelyeknek nagyon könnyen kerül a hatásuk alá, már megértene és velem tartana.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Abban, hogy megröviditse gyermekeit a részeges Jefim *et compagnie* javára? Soha. Ami pedig azt illeti, hogy haragszol rám - bocsáss meg, de nem tudok hallgatni.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Én nem haragszom. Sőt ellenkezőleg, nagyon örülök, hogy elmondtad, ami a szíveden volt és alkalmat adott rá, rákényszerítettél, hogy én is megmagyarázzam Márja Ivánovnáknak a felfogásomat. Ma, utközben gondolkodtam a dologról és tüstént szólni fogok neki, és meglátod, hogy egyet fog velem érteni, mert jó és okos.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Engedd meg, hogy ebben kételkedjem.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Én egy pillanatra sem kételkedem. Hiszen nem valami fantazmagóriámról van szó, - ez csak az, amit mindannyian tudtunk, és amit Krisztus kinyilatkoztatott előttünk.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Szerinted ez Krisztus kinyilatkoztatása, én szerintem más- valami.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Más nem lehet.

(*Lárma a tennisezők között.*)

LJUBA: Out!

VÁNJA: Nem, mi nem láttuk.

LIZÁNJKA: Én láttam, ide esett ni.

LJUBA: Out, out, out.

VÁNJA: Nem igaz.

LJUBA: Először is: egyetlen dolog volt azt mondani, „nem igaz”.

VÁNJA: Szerintem viszont egyetlen dolog nem igazat beszélni.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Várj csak, ne vitatkozz, hanem hallgass végig.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Nos, hallgatlak.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Ugyebár igaz, hogy mi valamennyien minden pillanatban meghalhatunk és elmehetünk vagy a semmibe, vagy Istenhez, aki akarata szerint való életet követel tőlünk.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Nos?

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Mi mást tehetek hát ebben az életben, mint amit a legfőbb bíró követel tőlem a lelkemben, - a lelkiismeretem, Isten? És a lelkiismeretem, Isten azt követeli, hogy mindenkit magammal egyenlőnek tartsak, mindenkit szeressek, mindenkinek szolgáljak.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Saját gyermekeimnek is.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Természetes, hogy saját gyermekeimnek is; de a lényeg, hogy megtegyek mindent, amit a lelkiismeret parancsol. A fődolog az, hogy megértsem, hogy az én életem nem az enyém, és a te életed nem a tiéd, hanem Istené, aki küldött bennünket és aki megköveteli tőlünk, hogy az akarátát cselekedjük. Az Ő akarata pedig...

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: És te erről fogod meggyőzni Mását?

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Feltétlenül.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: És ő abbahagyja gyermekei nevelését és sorsukra bizza őket? Soha!

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Nemcsak ő fogja megérteni, de te is meg fogod érteni, hogy nincs más teendők.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Soha!

(Bejön Márja Ivánovna.)

18. JELENET

Ugyanazok és Márja Ivánovna.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Mi ujság, Mása; nem ébresztettelek fel ma reggel?

MÁRJA IVÁNOVNA: Nem, nem aludtam. Jól utaztál?

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Igen, nagyon jól.

MÁRJA IVÁNOVNA: Miért iszol mindent hidegen? Eszembe jut - elő kell készülnünk a vendégekre. Tudod, hogy Cseremsánova jön a fiával és a leányával?

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Ha szívesen látod őket, nagyon örülök.

MÁRJA IVÁNOVNA: Szeretem a hercegnét és a fiatalokat. Csak egy kissé alkalmatlan időt választottak ki.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA *(feláll)*: Na, most beszélj vele; én megyek és megnézem, hogy hogyan tenniszeznek. *(Elmegy.)*

19. JELENET

Ugyanazok, Alexandra Ivánovna nélkül. Csönd; utána Nyikoláj Ivánovics és Márja Ivánovna egyszerre kezdenek el beszélni.

MÁRJA IVÁNOVNA: Alkalmatlan az idő, mert nekünk beszélnünk kell egymással.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Ép az imént mondtam Alinának...

MÁRJA IVÁNOVNA: Mit?

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Nem, beszélj te.

MÁRJA IVÁNOVNA: Sztyópáról akartam neked beszélni. Hiszen el kell valamire magunkat határoznunk. A szegény emésztí magát, nem tudja, hogy mi lesz vele. Hozzám fordult, dehát én csak nem dönthetek!

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Mit döntsünk mi? Dönthet ő maga is.

MÁRJA IVÁNOVNA: De hiszen tudod, hogy önkéntesnek akar belépni a testőrségbe és ehhez szülői nyilatkozatra van töled szüksége és el kell tudnia magát tartani, te pedig nem adsz neki pénzt. *(Izgatottan.)*

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Mása, az Isten szerelméért ne izgasd fel magad és hallgass végig. Én semmit sem adok és semmit sem tagadok meg. [Önként katonai szolgálatba állni - ezt

vagy ostoba, esztelen lépésnek tartom, amelyre csak vadember lehet képes, ha nem fogja fel tette egész iszonyatát, vagy hitványságnak, ha számításon alapul...]

MÁRJA IVÁNOVNA: A *te* szemedben most minden vad és ostoba. Hiszen élnie kell Sztyópának. Te éltél.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS (*heveskedve*): Éltem, amikor semmit sem értettem, amikor senki sem szólt nekem; de a dolog nem énrajtam fordul meg, hanem őrajta.

MÁRJA IVÁNOVNA: Hogyan nem te rajtad, amikor te nem adsz neki pénzt?

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Nem tudok azt adni, ami nem az enyém.

MÁRJA IVÁNOVNA: Hogyhogy nem a tied?

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: [Más emberek munkájának gyümölcse nem az enyém. A pénzt, amelyet adnék neki, másoktól kellene elvennem. Nincsen jogom, nem vagyok rá képes. Amíg én rendelkezem a birtokkal, nem tudok másként rendelkezni vele, mint ahogy a lelkiismeretem parancsolja. Nem adhatom oda a véres verejtékkel dolgozó parasztok munkájának gyümölcsét testőrhuszári dózsölésekre.] Vegyétek el tőlem a birtokot és akkor nem leszek felelős.

MÁRJA IVÁNOVNA: Hiszen tudod, hogy ezt nem akarom, meg aztán nem is birom. Nekem kell nevelnem is, táplálnom is, szülnöm is. Ez kegyetlenség...

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Mása, drágaságom! Hiszen nem ez a lényeges. Amikor beszélni kezdél, én is rákezdtem s ki akartam önteni előtted a lelkemet. Hiszen ez így nem mehet tovább. Együtt élünk és nem értjük meg egymást. Néha szinte szándékosan nem értjük meg egymást.

MÁRJA IVÁNOVNA: Én szeretnék megérteni, de nem értelek, nem értelek. Nem értem, hogy mi történt veled.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Érts meg tehát. Bárha nem most van az ideje, és Isten tudja, mikor lesz az ideje. Érts meg, nem is annyira engem, hanem értsd meg magadat, a magad életét. Hiszen nem lehet úgy élni, hogy ne tudjuk, hogy miért élünk.

MÁRJA IVÁNOVNA: Ezelőtt is úgy éltünk és nagyon jól éltünk. (*Észreveszi férjén a bosszúság kifejezését.*) Na jó, jó, hallgatlak.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Én is éltem *ugy, ugy*, azaz nem gondolva arra, hogy miért élek; de eljött az idő és megborzadtam. Jól van, most élünk [idegen munka gyümölcséből, másokat dolgoztatva ránk], gyermekeket nemzve és nevelve [ugyanerre a célra]. De eljön az öregség, a halál és én meg fogom kérdezni magamtól: minek éltem? [Hogy életet adjak ugyanolyan parazitáknak, mint amilyen én vagyok?] És ami a legfőbb - nem mulatság ez az élet. Addig még türethető, amíg, mint Vánjánál, az életenergia kicsattan belőlünk.

MÁRJA IVÁNOVNA: De hiszen mindenki így él.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: És mindenki boldogtalan.

MÁRJA IVÁNOVNA: Egyáltalán nem.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Ami engem illet, én megláttam, hogy borzasztóan boldogtalan vagyok és boldogtalanokká teszek téged és a gyerekeket, és megkérdeztem magamtól: tényleg erre teremtett volna bennünket Isten? És mihelyt erre gondoltam, tüstént ráésszéltem, hogy nem. Megkérdeztem magam: miért is teremtett bennünket Isten?

(*Bejön egy lakáj.*)

20. JELENET

Ugyanazok és a lakáj.

MÁRJA IVÁNOVNA: *(nem hallgat férjére és a lakájhoz fordul)*: Hozzon be forralt tejszint.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: És az Evangéliumban azt a választ találtam, hogy távolról sem magunkért élünk. Akkor lett ez előttem világos, amikor a vincellérek hasonlatáról kezdtem gondolkodni. Ismered?

MÁRJA IVÁNOVNA: Ismerem, igen, munkások.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Ez a parabola valamiért rendkívül világosan megmutatta nekem, hogy miben állt a hibám. Azt gondoltam, mint azok a vincellérek, hogy a kert az ő tulajdonuk, hogy az életem az enyém, és minden borzalmas volt; de mihelyst megértettem, hogy az életem - nem az enyém, hanem azért küldtettem a világba, hogy Isten művét végezzem...

MÁRJA IVÁNOVNA: De hiszen ezt valamennyien tudtuk.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Ha meg tudtátok, akkor nem folytathatjuk az életet úgy, amint élünk, amikor az egész életünk nemcsak nem teljesítése, hanem ellenkezőleg, szakadatlan megszegése az Ő akaratának.

MÁRJA IVÁNOVNA: Dehát miben áll ez a megszegés, amikor úgy élünk, hogy senkinek sem teszünk rosszat?

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Már hogyan tennénk senkinek sem rosszat? Lám, ez éppen az élet olyan felfogása, mint ama vincelléreké. Hiszen...

MÁRJA IVÁNOVNA: Jól van, ismerem a hasonlatot, hogy aztán mindenkinek egyenlően adott.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS *(szünet után)*: Nem, nem az a lényeg. Csak arra az egyre gondolj Mása, hogy élet csupán egy van és vagy szentül éljük le vagy elrontjuk.

MÁRJA IVÁNOVNA: Én nem tudok gondolkodni és okoskodni. Éjszakákon keresztül nem alszom, szoptatok, az egész házat vezetem és ahelyett, hogy segítenél, olyasmit beszélsz nekem, amit nem értek.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Mása!

MÁRJA IVÁNOVNA: Most még ezek a vendégek is.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Nem, még végigbeszéljük a mondanivalónkat. *(Megcsókolja.)* Igaz?

MÁRJA IVÁNOVNA: Igen, csak olyan légy, mint ezelőtt voltál.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Olyan nem tudok lenni; de te hallgass rám.

(Csengetyüszo és fogat közeledése hallatszik.)

MÁRJA IVÁNOVNA: Most nincs időnk, megjöttek. Megyek fogadni őket. *(Elmegy a ház mögé. Sztyópa és Ljuba követik.)*

VÁNJA *(átugrik a padon)*: Én nem hagyom abba, végezzük be a játékot. Ljuba! Mi lesz?

LJUBA *(komolyan)*: Csak ne ostobáskodj, kérlek.

(Alexándra Ivánovna férjével és Lizánjkával bejön a terrasra, Nyikoláj Ivánovics töprengve jár fel és alá.)

21. JELENET

Nyikoláj Ivánovics, Alexándra Ivánovna, Pjotr Szemjónovics és Lizánjka.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Nos, meggyőzted?

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Alína! Az, ami közöttünk végbe megy, magasztos dolog. És tréfák itt nincsenek a helyükön. Nem én győzöm meg, hanem az élet, hanem az igazság, hanem Isten győzi meg és ezért lehetetlen, hogy meg ne győződjék, ha nem ma, akkor holnap, ha nem holnap, akkor... A rettenetes az, hogy soha senki sem ér rá. Ki érkezett?

PJOTR SZEMJÓNOVICS: Cseremsánovék. *Catiche* Cseremsánova, akit tizennyolc éve nem láttam. Utoljára akkor találkoztunk, amikor együtt énekeltük: *La ci darem la mano.* (Énekel.)

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA (*férjére*): Kérlek, csak ne szakíts félbe és ne képzeld be magadnak, hogy össze fogok veszni *Nicolas*-val. Komolyan beszélek. (*Nyikoláj Ivánovics-hoz.*) Egyáltalán nem nevetek, de furának találtam, hogy akkor akartad Mását meggyőzni, amikor éppen ő is elhatározta, hogy beszélni fog veled.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Jó, jó, már jönnek is. Mondd meg, kérlek Másának, hogy a szobámban leszek. (*Elmegy.*)

- Függöny -

MÁSODIK FELVONÁS

Ugyanott, falun, egy hét múlva. A szin a nagy szála. Terített asztal. Szamovár, tea és kávé. A falnál zongora, kottaállvány. Az asztal mellett Márja Ivánovna, a hercegné és Pjotr Szemjónovics.

1. JELENET

Márja Ivánovna, Pjotr Szemjónovics és a hercegné.

PJOTR SZEMJÓNOVICS: Bizony hercegné. Ugy tetszik, régen volt, hogy ön Rozinát énekelte, én pedig... Ma már Don Basilio szerepe sem nekem való.

HERCEGNÉ: Ma a gyermekeink énekelhetnének. Csakhogy mások az idők.

PJOTR SZEMJÓNOVICS: Igen, pozitívabban... De a kegyed leánya, komolyan mondom, nagyon jól játszik. De mi van velük, csak nem alszanak még?

MÁRJA IVÁNOVNA: Tegnap este holdfény volt és kilovagoltak. Nagyon későn értek haza. Szoptattam és hallottam őket.

PJOTR SZEMJÓNOVICS: Hát az én hűséges élettársam mikor jön vissza? Kiküldte érte a kocsit?

MÁRJA IVÁNOVNA: Igen. Korán elutazott és nemsokára itt kell lennie.

HERCEGNÉ: Tényleg csak azért utazott volna el Alexándra Ivánovna, hogy Gerászim atyát idehozza?

MÁRJA IVÁNOVNA: Igen; tegnap este jutott a gondolat az eszébe és tüstént már repült is érte.

HERCEGNÉ: *Quelle énergie. Je l'admire.*²⁶

PJOTR SZEMJÓNOVICS: *Oh, pour ceci, ce n'est pas ce qui nous manque.*²⁷ (Szivart vesz elő.) Különbözik meg a rágyújtani és amíg a fiatalok felkelnek, sétálok egyet a parkban a kutyákkal. (Elmegy.)

2. JELENET

A hercegné és Márja Ivánovna.

HERCEGNÉ: Én nem tudom, kedves Márja Ivánovna, de nekem úgy tetszik, hogy mindezt tulságosan a szívére veszi. Én megértem Nyikoláj Ivánovicsot. Ez afféle magasztos hangulat. És mi történik, ha tényleg alamizsnát fog osztogatni a szegények közt? Ugyis tulságosan sokat gondolunk magunkra.

MÁRJA IVÁNOVNA: Oh, ha csak erről volna szó, - de ön nem ismeri őt, ön nem tud mindent. Ez nem segítség a szegényeknek, hanem tökéletes fejtetőre állítása, rombadőlése mindennek.

---

²⁶ Micsoda energia. Csodálom.

²⁷ Oh, ami ezt illeti, ebben nem szenvedünk hiányt.

HERCEGNÉ: Én nem szeretnék beleavatkozni az önök családi életébe, de ha megengedi...

MÁRJA IVÁNOVNA: Nem; én önt, kivált most, úgy tekintem, mint aki a családkhoz tartozik.

HERCEGNÉ: Én azt tanácsolnám, hogy mondja meg nyíltan és őszintén a követeléseit és jusson vele megállapodásra atekintetben, hogy milyen határokig...

MÁRJA IVÁNOVNA *(izgatottan)*: Itt nincsenek határok; Nyikoláj Ivánovics mindent oda akar adni. Azt akarja, hogy most, az én koromban, szakácsnő és mosónő váljon belőlem.

HERCEGNÉ: Ez lehetetlen! Csodálatos!

MÁRJA IVÁNOVNA *(levelet vesz elő)*: Egyedül vagyunk, és örülök, hogy mindent elmondhatok önnek. Tegnap ezt a levelet írta nekem. Fel fogom olvasni.

HERCEGNÉ: Hogyan? egy fedél alatt lakik önnel és leveleket ír? Milyen különös.

MÁRJA IVÁNOVNA: Nem, én ezt megértem. Annyira izgatja magát, amikor beszél. Egy idő óta félttem az egészségét.

HERCEGNÉ: Noshát, mit ír?

MÁRJA IVÁNOVNA: Hallgassa. *(Olvas.)* „Azt veted a szememre, hogy rombadöntöm az eddigi életet, és nem adok semmi újat, nem mondom meg, hogyan szeretnék berendezkedni a családban. Amikor beszélgetni kezdünk, mindketten izgatjuk magunkat, és ezért írok. Hogy miért nem tudom úgy folytatni az életet, amint éltem, már elmondtam sokszor, és meggyőzni téged arról, hogy így nem kell élni, hanem keresztény módra kell élni, - levélben nem vagyok képes. Két lehetőség közül választhatsz: vagy hitelt adsz az igazságnak és szabad akaratból követsz, vagy követsz - hitelt adva nekem és rábízva magad bizalomból.” *(Félbeszakítja az olvasást.)* Sem ezt, sem azt nem tudom megtenni. Nem vagyok azon a véleményen, hogy úgy kell élni, amint ő akar; sajnálom a gyerekeket és nem tudom rábízni magam. *(Olvas.)* „Tervem a következő: Minden földünket odaadjuk a parasztnak; magunknak mindössze 50 gyeszetyint tartunk meg és az egész gyümölcsöst, veteményes kertet és a partmenti rétet. Igyekezni fogunk magunk dolgozni, de nem fogjuk kényszeríteni sem magunkat, sem a gyerekeket. Az, amit meghagyunk magunknak, mindazonáltal hozhat körülbelül 500 rubelt.”

HERCEGNÉ: Hét gyerekkel 500 rubelből élni! Ez lehetetlen.

MÁRJA IVÁNOVNA: Itt következik aztán az egész terv, hogyan engedjük át a házat iskola céljaira és költözzünk át mi magunk a kertész-kunyhóba, két szobába.

HERCEGNÉ: Most már én is hinni kezdem, hogy a dolog nem normális. És ön mit felelt?

MÁRJA IVÁNOVNA: Azt mondtam, hogy nem tehetem meg; hogy egyedül bárhová követném, de a gyerekekkel... Hiszen gondolja csak el, - Nyikólenjkát szoptatom. Mondom neki: lehetetlen mindent derékban kettétörni. Ezért mentem hozzá vajjon? Már gyenge vagyok és öreg. Hiszen kilenc gyereket szültem, tápláltam.

HERCEGNÉ: Bizony nem gondoltam volna, hogy ilyen messzire jutott a dolog.

MÁRJA IVÁNOVNA: Ennyiben is maradt, és nem tudom, hogy mi lesz. Tegnap elengedte az árendát a dmitrovkai parasztnak és teljesen nekik akarja adni a földet.

HERCEGNÉ: Én azt hiszem, hogy ezt nem kell megengednie. Ön köteles megvédelmezni a gyermekeit. Ha nem tudja kezelni a birtokot, engedje át önnek.

MÁRJA IVÁNOVNA: De én ezt nem akarom.

HERCEGNÉ: Meg kell tennie gyermekei érdekében. Irassa át a birtokot az ön nevére.

MÁRJA IVÁNOVNA: Szása nővérem meg is mondta neki; [azt felelte, hogy nincs rá joga, hogy a föld azoké, akik dolgoznak rajta és hogy kötelessége átadni a parasztoknak].

HERCEGNÉ: Igen, most már látom, hogy a dolog sokkal komolyabb, semmint gondoltam.

MÁRJA IVÁNOVNA: És a pap, a pap az ő pártját fogja.

HERCEGNÉ: Igen, tegnap észrevettem.

MÁRJA IVÁNOVNA: Ezért is utazott be nővérem Moszkvába; beszélni akart a közjegyzővel, s ami a fő, magával akarja hozni Gerászim atyát, hogy győzze meg Nyikoláj Ivánovicsot.

HERCEGNÉ: Én is azt hiszem, hogy a kereszténységnek nem az a lényege, hogy tönkretegyük családunkat.

MÁRJA IVÁNOVNA: Ő azonban Gerászim atyának sem fog hinni. Annyira határozott; s amikor beszél - képzelje -, nem tudok ellentmondani neki. Éppen az a rettenetes, hogy úgy rémlik, hogy neki van igaza.

HERCEGNÉ: Ez azért van, mert szereti őt.

MÁRJA IVÁNOVNA: Nem tudom, hogy miért van, csak rettenetes, rettenetes. Így is marad minden, döntetlenül. Nesze neked kereszténység.

(Bejön a dajka.)

3. JELENET

Ugyanazok és a dada.

DADA: Nyikólenjka felébredt és kiabál.

MÁRJA IVÁNOVNA: Azonnal; felizgattam magam és a kicsinek hasfájása van. Megyek, megyek.

(A másik ajtón belép Nyikoláj Ivánovics, papírral a kezében.)

4. JELENET

Márja Ivánovna, a hercegnő és Nyikoláj Ivánovics.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Nem, ez lehetetlenség!

MÁRJA IVÁNOVNA: Mi történt?

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Az, hogy egy hitvány fenyőfánkért Pjotr tömlöcbe vetik.

MÁRJA IVÁNOVNA: Hogyan?

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Nagyon egyszerűen. Kivágta a fát, mire feljelentették a békebírónál, aki három havi börtönre ítélte. A felesége jött el.

MÁRJA IVÁNOVNA: S most mit lehet tenni?

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Egy dolgot mindenesetre: nem lenni erdőtulajdonosnak. És én nem is leszek. De megyek és megnézem, nem segíthetnék-e azon, amit mi követtünk el. *(A terraszra megy és találkozik Borisszal és Ljubával.)*

5. JELENET

Ugyanazok, Borisz és Ljuba.

LJUBA: Jó reggelt, papa. *(Megcsókolja.)* Hová mégy?

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: A faluból és megint a faluba. Most hurcolnak ott egy éhes embert a börtönbe, azért, mert...

LJUBA: Csak nem Pjotrt?

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: De Pjotrt. *(Elmegy; Márja Ivánovna utána.)*

6. JELENET

Ugyanazok, Nyikoláj Ivánovics és Márja Ivánovna nélkül.

LJUBA *(leül a szamovár mellé)*: Kávét vagy teát?

BORISZ: Mindegy.

LJUBA: Állandóan egy és ugyanaz. Nem látom a végét.

BORISZ: Én nem értem Nyikoláj Ivánovicsot. Azt tudom, hogy a nép szegény, felvilágosulatlan, hogy segíteni kell neki, de igazán nem azzal, hogy serkentsük a tolvajokat.

LJUBA: Mivel hát?

BORISZ: Minden tevékenységünkkel. Minden tudásunkat a szolgálatába kell állítanunk, de életünket nem szabad odaadnunk.

LJUBA: Papa pedig azt mondja, hogy éppen ez az, amit tennünk kell.

BORISZ: Ezt nem értem. Szolgálhatunk a népnek anélkül is, hogy tönkreteennők az életünket. Én így akarok berendezkedni. Hacsak te...

LJUBA: Én azt akarom, amit te akarsz és semmitől sem félek.

BORISZ: Hát ezek a fülbevalók, ez a ruha?

LJUBA: A fülbevalót el lehet adni, a ruha viszont teljesen egyszerű. Csak nem öltözhetem madárijesztőnek.

BORISZ: Én szeretnék még Nyikoláj Ivánovicsal beszélni. Mit gondolsz, nem zavarom, ha utána megyek a faluba?

LJUBA: A legkevésbé sem. Látom, hogy megszeretett és legtöbbször hozzád intézte tegnap a szavait.

BORISZ *(kiissza kávéját)*: Akkor hát megyek.

LJUBA: Csak menj; én pedig felkeltem Lizánjkát és Tónját.

(Mindketten különböző irányban el.)

- Függöny -

VÁLTOZÁS

Utca, Iván Zjábrev tuluppal letakarva fekszik a kunyhó előtt.

1. JELENET

IVÁN: Maláska!

(A kunyhóból kijön egy csöppnyi kislány, csecsemővel a karján. A csecsemő ordít.)

2. JELENET

Iván Zjábrev és Maláska a csecsemővel.

IVÁN: Vízet. Inni!

MALÁSKA *(bemegy a kunyhóba - hallani a gyermek sirását - és kihoz egy meritőkanál vizet).*

IVÁN: Mit ütöd folyton a kicsit, hogy így óbégat? Megállj, megmondom anyádnak.

MALÁSKA: Mondd meg neki. Az éhségtől óbégat.

IVÁN *(iszik)*: Kérhetnél tejet Gyomkinéktől.

MALÁSKA: Voltam náluk, de nem kaptam. Nem volt senkisésem otthon.

IVÁN: Ah, bárcsak értem jönne a halál. Harangoztak már az ebédhez?

MALÁSKA: Harangoztak. Amott jön az uraság. *(Nyikoláj Ivánovics bejön.)*

3. JELENET

Ugyanazok és Nyikoláj Ivánovics.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Te miért jöttél ide ki?

IVÁN: Odabenn sok a légy, meg nagyon melegem volt.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Most jobban vagy?

IVÁN: Ugy érzem, mintha tűz égetné az egész testemet.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Hát Pjotr hol van, itthon?

IVÁN: Persze; a rendőrbiztos kiment utána a szántóra.

(Jön egy terhes asszony egy kéve rozsszal és gereblyével és tüstént tarkón üti Maláskát.)

4. JELENET

Ugyanaz és parasztasszony.

PARASZTASSZONY: Te mért tetted le a kicsit? Lám, hogy ordít. Mindig az utcán kódorogsz?

MALÁSKA *(óbégat)*: Ebben a pillanatban jöttem ki. Apa inni kért.

PARASZTASSZONY: Adok én neked. *(Meglátja az uraságot.)* Adj' Isten bájuska, Nyikoláj Ivánovics. Csak vesződség van velük. Magamnak kell végeznem mindent. Az utolsó munkáskezet tömlőcbe viszik, ez a mihaszna meg a hasát sütteti.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Hogy beszélhetsz így, mikor beteg?

PARASZTASSZONY: Beteg, - hát én nem vagyok beteg? Mihelyt dolgozni kell, beteg. De sétálni, meg a hajamat tépni nem beteg. Dögöljön meg, mint egy kutya; mit bánom!

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Nem félsz Istentől?

PARASZTASSZONY: Tudom, hogy bünt követek el, de hová legyek dühömben? Hiszen teherben vagyok és kettő helyett dolgozom. Mások már betakarítottak, nálunk két oszjminnyik még nincsen lekaszálni. Be kellene fejezni a kötést, de nem lehet, haza kell jönni, utánanézni ezeknek a gyerekeknek.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Majd én fogadok valakit, aki a zabot lekaszálni és összekötözi.

PARASZTASSZONY: A kötözés már nem nagy dolog, megcsinálok én magam is; csak le lenne kaszálni. Hát vele mi lesz, Nyikoláj Ivánovics? Biztosan rámegy, már nagyon rossz bőrben van.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Nem tudom, hogy mi lesz vele. Tényleg nagyon betegnek látszik. Arra gondolok, hogy bevitetem a kórházba.

PARASZTASSZONY: Ó Istenem! *(Óbégatni kezd.)* Ne vited el, hadd haljon meg itthon. *(Férjéhez.)* Te mért hallgatsz?

IVÁN: A kórházba akarok menni. Itt rosszabb dolgom van, mint egy kutyanak.

PARASZTASSZONY: Magam sem tudom, hogy mit tegyünk. Maláska, készíts az ebédhez.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Mitek van ebédre?

PARASZTASSZONY: Hát mink lenne? Krumpli meg kenyér. Hiszen ennivalója sincs az embernek.

(Bemegy a konyhába. Malacröfögést és gyermeksirást hallani.)

5. JELENET

Ugyanazok, a parasztasszony nélkül.

IVÁN *(nyög)*: Oh, uram, bár meghálnék.

BORISZ *(bejön)*.

6. JELENET

Ugyanazok és Borisz.

BORISZ: Nem lehetnék valamiben a hasznára?

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Itt már nem lehetünk másoknak a hasznára. A baj tulságosan régikeletű. Csak önmagunknak használhatunk azzal, hogy belátjuk, min is építjük fel a boldogságunkat. Ime egy család - öt gyermek, egy terhes asszony és egy beteg férfi és krumplin kívül nincs mit enniök és most dől el a kérdés, jóllakottak lesznek-e a jövő évben, vagy sem.

És segíteni nem lehet rajtuk. Mivel segítsünk? Fogadok neki egy munkást. És ki a munkás? Egy ugyanolyan nyomorult, aki áldozata lett az iszákosságnak és a nélkülözéseknek.

BORISZ: Bocsásson meg, de akkor mit csinál itt?

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Megismerem a helyzetemet; megtudom, hogy ki tisztogatja a kertünket, építi a házunkat, csinálja a ruhánkat, táplál, öltöztet bennünket.

(Jönnek parasztok kaszával, parasztasszonyok gereblyével és köszönnek.)

7. JELENET

Ugyanazok és parasztok és parasztasszonyok.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS *(megállítja az egyiket)*: Jermíl, nem szegődnél el, hogy behordj ezeknek?

JERMÍL *(a fejét rázva)*: Szívesen megtenném, de sehogysem lehet: a magamé sincs behordva, sietünk munkára. Hál Ivánnal mi lesz? Meghal?

MÁSIK PARASZT: Szevasztján bá' talán elszegődne. Szevasztján bá'! Kaszásokat fogadnak fel.

SZEVASZTJÁN: Szegődj el te magad. Ma egy nap egy évig táplál. *(Elmennek.)*

8. JELENET

Ugyanazok, parasztok és parasztasszonyok nélkül.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Valamennyi félig jóllakott, puszta kenyéren és vizen él, beteg, nagyrészüket öreg. Annak az aggastyánnak amott sérve van, de reggel négy órától este tíz óráig dolgozik és alig él. És mi? [Ha ezt láttuk, lehet talán nyugodtan élnünk, keresztényeknek tartva magunkat? Nem is keresztényeknek, csak egyszerűen nem vadállatoknak?]

BORISZ: Dehát mit tegyünk?

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Ne vegyünk részt ebben a rosszban [ne legyen földünk, ne együk az ő munkájuk gyümölcsét]. Hogy miként lehet ezt megcsinálni, nem tudom. A lényeg itt az... legalább is énvelem így volt. Éltem és nem értettem meg, hogy hogyan élek, nem értettem meg, hogy Isten fia vagyok és hogy mi valamennyien Isten fiai és testvérek vagyunk. De amikor erre ráeszméltem, amikor megértettem, hogy mindenkinek egyenlő joga van az életre, - gyökerestől megváltozott az életem. Különben, ezt most nem tudom önnek megmagyarázni. Csak egyet mondok: hogy azelőtt vak voltam, amint vakok az enyéim odahaza, most viszont kinyíltak a szemeim és nem tudok nem látni. Ha pedig látok, nem tudok így élni tovább. Különben, majd máskor. Most meg kell tenni, amit lehet.

9. JELENET

Ugyanazok, rendőrbiztos, Pjotr, a felesége és a fia.

PJOTR *(Nyikoláj Ivánovics lábai elé borul)*: Bocsáss meg, az Isten szerelméért, el kell így pusztulnunk. Hogy tudjon egy asszony mindent ellátni. Ha talán kezességet vállalnál értem...

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS *(a rendőrbiztoshoz)*: Bemegyek a városba és kérvényt adok be. Nem lehetne most itt hagyni?

RENDŐRBIZTOS: Az a parancs, hogy szállítsuk be a kapitányságra.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Akkor menj, majd felfogadok valakit, megteszem, amit csak lehet. Ez már az én dolgom lesz. Hogy lehessen így élni? *(Elmegy.)*

- *Függöny* -

VÁLTOZÁS

Ugyanott, falun. Künn eső esik. Szalón, zongora. Tónja egy Schumann-szonátát játszott el és a zongora mellett ül. Sztyópa a zongoránál áll. Borisz ül. Ljuba, Lizánjka, Mitrofán Jermilűcs, pap, - a játéktól izgalomban.

1. JELENET

LJUBA: Milyen gyönyörű az *andante*.

SZTYÓPA: Nem, a *scherzo*. Különben az egész gyönyörű.

LIZÁNJKA: Nagyon szép.

SZTYÓPA: Nem is gondoltam volna, hogy ön ilyen virtuóz. Igazi mesteri játék volt. Látni, hogy nehézségek már nem léteznek az ön számára; csak a kifejezésre gondol és olyan bámulatosan finoman fejez ki mindent.

LJUBA: És nemesen.

TÓNJA: Én viszont úgy érzem, hogy nem az volt, amit akarok... Még sokminden hiányzik.

LIZÁNJKA: Hogy lehetne még jobb? Csodás.

LJUBA: Schumann szép, de Chopin mégis jobban a szívébe markol.

SZTYÓPA: Több benne a lirizmus.

TÓNJA: Nem igen lehet őket összehasonlítani.

LJUBA: Emlékszel a *prélude*-jére?

TÓNJA: Ez az ugynevezett George Sand-féle. *(Játssza az elejét.)*

LJUBA: Nem, nem ezt gondoltam. Ez gyönyörű, de kissé elcsépelt. Játssz, kérlek, egy másikat. *(Tónja játszani kezd, de abbahagyja.)*

LJUBA: Nem, *ré mineur*-ben.

TÓNJA: Ah, azt gondolod? - az valami csodás darab. Valami elemi, a világteremtést megelőző időből.

SZTYÓPA *(nevet)*: Igen, igen. Nos, játssza el, kérem. Különben nem, kifáradt. És ily módon csodás reggelünk volt az ön jóvoltából.

TÓNJA *(feláll és kinéz az ablakon)*: Megint parasztok.

LJUBA: Ez az, ami a zenét értékessé teszi. Én megértem Sault. Engem nem kinez az ördög, de megértem. Semmiféle művészet sem felejtethet el mindent annyira, mint a zene. *(Az ablakhoz lép.)* Kit keresnek?...

PARASZTOK: Nyikoláj Ivánovicshoz küldtek bennünket.

LJUBA: Nincs itthon, várjanak egy keveset.

TÓNJA: És olyan emberhez megy feleségül, aki semmit sem ért a zenéhez.

LJUBA: Az lehetetlen.

BORISZ *(szórakozottan)*: A zene... Nem, én szeretem a zenét, helyesebben nem mondhatom, hogy nem szeretem. De inkább kedvelek valami egyszerűbbet, - a dalokat szeretem.

TÓNJA: Nem bájos talán ez a szonáta?

BORISZ: A fődolog, hogy nincsen jelentősége; és engem bánt egy kissé, hogy vannak, akik fontosságot tulajdonítanak neki. *(Az asztalon cukorkák. Valamennyien esznek.)*

LIZÁNJKA: Milyen jó, hogy vőlegény és cukorkát eszik.

BORISZ: Ez ugyan nem az én hibám, hanem a mamáé.

TÓNJA: És nagyon jól teszi.

LJUBA: A zene azért drága, mert urrá lesz az emberen, megragadja és elviszi a valóságból. Lám, milyen komor volt minden; és te egyszerre játszani kezdtél és minden felderült. Igazán, felderült.

LIZÁNJKA: Chopin keringői elkopottak, de mindazonáltal...

TÓNJA: Ez?... *(Játszik.)*

(Bejön Nyikoláj Ivánovics, üdvözli Boriszt, Tónját, Sztjópát, Lizánjkát, Ljubát, Mitrofán Jermilücszt és a papot.)

2. JELENET

Ugyanazok és Nyikoláj Ivánovics.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Hol van mama?

LJUBA: Azt hiszem, a gyerekszobában.

Sztjópa hívja a lakájt.

LJUBA: Papa, hogy Tónja milyen csodásan játszik! Hát te hol voltál?

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: A faluban.

(A lakáj bejön.)

3. JELENET

Ugyanazok és a lakáj.

SZTYÓPA: Hozz be egy másik számovárt.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS *(a lakájt is üdvözli és kezet nyújt neki)*: Adj' Isten.

(Lakáj zavarba jön és kimegy. Nyikoláj Ivánovics el.)

4. JELENET

Ugyanazok, a lakáj és Nyikoláj Ivánovics nélkül.)

SZTYÓPA: A szerencsétlen Afanászij! Borzasztó zavarban van. Nem értem! Minthacsak bűnösök lennénk valamiben.

5. JELENET

Ugyanazok és Nyikoláj Ivánovics.

[NYIKOLÁJ IVÁNOVICS *(visszatér a szobába)*: Be akartam menni a szobámba, anélkül, hogy kifejezést adtam volna az érzéseimnek. És azt hiszem, hogy ez helytelen. *(Tónjához.)* - Ha önt, mint vendéget, sérteni fogja, amit mondok, bocsásson meg, de nem tudok nem beszélni. Te azt mondod, Ljuba, hogy a hercegné szépen játszik. Önök itt mind, hét-nyolc egészséges, fiatal férfi és nő, tíz óráig aludtak, ittak, ettek, még fognak enni és muzsikálnak és a zenéről vitatkoznak; ott pedig, ahonnan én most jöttem, mások reggel háromkor keltek fel, és nem aludtak hálóköntösben, és öregek, betegek, gyengék, gyermekek, szoptató és terhes nők utolsó erejüket megfeszítve dolgoznak, hogy munkájuk gyümölcsét mi itt feléljük. S ez még nem elég: e pillanatban egyiküket, egy család egyetlen, utolsó munkását, e pillanatban tömlőbe hurcolják azért, mert az erdőben, amelyet az *enyémnek* mondanak, tavasszal kidöntötte az ott növő százezer *fenyőnek* egyikét. Mi pedig itt tisztára fürdőtten, felcicomázottan, rabok gondjára bízva hálósobáink szennyeseit, eszünk, iszunk, Schumannról és Chopinről vitatkozunk, azt latolgatva, hogy melyikük hat meg bennünket jobban, üzi el jobban az unalmunkat. Erre gondoltam, miközben önök mellett elmentem, és ezért megmondtam önöknek. Nos, gondolják csak meg, hát lehet így élni? *(Izgatottan áll)*

LIZÁNJKA: Igaz, igaz.

LJUBA: Ha az ember így gondolkozik - nem lehet élni.

SZTYÓPA: Miért? Én nem látom be, hogy miért nem szabad beszélni Schumannról, ha a nép szegény. Az egyik dolog nem zárja ki a másikat. Ha az emberek...

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS *(dühvel)*: Ha valakinek nincsen szíve, ha valaki fából van...

SZTYÓPA: Jó, nem beszélek.

TÓNJA: Rettenetes kérdés, korunk kérdése, és nem kell tőle félni; egyenesen szemébe kell néznünk a valóságnak, hogy a kérdést megoldjuk.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Nincs időnk arra, hogy bevárjuk a kérdés közös alapon való megoldását. Mindegyikünk ma-holnap meghalhat. Hogyan éljem végig az életemet, nem szenvedve benső meghasonlástól?

BORISZ: Természetesen egyetlen eszköz van: nem venni részt.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Bocsássanak hát meg, ha megsértettem önöket. Nem tudtam meg nem mondani, amit érzek. *(El.)*

6. JELENET

Ugyanazok, Nyikoláj Ivánovics nélkül.

SZTYÓPA: Hogyan ne vegyünk részt? Az egész életünk bele van kapcsolódva.

BORISZ: Ezért is mondja, hogy mindenekelőtt nem szabad tulajdonnal rendelkezni, meg kell változtatnunk egész életünket; ne éljünk úgy, hogy másoknak kelljen nekem szolgálni, hanem úgy, hogy én szolgáljak másoknak.

TÓNJA: Amint látom, teljesen Nyikoláj Ivánovics pártjára álltál.

BORISZ: Igen, most értettem meg először. Meg aztán az, amit a faluban láttam. Csak le kell vennünk a szemüveget, amelyen keresztül a nép életét nézzük, és meg kell hogy értsük szenvedéseik és örömeink összefüggőségét, - ez elég.

MITROFÁN JERMILÜCS: Igen, csakhogy ennek nem az a módja, hogy tönkretegyük az életünket.

SZTYÓPA: Csodálatos, hogy én és Mitrofán Jermilücs két különböző póluson állunk és emellett megegyezünk egymással: ezek az én szavaim - ne tegyék tönkre az életünket.

BORISZ: Érthető. Önök mindketten kellemesen akarnak élni, és ezért oly életberendezkedést kívánnak, amely biztosítja számukra ezt a kellemességet. Ön *(Sztyópához)* a mostani rendet akarja fenntartani, Mitrofán Jermilücs pedig újat akar.

(Ljuba és Tónja suttognak, Tónja a zongorához megy és Chopin nocturne-jét játssza. Valamennyien elhallgatnak.)

SZTYÓPA: Ez a legjobb. Ez minden kérdést eldönt.

BORISZ: Mindent homályba takar és elhalaszt.]

(A zongorázás alatt Márja Ivánovna és a hercegné csendesen bejönnek és figyelve leülnek. A nocturne vége előtt csengetyüszó hallatszik.)

7. JELENET

Ugyanazok, Márja Ivánovna és a hercegné.

LJUBA: Ez a néni. *(Elébe indul.)*

(A zene folytatódik. Belépnek Alexándra Ivánovna és Gerászim atya (pap, mellén kereszttel) és a közjegyző. Valamennyien felállnak.)

8. JELENET

Ugyanazok, Alexándra Ivánovna, Gerászim atya és a közjegyző.

GERÁSZIM ATYA: Kérem, folytassák. Kellemes.

(A hercegné áldásra járul elé, a pap szintén.)

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Amint feltettem magamban, úgy meg is csináltam mindent. Gerászim atyát otthon találtam és rábeszéltem, hogy térjen be utközben ide - Kurszkba utazik - és feladatomat elvégeztem. A közjegyző is itt van. Az okirat készen van nála, csak alá kell írni.

MÁRJA IVÁNOVNA: Nem parancsolnak villásreggelit?

(A közjegyző az asztalra teszi az irományait és elmegy.)

9. JELENET

Ugyanazok, a közjegyző nélkül.

MÁRJA IVÁNOVNA: Én nagyon hálás vagyok Gerászim atyának.

GERÁSZIM ATYA: Ha nem is esett az utamba, keresztény kötelességemnek tartottam hogy eljöjjenek.

(Alexándra Ivánovna sug valamit a fiatalságnak. A fiatalok összebeszélnek és Borisz kivételével valamennyien kimennek a terrasra. A pap ugyancsak ki akar menni.)

10. JELENET

Márja Ivánovna, Alexándra Ivánovna, a hercegné, Gerászim atya, a pap és Borisz.

GERÁSZIM ATYA: Csak maradjon ön is, mint pásztor és lelkiatya; ezzel hasznót szerezhet magának és hasznót hozhat másoknak. Maradjon, ha Márja Ivánovnáknak nincs ellene kifogása.

MÁRJA IVÁNOVNA: Nincs; én Vasziliy atyát szeretem, minthacsak családomhoz tartoznék. Vele is tanácskoztam, de koránál fogva tulságosan kevés a tekintélye.

GERÁSZIM ATYA: Egészen úgy van, egészen úgy van.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA *(hozza lép)*: Ön tudja, hogy miről van szó, Gerászim atya. Egyedül ön az, aki segíthet és észére téríti. Okos, tanult ember, de a tanultság csak árthat. Valahogy elhomályosodott a józan ítélőképessége. Azt állítja, hogy a keresztény törvény szerint az embernek semmije sem szabad, hogy legyen. Lehetséges ez vajjon?

GERÁSZIM ATYA: Hivalkodás, az elme büszkesége, tulzás. Az egyházatyák eléggé kifejtették ezt a kérdést. De hogyan történt a dolog?

MÁRJA IVÁNOVNA: Hogy mindent elmondjak, - amikor megházasodtunk, teljesen közömbös volt a vallás iránt és így éltük le és gyönyörűen leéltük, a legszebb éveinket - az első husz évet. Azután gondolkodni kezdett. Talán a nővére, vagy az olvasmányai voltak rá befolyással, - tény, hogy gondolkodni kezdett, az Evangéliumot bujta, és akkor egyszerre tulzottan vallásos lett, templomba járt, kolostorokat látogatott. S aztán hirtelen abbahagyta mindezt és mindenben megváltoztatta az életét, elkezdett egyedül dolgozni, nem engedi meg, hogy a cselédség kiszolgálja s ami a legfőbb, elosztogatja a birtokot. Tegnap elajándékozott egy erdőt földdel. Félek; hét gyerekem van. Beszéljen vele. Bemegyek hozzá és megkérdem, hogy akar-e önnel találkozni. *(Elmegy.)*

11. JELENET

Ugyanazok, Márja Ivánovna nélkül.

GERÁSZIM ATYA: Sokan eltántorodnak manapság. A vagyon az övé, vagy a feleségéé?

HERCEGNÉ: Az övé. Ez éppen a baj.

GERÁSZIM ATYA: És milyen rangja van?

HERCEGNÉ: A rangja nem magas. Azt hiszem, kapitány. Katona volt.

GERÁSZIM ATYA: Sokan eltántorodnak ily módon. Odesszában volt egy nő, aki a spiritizmusba gabalyodott és sok kártékony dolgot kezdett csinálni. Isten mégis megsegített visszatéríteniünk az egyházhoz.

HERCEGNÉ: Értse meg a legfontosabbat is. A fiam most készül nőül venni a leányát. Én beleegyeztem. De a leány hozzászokott a fényűzéshez s ezért kell, hogy maga tudja fedezni a szükségleteit s eltartása gondja ne nehezédjék teljes súlyával a fiamra, aki különben dolgos és kitűnő fiatalember.

(Bejönnek: Márja Ivánovna és Nyikoláj Ivánovics)

12. JELENET

Ugyanazok, Márja Nyikolájevna és Nyikoláj Ivánovics.

[NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Jóreggelt, hercegné. Jóreggelt. Bocsásson meg, mi a kereszt- és atyai neve?

GERÁSZIM ATYA: Áldást nem óhajt?

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Nem, nem óhajtok.

GERÁSZIM ATYA: Gerászim Fjodorovics. Nagyon örülök.

(Lakáj villásreggelit és bort hoz be.)

GERÁSZIM ATYA: Kellemes időnk van. És kedvező a gabona betakarítására.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Feltételezem, hogy ön Alexándra Ivánovna meghívására látogatott meg bennünket, azzal a céllal, hogy kigyógyítson eltévelyedéseimből és ráirányítson az igazi utra. Ha ez így van, akkor ne kerüljünk a forró kását, hanem térjünk rá egyenesen a dologra. Nem tagadom, hogy nem értek egyet az egyház tanításával; egyetértettem vele, de azután más véleményre jutottam. Egész lelkemből kívánok azonban részese lenni az igazságnak és tüstént elfogadom, ha megmutatja.

GERÁSZIM ATYA: Hogy mondhatja azt, hogy nem hisz az egyház tanításának? Minek higyjunk, ha nem az egyháznak?

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Istennek és az Ő törvényének, amely az Evangéliumban adatott meg nekünk.

GERÁSZIM ATYA: Az egyház éppen ezt a törvényt tanítja.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Ha azt tanítaná, hinnék neki; de éppen az ellenkezőjét tanítja.

GERÁSZIM ATYA: Az egyház nem taníthatja az ellenkezőjét, mert maga az Ur alapította meg. Mondva van: „Hatalmat adok nektek... és ezen a sziklán építem fel templomomat és a pokol kapui nem diadalmaskodnak rajta.”

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Az idézet egyáltalán nem ide vonatkozik. De ha még el is ismer-nők, hogy Krisztus alapította meg az egyházat, honnan tudom én, hogy ez az egyház - az öné?

GERÁSZIM ATYA: Onnan, hogy meg van mondva: „Ahol ketten vagy hárman összegyültek a nevemben, ott vagyok Én is közöttük.”

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Ez sem vonatkozik ide és semmit sem bizonyít.

GERÁSZIM ATYA: Hogy lehet az egyedül üdvözítő egyházat tagadni?

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Nem is tagadtam mindaddig, amíg meg nem győződtem, hogy mindent támogat, ami ellenkezik a kereszténységgel.

GERÁSZIM ATYA: Az egyház nem tévedhet, mert egyedül benne van az igazság. Azok tévelyegnek, akik elpártoltak tőle, de az egyház szent.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Hiszen már megmondtam önnek, hogy ezt nem ismerem el. És nem ismerem el azért, mert, mint az Evangélium mondja: műveik után ismeritek fel, gyümölcseik után ismeritek fel őket; és rájöttem, hogy az egyház áldását adja az esküre, a gyilkosságra, a halálbüntetésre.

GERÁSZIM ATYA: Az egyház elismeri és megszenteli a hatalmat, melyet Isten rendelt el.

(Beszélgetés közben egyenként bejönnek: Sztjópa, Ljuba, Lizánjka, Tónja; valamennyien elhelyezkednek a szoba sarkaiban és figyelnek.)

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Én tudom, hogy az Evangélium azt mondja: ne csak ne ölj, de ne is haragudj; az egyház pedig áldását adja a katonaságra. Az Evangélium azt mondja: „ne esküdj”; az egyház esküt vesz ki. Az Evangélium azt mondja...

GERÁSZIM ATYA: Bocsánat, mikor Pilátus azt mondta: „megesketelek az élő Istenre”, Krisztus elismerte az esküt és azt mondta: „igen, én vagyok az.”

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Ugyan mit beszél. Hisz ez nevetséges.

GERÁSZIM ATYA: Éppen azért is nem helyesli az egyház, hogy minden egyes ember a maga módján magyarázza az Evangéliumot, mert ez eltévelyedésre vezet; hanem mint az anya, ő gondoskodik gyermekéről s ő ad neki erejéhez mért magyarázatot. Nem, hagyja, hogy befejezzem a mondanivalómat. Az egyház nem rak gyermekei vállára elviselhetetlen terheket, hanem a parancsolatok teljesítését követeli: szeress, ne ölj, ne lopj, ne paráználkodj.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Igen, ne ölj meg engem, ne lopd el tőlem, amit én loptam. Mi mindannyian kifosztottuk a népet, elloptuk a földjét és aztán törvényt hoztunk, törvényt, hogy ne lopj. És az egyház áldását adja minderre.

GERÁSZIM ATYA: A hivalkodás, az elme büszkesége beszél önben. Alázd meg ember büszke elmédet.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Én kérdezem öntől: hogyan kell Krisztus törvénye szerint cselekednem, amikor felismertem ama bűnömet, hogy a népet megraboltam a földtől és rabszolgasorba döntöttem általa? Hogyan cselekedjem? Továbbra is birtokomban tartsam-e a földet, így használva fel éhezők munkájának gyümölcsét *(a lakájra mutat, aki villásreggelit és bort hoz be)*, vagy odaadjam-e a földet azoknak, akikről őseim elrabolták?

GERÁSZIM ATYA: Ugy kell cselekednie, amint az egyház fiához illik. Önnek családja, gyermekei vannak, akikre tekintettel kell lennie s akiket rangjához illően kell felnevelnie.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Miért?

GERÁSZIM ATYA: Azért, mert Isten önt ebbe a helyzetbe állította. És ha jót akar tenni, tegyen jót, adja oda vagyona egy részét, látogassa a szegényeket.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: És akkor miért mondta Krisztus a gazdag ifjunak, hogy a gazdag nem mehet be a mennyek országába?

GERÁSZIM ATYA: Így mondta: ha tökéletes akarsz lenni.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Én tökéletes is akarok lenni. Az Evangélium azt mondja: legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei atyátok.

GERÁSZIM ATYA: Meg kell azonban érteni, hogy a vers mire vonatkozik.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Igyekezem is megérteni; és mindaz, ami megmondott a hegyi beszédben, - egyszerű és érthető.

GERÁSZIM ATYA: Az elme büszkesége.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Micsoda büszkeség, amikor meg van mondva, hogy ami el van rejtve a bölcsék előtt, nyitva áll a csecsemőknek?

GERÁSZIM ATYA: Nyitva áll az alázatosoknak, de nem a büszkének.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: De vajjon ki a büszke: én-e, aki azt tartom, hogy ugyanolyan ember vagyok, mint mindenki, és ezért úgy kell hogy éljek, mint mindenki, a magam munkájából, ugyanolyan szükségben, mint testvéreim, vagy pedig azok, akik kiváltságos emberek-

nek tartják magukat, szenteknek, akik ismerik a teljes igazságot és nem tévedhetnek és a maguk módján magyarázzák Krisztus szavait?

GERÁSZIM ATYA (*sértődötten*): Bocsásson meg, Nyikoláj Ivánovics; én nem azért jöttem, hogy összemérjem, kinek van közülünk igaza és nem is azért, hogy oktatásokat halljak öntől; hanem azért, mert Alexándra Ivánovna megkért, hogy jöjjek el és beszéljek a lelkére. Ön mindent jobban tud nálam és azért jobbnak látom, hogy abbahagyjam beszélgetésünket. Csupán arra akarom utoljára, Isten nevében kérni: térjen észre; ön kegyetlenül téved és pusztulásba viszi önmagát. (*Feláll.*)

MÁRJA IVÁNOVNA: Nem enne valamit?

GERÁSZIM ATYA: Nem, köszönöm. (*Alexándra Ivánovnával el.*)

13. JELENET

Ugyanazok, Alexándra Ivánovna és Gerászim atya nélkül.

MÁRJA IVÁNOVNA (*a paphoz*): Nos, és most mi lesz?

[PAP: Szerintem Nyikoláj Ivánovics helyesen beszélt és Gerászim atya semmiféle érvet sem hozott fel.]

HERCEGNÉ: Nem hagyták beszélni, s ami a fő, nem tetszett neki, hogy valami szellemi torna-félére hívták ki. Mindenki bejött a vitát hallgatni. Szerénységből távozott el.

[BORISZ: Egyáltalán nem szerénységből; - hisz mindaz, amit mondott, hazugság volt. Annyira nyilvánvaló, hogy nincs mit felhoznia.]

HERCEGNÉ: Látom, hogy állhatatlan természetedhez híven most már teljesen Nyikoláj Ivánovics pártjára készülsz szegődni. Ha így gondolkozol, akkor nem kell megházasodnod.

BORISZ: Én csak azt mondom: ami igaz, igaz és nem tudok nem beszélni.

HERCEGNÉ: Te így igazán nem beszélhetsz.

BORISZ: Miért?

HERCEGNÉ: [Azért, mert te szegény vagy és neked nincs mit odaadnod.] Különben mindez nem tartozik miránk. (*Elmegy, utána a többiek is valamennyien, kivéve Nyikoláj Ivánovicsot és Márja Ivánovnáat.*)

14. JELENET

Nyikoláj Ivánovics és Márja Ivánovna.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS (*eltöprengve ül, azután elmosolyodik gondolatain*): Mása! Mire jó ez? Miért hívtad meg ezt a [szánalomraméltó, eltévelyedett] embert? Miért vesz részt ez a nyelves nő és ez a pap a mi legintimebb életünkben? Mi talán nem tudjuk magunk is elintézni az ügyeinket?

MÁRJA IVÁNOVNA: Dehát mit tegyek, amikor mindenüktől meg akarod fosztani a gyerekeket? Ezt nem lehet nyugodtan elviselnem. Hiszen tudod, hogy én nem vagyok haszonleső és hogy nekem magamnak semmire sincs szükségem.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Tudom, tudom és elhiszem. De az a szerencsétlenség, hogy te nem hiszel, - még az igazságnak sem hiszel; - hiszen tudom, hogy látod az igazat, de nem vagy képes magad elhatározni, hogy higgy benne; sem az igazságnak nem hiszel, sem nekem. De hiszel egy egész tömegnek - a hercegnének és másoknak.

MÁRJA IVÁNOVNA: Hiszek neked, mindig hittem, de amikor koldusbotra akarod juttatni a gyerekeket...

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Éppen ez mutatja, hogy nem hiszel. Azt hiszed, hogy én nem harcoltam, nem féltem? De később meggyőződtem, hogy a gyermekekre nézve ez nemcsak lehetséges, de kell is; hogy ez az egyetlen, ami szükséges és jó. Te mindig azt mondd, hogy ha nem volnának gyerekeink, akkor követnél; én pedig azt mondom: ha nem volnának gyerekeink, akkor lehetne úgy élnünk, amint élünk, csupán magunkat pusztítanók el, így meg őket rontjuk meg.

MÁRJA IVÁNOVNA: Mit tegyek hát, amikor nem értelek?

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Hát én mit tegyek? Hiszen tudom, hogy miért rendeltétek ide ezt a [szánalmas, papruhába öltözött] embert [a kereszttel] és hogy miért hozta Alína a közjegyzőt magával. Azt akarjátok, hogy rád irassam a birtokot. Nem tehetem meg. Hiszen te tudod, hogy husz év óta szeretlek. Szeretlek és a javadat akarom és ezért nem tudom aláírni az okiratot. [Ha már aláírom, úgy azok javára írom alá, akiktől a földet elvettük, - a parasztok javára. Nem tehetek mást; oda kell nekik adnom. És örülök a közjegyzőnek s ezt köteles vagyok megtenni.]

MÁRJA IVÁNOVNA: Nem, ez rettenetes! Miért ez a kegyetlenség? Jó, - te bűnnek tartod. Add hát nekem. *(Sir.)*

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Te nem tudod, hogy mit beszélsz. Ha neked adom, nem élhetek veled tovább és el kell mennem. Nem élhetek tovább ezek közt a feltételek között. Nem tudom látni, hogyan fogják a parasztoktól - már nem az én, hanem a te nevedben - az utolsó csepp vért is kisajtolni, hogyan fogják őket tömlöcbe vetni. Válassz.

MÁRJA IVÁNOVNA: Milyen kegyetlen vagy! Micsoda kereszténység ez? Ez gonoszság. Hiszen nem tudok úgy élni, amint te akarod. Nem tudom kivenni gyerekeim szájából a falatot és másoknak adni. És te erre akarsz engem rábírni. Hát csak kényszerits. Látom, hogy már nem szeretsz, sőt azt is tudom, hogy miért.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Na, jól van, aláírom. De te lehetetlent követelsz tőlem, Mása. *(Az asztalhoz lép, aláír.)* Te akartad ezt. Én nem tudok így élni.

- Függöny -

III. FELVONÁS

A cselekmény Moszkvában játszódik. Nagy szoba. Benne esztergapad, asztal irományokkal, szekrény könyvekkel, deszkákkal beszögezett tükör és festmény.

1. JELENET

Nyikoláj Ivánovics és az asztalos. Nyikoláj Ivánovics kötényben dolgozik az esztergapadnál, az asztalos gyalul.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS *(megmutat egy deszkát)*: Így jó?

ASZTALOS *(megigazítja a gyalut)*: Hát nem éppen. Valamivel bátrabban, így ni.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Én is szeretném bátrabban csinálni. De nem megy a dolog.

ASZTALOS: Minek is kell Kegyelmességednek az asztalosmesterség? Magunk fajtájabeli is annyi van már, hogy élni sem tudunk egymástól.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS *(megint dolgozik)*: Röstellem magam, tétlenül élni.

ASZTALOS: Az ön helyzete más. Önnek Isten birtokot adott.

[NYIKOLÁJ IVÁNOVICS. Éppen azon fordul meg a dolog, hogy én szerintem Isten semmit sem adott, hanem mindent maguk az emberek harácsolnak össze, testvéreiket fosztották ki.]

ASZTALOS *(értetlenül)*: Így van valóban, de azért önnek mégis felesleges dolgoznia.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Megértem, hogy magának különös látnia, hogy ebben a házban, ahol annyi a felesleges, én még keresni akarok.

ASZTALOS *(nevet)*: Dehogy, ismerem én az uraságokat. Mindenhez érteni akarnak. Most a kis gyaluval menjen rajta végig.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Nem fogja elhinni, ki fog érte nevetni, de mégis elmondom, hogy ezelőtt szegyenkezés nélkül éltem; most azonban hitelt adtam Krisztus törvényének, hogy valamennyien testvérek vagyunk és szégyelek így élni.

ASZTALOS: Ha szégyeli, akkor ossza szét a vagyont.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Akartam, de nem sikerült, feleségemnek adtam át.

ASZTALOS: De hiszen nem is lehetne el nélküle; megszokta.

(Hang az ajtó mögül: - Papa, szabad?)

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Szabad, szabad, mindig szabad.

2. JELENET

Ugyanazok és Ljuba.

LJUBA *(belép)*: Adj' Isten, Jákov.

ASZTALOS: Erőt, egészséget, kisasszony.

[LJUBA: Borisz elutazott az ezredéhez. Félek, hogy tesz, vagy mond ott valamit. Mit gondolsz?

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Mit gondolhatok? Meg fogja tenni, ami van benne.

LJUBA: Hiszen ez borzasztó. Oly kevés hiányzik nála ahhoz, hogy szerencsétlenné tegye magát.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Nagyon jól tette, hogy nem jött be hozzám; tudja, hogy semmi mást sem mondhatok neki, mint azt, amit maga is tud. Maga mondta nekem, hogy éppen azért nem akar szolgálni, mert tudja, hogy nincsen nemcsak törvénytelenebb, kegyetlenebb, állatibb foglalkozás, mint az, amely kizárólag gyilkosságra irányul, de megalázóbb, aljasabb sincs nála - ellentmondás nélkül engedelmeskedni mindenben a legelső magasabbrangu jöttmentnek: - ő mindezt tudja.

LJUBA: Éppen attól félek, hogy tudja ezt és még eszébe jut és csinál valamit.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Ezt a lelkiismerete fogja eldönteni, az az Isten, aki van benne. Ha hozzám jött volna, egyet tanácsoltam volna neki: nem tenni semmit okoskodásból, hanem csak akkor, amikor egész lényünk követeli. Különböznék nem létezik rosszabb. Lám, én úgy akartam cselekedni, amint Krisztus parancsolja: otthagyni apát, feleséget, gyermekeket és menni Utána és csaknem el is mentem. És mi lett a vége? Az lett a vége, hogy visszatértem és veletek élek a városban, fényűzésben. Éppen mert erőmön felülit akartam cselekedni, éppen ezért állt elő az én megalázó, értelmetlen helyzetem. Egyszerűen akarok élni, dolgozni, - de ebben a környezetben, lakájokkal és portásokkal, csak affektálás lesz belőle. Most is látom, hogy Jákov Nyikánorovics nevet rajtam...

ASZTALOS: Min nevessek? Ön megfizet, megteáztat. És köszönet érte.

LJUBA: Arra gondolok, hogy ne utazzam-e el hozzá?

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Kedvesem, galambom, én tudom, hogy nehéz, rettenetes a sorod, jóllehet nem kellene rettenetesnek lennie. Hiszen olyan ember vagyok, aki megértette az életet. Semmi rossz nem létezhetik. Mindaz, ami rossznak rémlik, csak örvendeztet a szívet. Azt az egyet meg kell azonban értened, hogy az az ember, aki ezen az uton indult el, választás előtt áll. És vannak helyzetek, amikor az isteni és az ördögi serpenyője kiegyenlítődik és egyensúlyt tart. És itt megy végbe a legmagasztosabb isteni mű. És itt minden idegen beavatkozás borzalmasan veszélyes és kínzó. Azt lehetne mondani, hogy az ember rettenetes erőfeszítéseket tesz, hogy egy terhet felemeljen, s hacsak egy ujjal is hozzányulunk ilyenkor, eltörhet a hátgerince.

LJUBA: De miért szenvedjünk?

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Akárcsak egy anya mondaná: miért a szenvedés? Szülés nincsen szenvedés nélkül. Ugyanigy vagyunk a lelki életben is. Csak egyet mondok neked: Borisz igazi keresztény és ezért szabad. És ha te még nem tudsz az lenni, ami ő, ha nem tudsz, mint ő, hinni Istenben, akkor rajta keresztül higgy Benne, higgy Istenben.

MÁRJA IVÁNOVNA (*kintről*): Szabad?

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Mindig szabad. Lám, milyen előkelő összejövetel van ma nálam.]

3. JELENET

Ugyanazok és Márja Ivánovna.

[MÁRJA IVÁNOVNA: A papunk érkezett meg, a mi Vaszílij Nyikánorovicsunk. A püspökhöz utazik, lemondott hivataláról.]

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Lehetetlen!

MÁRJA IVÁNOVNA: Itt van nálunk. Ljuba, hívd be. Téged akar látni.]

(Ljuba kimegy.)

4. JELENET

Ugyanazok Ljuba nélkül.

MÁRJA IVÁNOVNA. Azért is jöttem még hozzád, hogy Vánjáról beszéljünk. Borzasztóan viseli magát és úgy tanul, hogy teljesen kizárt, hogy átjöjjön a vizsgán. Kezdtam a lelkére beszélni - gorombáskodik.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS. Hiszen te tudod, Mása, hogy én a ti egész életmódotokkal és a gyerekek nevelésével nem értek egyet. Rám nézve borzalmas kérdés: van-e jogom nézni, mint pusztulnak szemeim láttára...

MÁRJA IVÁNOVNA: Akkor kell valami más, valami határozott, - de mi az, amit te adsz?

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Nem tudom megmondani, hogy micsoda. Csak egyet mondok. A legelső: meg kell szabadulni ettől a megrontó fényüzéstől.

MÁRJA IVÁNOVNA: Hogy parasztok legyenek? Ebbe nem egyezem bele.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Akkor hát ne kérdezz. Annak, ami neked bánatot okoz, úgy is kell lennie.

(Bejön a pap és Ljuba.)

5. JELENET

Ugyanazok, a pap és Ljuba. A pap összecsókolódzik Nyikoláj Ivánoviccsal.

[NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Végzett valóban?

PAP: Nem birtam tovább.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Nem vártam ilyen gyorsan.

PAP: Hiszen lehetetlen volt folytatni. A mi hivatásunk mellett az ember nem lehet közömbös. Gyónni, áldozni kell, s amikor rájössz, hogy ez nem az igazság...

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: És most mi lesz?

PAP: Most a püspökhöz utazom kihallgatásra. Félek, hogy Szolovjecbe száműznek. Volt egy idő, mikor arra gondoltam, hogy külföldre szököm, az ön segítségét kérem, aztán más elhatározásra jutottam: kishitűség. Csak egy - a feleségem.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Hol van most?

PAP: Elutazott az apjához. Nálunk volt az anyósom és magával vitte a kisfiamat. Ez fáj. Nagyon szerettem volna... *(Elakad, visszafojtja a könnyeit.)*

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Isten segítse meg. Nálunk szállt meg?

6. JELENET

Ugyanazok és a hercegné.

HERCEGNÉ *(befut a szobába)*: Most aztán helyben vagyunk. Megtagadta a szolgálatot és letartóztatták. Most voltam ott, de nem engedtek be hozzám. Nyikoláj Ivánovics, menjen el ön!

LJUBA: Hogy-hogy megtagadta a szolgálatot? honnan tudja?

HERCEGNÉ: Magam voltam ott. Vaszíliaj Andréjevics elmondott nekem mindent. Ő tagja a bíróságnak. Egyenesen bejött és kijelentette, hogy szolgálni nem fog, esküt tenni nem fog, és a többi, amire Nyikoláj Ivánovics tanította.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Hercegné! Talán lehet tanítani erre valakit?

HERCEGNÉ: Azt nem tudom; de a kereszténység nem ebben áll. Vagy talán ez a kereszténység? Legalább ön feleljen, bátyuska.

PAP: Már nem vagyok bátyuska.

HERCEGNÉ: Mindegy. De különben ön is olyan. Önnek jó. Nem, én ezt nem hagyom ennyiben. És micsoda átkozott kereszténység az, amittől az emberek szenvednek és elpusztulnak? Gyűlölöm ezt az ön kereszténységét. Önnek jó, amikor tudja, hogy nem bántják. De nekem egyetlen fiam van és ön szerencsétlenné tette.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Csillapodjék, hercegné.

HERCEGNÉ: Ön, ön tette tönkre. Ön tette tönkre, ön is mentse meg. Menjen el hozzám és beszéljen a lelkére, hogy hagyjon fel ezekkel az ostobaságokkal. Ezt csak gazdag emberek tehetik meg és nem mi.

LJUBA *(sír)*: Mit tegyünk, papa?

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Megyek hozzám! Talán tudok segíteni. *(Leveszi a kötenyt.)*

HERCEGNÉ *(segít neki öltözködni)*: Engem nem bocsátottak be, de elmegyünk együtt s most bejutok. *(Elmennek.)*

- Függöny. -

VÁLTOZÁS.

Iroda. Ül egy irnok és őr jár fel és alá a szemközti ajtó előtt. Belép a tábornok a segédtsízzel, az irnok felugrik, a katona tiszteleg.

1. JELENET

TÁBORNOK: Hol van az ezredes?

IRNOK: Az ujonchoz ment, Kegyelmes Uram.

TÁBORNOK: Jól van; kérje ide hozzám.

IRNOK: Parancsára, Kegyelmes Uram.

TÁBORNOK: Maga mit másol? Talán az ujonc vallomását?

IRNOK: Parancsára, Kegyelmes Uram.

TÁBORNOK: Adja ide.

(Az irnok átadja az írást és elmegy.)

2. JELENET

Ugyanazok, az irnok nélkül.

TÁBORNOK: *(Átadja az írást a segédtsíznek):* Olvassa fel kérem.

SEGÉDTISZT *(olvas)*: „Felelek a feltett kérdésekre: 1. miért nem teszek esküt, 2. miért tagadom meg a kormány követeléseinek teljesítését, és 3. mi késztetett azon szavak kiejtésére, amelyek nemcsak a katonaságra, hanem a legmagasabb hatóságra nézve is sérelmesek. Az első kérdésre: nem teszem le az esküt azért, mert Krisztus tanítását vallom. Krisztus tanításában pedig az eskü egyenesen és határozottan meg van tiltva, úgy Máté Evangéliumában, V., 33-37, mint Jákov levelében V., 12.”

TÁBORNOK: Ez is okoskodik s a maga módján magyarázgat.

SEGÉDTISZT *(tovább olvas)*: „Az Evangélium azt mondja: „Ne esküdj egyáltalán. Szavad csak ennyi legyen: igen, igen, nem, nem; s ami ezen felüli, az a gonosztól származik”. Jákov levelében: „Mindenek előtt, testvéreim, ne esküdjetek sem a mennyre, sem a földre és semminő más esküvel; csak ennyit mondjatok: igen, igen és nem, nem, nehogy bünt kövessetek el”. De még nem elég, hogy az Evangéliumban ilyen pontos utasítás van arra nézve, hogy nem szabad esküdni: ha ilyen nem is volna, akkor sem tudnék megesküdni arra, hogy teljesíteni fogom az emberek akaratát, mert nekem, a keresztény törvény szerint, mindig Isten akaratát kell teljesítenem, amely esetleg nem egyezik meg az emberek akaratával.”

TÁBORNOK: Ez is okoskodik. Ha rám hallgatnának, nem fordulna elő ilyesmi.

SEGÉDTISZT *(olvas)*: „Teljesíteni pedig azoknak az embereknek a követelését, akik magukat kormánynak nevezik, azért vonakodom, mert...”

TÁBORNOK: Micsoda szemtelenség!

SEGÉDTISZT: „...mert ezek a követelések bűnösök, gonoszak. Azt követelik tőlem, hogy lépjek be katonának és tanuljam és gyakoroljam a gyilkosságot, holott ezt a régi és az új testamentum, s ami a legfőbb, a lelkiismeretem megtiltja. A harmadik kérdésre...”

(Belép az ezredes az irnokkal. A tábornok kezét nyújt neki.)

3. JELENET

Ugyanazok és az ezredes az őrnökkel.

EZREDES: A vallomást méltóztatik olvasni?

TÁBORNOK: Igen. Megbocsáthatatlanul szemtelen szavak. Nos, folytassa.

SEGÉDTISZT: „A harmadik kérdésre, hogy mi készítetett arra, hogy a tárgyaláson sértő szavakat használjak, azt felelem, hogy erre az az óhaj készítetett, hogy szolgáljak Istennek és leleplezzem azt a csalást, amelyet az ő nevében követnek el. Remélem, hogy ez az óhajom megmarad bennem halálom percéig. És ezért...”

TÁBORNOK: Elég volt; az embernek kedve sincs végighallgatni ezt az egész fecsegést. A fődolog az, hogy ezt ki kell irtanunk és gondoskodnunk kell arról, hogy megvédjünk másokat a fertőzéstől. *(Az ezredeshez.)* Ön beszélt vele?

EZREDES: Jó sokáig beszéltem. Igyekeztem a lelkiismeretére hatni, meggyőzni, hogy őrá magára nézve rosszabb, hogy ezzel semmit sem ér el. Beszéltem a családjáról. Nagyon izgatott, de állandóan a maga felfogását hangoztatja.

TÁBORNOK: Felesleges volt sokat beszélni vele. Azért vagyunk katonák, hogy ne okoskodjunk, hanem parancsokat teljesítsünk. Vezessék ide.

(Segédtiszt az őrnökkel el.)

4. JELENET

Ugyanazok, a segédtiszt és őrnök nélkül.

TÁBORNOK *(leül)*: Nem, ezredes, ezt nem helyeslem. Az efféle legényekkel nem így kell elbánni. Itt határozott rendszabályokra van szükség, hogy a beteg tagot lemessük. Egy koszos bárány az egész nyájat elrontja. Itt nem szabad kesztyűs kezet használni; hogy herceg, és anyja van és menyasszonya, - mindez mireánk nem tartozik. Előttünk egy katona áll. És nekünk teljesítenünk kell a legfelső akaratot.

EZREDES: Én azt hiszem, hogy inkább meggyőzéssel lehet megingatni.

TÁBORNOK: Egyáltalán nem. Határozottsággal, csupán határozottsággal. Voltak már ilyen eseteim. Éreznie kell, hogy jelentéktelen semmi, hogy porszem a kerék alatt s azt nem tarthatja fel.

EZREDES: Igen, meg lehet próbálni.

TÁBORNOK *(indulatba jön)*: Nincs mit megpróbálni. Nekem semmit sem kell megpróbálni. Negyvennégy év óta szolgálom a császáromnak, e szolgálatnak adtam és adom az életemet és egyszerre egy tacsó fog tanítani; teológiai fejtegetéseket fog nekem tartani. Ezt intézze el a papokkal. Velem csak egyről lehet szó: vagy katona, vagy fogoly. És kész.

(Bejön Borisz két fegyőrrel, utánuk a segédtiszt és az őrnök.)

5. JELENET

Ugyanazok, Borisz, a fegyőrök, a segédtiszt és az őrnök.

TÁBORNOK *(mutatja ujjával)*: Ide állítsátok.

BORISZ: Engem szükségtelen állítani. Ott állok vagy ülök, ahol akarok, mert az ön hatalmát magam felett nem...

TÁBORNOK: Csend! Nem ismered el a hatalmat. Én majd kényszeritelek, hogy elismerd.

BORISZ *(leül egy székre)*: Milyen rosszul teszi, hogy kiabál.

TÁBORNOK: Felemelni és felállítani.

(A katonák felemelik Boriszt.)

BORISZ: Ezt megteheti. Meg is ölhet, de kényszeríteni, hogy engedelmeskedjem önnek...

TÁBORNOK: Csend legyen, azt mondtam. Hallgasd meg, amit mondani fogok.

BORISZ: Egyáltalán nem akarom hallani, amit *te* mondani fogsz.

TÁBORNOK: Hiszen örült. Kórházba kell küldeni, hogy megvizsgálják. Mást nem tehetünk.

EZREDES: Az volt a parancs, hogy a csendőrségen kérdezzék ki.

TÁBORNOK: Küldjék hát el. Csak fel kell öltöztetni.

EZREDES: Nem hagyja magát.

TÁBORNOK: Megkötözni. *(Boriszhoz.)* Hallgassa meg, amit önnek mondok. Nekem egészen mindegy, hogy mi lesz önnel. De a saját érdekében tanácsolom, hogy térjen észre. El fog rohadni az erődben. És semmit sem használ senkinek. Hagyja abba. Ön is heveskedett, én is heves voltam. *(Megveregeti a vállát.)* Menjen, esküdjön fel és hagyja ezt abba. *(A segéd-tiszthez.)* Itt van a bátjuská? *(Boriszhoz.)* Nos, mi lesz? *(Borisz hallgat.)* Miért nem válaszol? Igazán, jobb ugy. Az ember nem mehet fejjel a falnak. Tartsa meg magának a gondolatait, szolgálja le az idejét. Mi nem fogjuk kényszeríteni. Nos, mi lesz?

BORISZ: Nincs többet mit beszélnem, én mindent megmondtam.

TÁBORNOK: Ön azt írja, hogy az Evangéliumban ilyen és ilyen vers áll. A papok értenek ehhez. Beszéljen a bátjuskával, azután pedig gondolkozzék. Ugy jobb lesz. Isten vele; remélem - viszontlátásra, mikor is üdvözölhetni fogom a cári szolgálat megkezdése alkalmából. Küldjék a bátjuskát. *(Elmegy. Az ezredes és a segédtiszt követik.)*

6. JELENET

Borisz, az irnok és a katonák.

BORISZ *(az irnokhoz és a katonákhoz)*: Látják, hogy beszélnek? Ők maguk is tudják, hogy megcsalják a katonáikat. Ne engedelmeskedjenek nekik. Dobják el a fegyvereket. Menjenek el! Hadd zárják be magukat a fegyelmi zászlóaljba; az is könnyebb, mint e csalók szolgáinak lenni.

IRNOK: Hogy legyünk meg katonaság nélkül? Lehetetlenség.

BORISZ: Ezen nem nekünk kell gondolkodnunk. Nekünk azon kell gondolkodnunk, hogy mit is kíván tőlünk Isten. Isten pedig azt akarja, hogy mi...

AZ EGYIK KATONA: Hogy is van megmondva: „Krisztust szerető”²⁸ hadsereg?”

BORISZ: Ezt sehol sem mondja az Evangélium. Ezt a csalók eszelték ki.

KATONA: Hogyan? A püspököknek csak érteniök kell a dologhoz.

(Belép a csendőrtiszt az irnokkal.)

---

²⁸ Az orosz hadsereg hivatalos jelzője.

7. JELENET

Ugyanazok és a csendőrtiszt az őrökkel.

CSENDŐRTISZT (az őrökhöz): Itt tartózkodik Cseremsánov herceg, ujonc?

IRNOK: Parancsára. Itt van.

CSENDŐRTISZT: Sziveskedjék idejönni. Ön Borisz Szemjónovics Cseremsánov herceg, aki megtagadta az eskü letételét?

BORISZ: Igen, én vagyok.

CSENDŐRTISZT (leül és az asztal tuloldalán helyet mutat magával szemben): Kérem, üljön le.

BORISZ: Azt hiszem, hogy beszélgetésünk teljesen hasztalan lesz.

CSENDŐRTISZT: Nem hinném. Legalább is önre nézve nem lesz céltalan, amint tüstént meglátja. Tudomásomra jutott, hogy ön megtagadja a katonai szolgálatot és az esküt; ezért az a gyanu merült fel, hogy a forradalmi párthoz tartozik. És éppen ez az, amit vizsgálat tárgyává kell tennem. Ha ez a feltevés igaz, akkor ki fog kelleni önt vennünk a katonai szolgálatból és vagy be kell zárunk, vagy száműznünk, ahhoz mérten, hogy milyen fokon vett részt a forradalomban. Ha pedig nem, úgy a katonai hatóság őrizetére itt hagyjuk. Amint látja, én örömmel nyilatkozom ön előtt és remélem, hogy ön is bizalommal viseltetik irányomban.

BORISZ: Nem viseltethetek bizalommal először is olyan emberek iránt, akik ezt hordják itt, ni; és másodszor, már az ön hivatása is olyan, hogy nemcsak nem becsülöm, de a leghatározottabban undorodást érzem iránta. Mindazonáltal nem vonakodom felelni a kérdéseire. Mit óhajt tudni?

CSENDŐRTISZT: Először is, engedje meg: mi az ön neve, hivatása és vallása?

BORISZ: Ezt ön tudja mind, és erre nem fogok felelni. Csupán egyetlenegy kérdés bir rám nézve nagyon nagy fontossággal: *nem* vagyok ugynevezett pravoszláv.

CSENDŐRTISZT: Milyen vallásu tehát?

BORISZ: Nem tudom határozottan definiálni.

CSENDŐRTISZT: De mégis?

BORISZ: Mondjuk keresztény, a hegyi beszéd tanítása szerint.

CSENDŐRTISZT: Irja. (Az őrök ir. Boriszhoz.) Mindazonáltal elismeri magáról, hogy valamelyik államhoz és társadalmi osztályhoz tartozik?

BORISZ: Nem, nem ismerem el. Embernek, Isten rabszolgájának ismerem el magam.

CSENDŐRTISZT: Miért nem ismeri el magát az orosz állam tagjának?

BORISZ: Azért, mert nem ismerem el semmiféle államot.

CSENDŐRTISZT: Mit jelent az, hogy nem ismer el; - kívánja az összeomlásukat?

BORISZ: Kétségen kívül. Kivánom és ennek érdekében dolgozom.

CSENDŐRTISZT (az őröknek): Irja. (Boriszhoz.) Milyen alapon dolgozik ennek a célnak az érdekében?

BORISZ: A csalás, a hazugság leleplezésével, az igazság elterjesztésével. Éppen most, amikor ön belépett, mondtam ezeknek a katonáknak, hogy ne higgyenek a csalásnak, amelybe befonták őket.

CSENDŐRTISZT: De a leleplezés és meggyőzés ez eszközein kívül elismer még másféléket is?

BORISZ: Nem. Nemcsak hogy nem ismerek el, de minden erőszakot a legnagyobb bűnnek tartok. Nemcsak erőszakot, de minden tettetést, ravaszságot...

CSENDŐRTISZT: Irja. Jól van. Most legyen szives bevallani ismeretségeit is. Ismeri Ivásenkót?

BORISZ: Nem.

CSENDŐRTISZT: Kleint?

BORISZ: Hallottam róla, de sohasem láttam.

(Bejön a pap, - kis, öreg ember, kereszttel és Evangéliummal. Az irnok áldásra járul elé.)

8. JELENET

Ugyanazok és a pap.

CSENDŐRTISZT: Azt hiszem, hogy befejezhetem. Megállapítom önről, hogy nem veszélyes és nem tartozik a mi hatáskörünk alá. Mielőbbi szabadulást kívánok önnek. Magamat ajánlom. *(Kezet fog.)*

BORISZ: Egyet szeretnék csak önnek megmondani. Bocsásson meg, de nem tudok nem szólni: miért választotta ezt a rossz, gonosz hivatást? Azt tanácsolnám, hogy hagyjon fel vele.

CSENDŐRTISZT *(mosolyogva)*: Köszönöm a tanácsát. Ennek megvannak az okai. Ajánlom magamat. Bátjuska, átadom a helyemet. *(El az irnokkal.)*

9. JELENET

Ugyanazok, a csendőrtiszt és irnoka nélkül.

PAP: Miért okoz bánatot a feljebbvalóinak, miért nem akarja teljesíteni a keresztény ember kötelességét: szolgálni a cárnak és a hazának?

BORISZ *(mosolyogva)*: Éppen hogy a keresztény ember kötelességét akarom teljesíteni s ezért nem akarok katona lenni.

PAP: De miért nem akar? Megmondatott: „áldozd fel életedet felebarátaidért” - ez az igazi keresztény...

BORISZ: Igen, feláldozni a magunk életét és nem elvenni egy másét. Éppen ez az, amit akarok: feláldozni az életemet.

PAP: Helytelenül értelmezi az Írást, fiatalember. Keresztelő Szent János azt mondta a katonáknak...

BORISZ *(mosolyogva)*: Ez csak azt bizonyítja, hogy a katonák már akkor is raboltak és ő a lelkükre beszélt, hogy ne tegyék.

PAP: Hát felesküdni miért nem akar?

BORISZ: Ön tudja, hogy meg van tiltva az Evangéliumban.

PAP: Egyáltalán nincsen. Miért mondhatta akkor Pilátus: „megesketek az élő Istenre, te vagy Krisztus?” Az Ur Jézus Krisztus kijelentette: igen, én vagyok. Szóval az eskü nincsen megtiltva.

BORISZ: Nem szégyeli magát, tényleg? Ön, öreg ember...

PAP: Ne makacskodjék, tanácsolom. Mi nem alakíthatjuk át a világot. Tegye le az esküt és nyugta lesz. Azt pedig, hogy mi bűn és mi nem bűn, csak bizza rá az egyház megítélésére.

BORISZ: Az ön megítélésére? És ön tényleg nem fél annyi bünt venni magára?

PAP: Micsoda bünt? Amint szilárd hitben nevelkedtem s amint lelkeszi hivatásom gyakorolva harminc évet leéltem, - bűn nem lehet rajtam.

BORISZ: Kin van hát a bűn azért, hogy ön annyi embert megcsal? Mert hát mi is van ezeknek a fejében? *(Az ajtónál álló őrrre mutat.)*

PAP: Ezen mi önnel, fiatalember, nem fogunk vitatkozni. Nekünk az ildomos, hogy engedelmeskedjünk az öregeknek.

BORISZ: Hagyjon engem magamra. Én sajnálom önt, és - bevallom bűnömet - utálkozom önt hallgatni. Ha még olyan lenne, mint az a tábornok; - de ön kereszttel, az Evangéliummal, Krisztus nevében jön hozzám rábeszélni, hogy tagadjam meg Krisztust. Távozzék. *(Izgatótan.)* Távozzék, hagyjon magamra. Távozzék. Vezettesen el, hogy senkit se lássak. Kifáradtam, borzasztóan kifáradtam.

PAP: Isten vele, ha így van.

(A segédtsízt belép.)

10. JELENET

Ugyanazok és a segédtsízt. Borisz a háttérben ül.

SEGÉDTISZT: Nos, mi ujság.

PAP: Nagy konokság, engedetlenség.

SEGÉDTISZT: Nem egyezett hát bele, hogy felesküszik és szolgál?

PAP: Semmilyen formában sem.

SEGÉDTISZT: Szóval el kell vitetni a kórházba.

PAP: Beteget csinálni belőle? Ez, persze, kényelmesebb. Különben csábító példa lenne.

SEGÉDTISZT: Vizsgálatra az elmeosztályra. Ez a parancs.

PAP: Rendben van. Magamat ajánlom. *(Elmegy.)*

11. JELENET

Ugyanazok, a pap nélkül.

SEGÉDTISZT *(Boriszhoz lép)*: Legyen szives. Az a parancsom, hogy elvigyem.

BORISZ: Hová?

SEGÉDTISZT: Egyelőre a kórházba, ahol nyugodtabb körülmények közt lesz s ahol ideje lesz meggondolni...

BORISZ: Már mindent régen meggondoltam. Menjünk hát. *(Elmennek.)*

- *Függöny* -

VÁLTOZÁS

*Fogadószoba a kórházban. A főorvos, az alorvos és egy beteg tiszt, köntösben.
Ápolók bluzban.*

1. JELENET

BETEG TISZT: Mondom önöknek, hogy csak betegebbé tesznek. Már néhányszor teljesen egészségesnek éreztem magam.

FŐORVOS: Csak ne izgassa fel magát. Én kész vagyok önt elbocsátani. De tudja ön maga is, hogy a szabadság veszélyes önnek. Ha tudnám, hogy ápolás alatt fog állni.

BETEG TISZT: Ön azt hiszi, hogy megint inni fogok. Nem, már észre tértem. És minden felesleges nap, amit itt töltök, csak ártalmamra van. Ön a megfordítottját teszi annak, amit *(heveskedik)* tennie kellene. Ön kegyetlen. Önnek jó.

FŐORVOS: Nyugodjon meg. *(Jelt ad az ápolóknak, akik hátulról közelednek.)*

BETEG TISZT: Ön szabad, önnek könnyű okoskodnia, de mit tegyünk mi az örültek között? *(Az ápolókra.)* Mit közeledsz! Takarodj!

FŐORVOS: Kérem, nyugodjon meg.

BETEG TISZT: Én kérem önt, követelem öntől, hogy irjon ki. *(Felordít és az orvosra akarja magát vetni, de az ápolók megragadják. Küzdelem; elvezetik.)*

2. JELENET

A főorvos és az alorvos.

ALORVOS: Megint rájött. Hajsza hiányzott, hogy önnek nem esett.

FŐORVOS: Alkoholista és... Semmit sem lehet csinálni. Habár valami javulás mégis van az állapotában.

(Belép a segédtiszt.)

3. JELENET

Ugyanazok és a segédtiszt.

SEGÉDTISZT: Jónapot.

FŐORVOS: Jóreggelt.

SEGÉDTISZT: Érdekes alakot hoztam be önöknek. Valami Cseremsánov herceg; katonakötelezettségének kellett volna eleget tennie, de az Evangélium alapján megtagadta a szolgálatot. A csendőrhöz küldték; azok azt véleményezték, hogy nem tartozik a hatáskörükbe, nem megbízhatatlan politikailag. A bátyuska a lelkére iparkodott beszélni, de ez sem fogott rajta.

FŐORVOS *(nevetve)*: S mint mindig, hozzánk, mint utolsó instanciához. Nos, lássuk hát.

(Az alorvos kimegy.)

4. JELENET

Ugyanazok, az alorvos nélkül.

SEGÉDTISZT: Azt mondják, hogy nagyon művelt fiatalember. És gazdag menyasszonya van. Csodálatos. Be kell ismernem, hogy önöknél van a megfelelő helye.

FŐORVOS: *Mania...*

(Bevezetik Boriszt.)

5. JELENET

Ugyanazok és Borisz.

FŐORVOS: Legyen szerencsénk. Foglaljon helyet. El fogunk beszélgetni. *(A segédtiszthez.)*
Ön hagyjon bennünket magunkra.

(A segédtiszt elmegy.)

6. JELENET

Ugyanazok, a segédtiszt nélkül.

BORISZ: Amennyiben lehetséges, arra kérném, hogy ha be akar zárni valahová, zárjon be minél előbb és hagyjon pihennem.

FŐORVOS: Bocsásson meg, de a szabályokat be kell tartanunk. Csak néhány kérdést. Mit érez? Mije fáj?

BORISZ: Semmim. Tökéletesen egészséges vagyok.

FŐORVOS: Igen, de mégsem cselekszik úgy, mint mások.

BORISZ: Én úgy cselekszem, amint a lelkiismeretem parancsolja.

FŐORVOS: Ön megtagadta a katonai kötelezettség teljesítését. Mivel indokolja azt?

BORISZ: Keresztény vagyok és ezért nem gyilkolhatok.

FŐORVOS: De hiszen meg kell védeni a hazát az ellenségektől, vissza kell tartani a rendbontókat a féktelenségektől.

BORISZ: A hazát senki sem támadja meg; rendbontó sokkal több van a kormány kebelében, mint azok közt, akiken erőszakot követ el.

FŐORVOS: Hogyan értelmezi ezt?

BORISZ: Ugy, hogy például a bajok főokát - a vodkát - a kormány árusítja; a hazug, csaló hitet a kormány terjeszti; és a katonáskodást, amelynek teljesítését követelik tőlem és amely a legfőbb eszköze a romlottságnak, - a kormány követeli.

FŐORVOS: Az ön véleménye szerint tehát nincs szükség kormányra és államra?

BORISZ: Én ezt nem tudom, de azt biztosan tudom, hogy nekem nem kell résztvennem a rosszban.

FŐORVOS: De mi lesz a világgal? Hiszen az ész azért adatott nekünk, hogy előre lássunk.

BORISZ: És arra is adatott az ész, hogy lássuk, hogy a társadalmi rendet nem az erőszak, hanem a jó tartja fenn; és hogy egy ember vonakodása a rosszban való részvételtől nem jelent semmilyen veszélyt.

FŐORVOS: Most engedje meg, hogy kissé megvizsgáljam. Sziveskedjék lefeküdni. *(Tapintani kezdi.)* Itt nem érez fájdalmat?

BORISZ: Nem.

FŐORVOS: És itt?

BORISZ: Nem.

FŐORVOS: Sóhajtson. Ne vegyen lélegzetet. Köszönöm. Most engedje meg. *(Mérőeszközt vesz elő és megméri a homlokát és az orrát.)* Most legyen olyan jó néhány lépést tenni becsukott szemmel.

BORISZ: Nem rösteli magát mindezt végigcsinálni?

FŐORVOS: Mit?

BORISZ: Mindezeket az ostobaságokat. Hiszen ön tudja, hogy egészséges vagyok, hogy azért küldtek ide, mert vonakodtam résztvenni a gonoszságukban, hogy nem tudnak mivel felelni az igazságra s hogy ezért azt tetették, hogy abnormálisnak tartanak, - és ön segédkezet nyújt nekik ebben. Hiszen ez ocsmány és szégyenletes. Hagyja abba.

FŐORVOS: Szóval nem hajlandó néhány lépést tenni?

BORISZ: Nem, nem vagyok hajlandó. Megkínozhat, ahogy akar, de tegye egyedül, én nem fogok önnek segíteni. *(Hevesen.)* Hagyjon békében.

(A főorvos megnyom egy csengőt. Két ápoló lép be.)

7. JELENET

Ugyanazok és az ápolók.

FŐORVOS: Csillapodjék le. Megértem, hogy idegei fel vannak zaklatva. Nem kívánna átmenni az osztályába?

(Bejön az orvos.)

8. JELENET

Ugyanazok és az orvos.

ALORVOS: Látogatók érkeztek Cseremsánovhoz.

BORISZ: Kicsodák?

ALORVOS: Szarűncov a leányával.

BORISZ: Szeretnék beszélni velük.

FŐORVOS: Kérje őket ide. Itt fogadhatja őket.

(A főorvos, az orvos és az ápolók el. Bejön Nyikoláj Ivánovics és Ljuba. A hercegné benéz az ajtón és utánuk szól: „Menjenek; én majd azután”.)

9. JELENET

Borisz, Nyikoláj Ivánovics és Ljuba.

LJUBA *(egyenesen Boriszhoz lép, tenyerei közé veszi a fejét és megcsókolja)*: Szegény Borisz.

BORISZ: Nem, ne sajnálj. Olyan jól érzem magam, a szívem oly örömteli, oly könnyű. Isten hozta. *(Összeesőköltözik Nyikoláj Ivánovicssal.)*

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Azért jöttem, hogy egyet, a legfőbbet, megmondjak neked: az első, hogy ezekben a dolgokban rosszabb átcsinálni, mint végig nem csinálni valamit; a második, hogy ebben a dologban úgy kell cselekedni, amint az Evangéliumban van megmondva - nem gondolni meg előre: így fogok csinálni, azt fogom mondani. „S amikor elvisznek benneteket a kormányzókhoz, ne gondolkozzatok azon, hogy mit fogtok mondani, az isteni szellem fog bennetek beszélni.” Vagyis ne akkor csináld, amikor megmérlegelted, hogy úgy kell, hanem amikor egész lényeddel érzed, hogy nem cselekedhetsz másként.

BORISZ: Én így is tettem. Nem gondoltam arra, hogy meg fogom tagadni a szolgálatot. De amikor megláttam mindezt a hazugságot, ezeket a kihallgatásokat, iratokat, rendőrséget, cigarettázó birókat, nem voltam képes nem mondani azt, amit mondtam. És féltem. De csak addig, amíg el nem kezdtem; utána olyan egyszerű, örömdetes lett minden.

(Ljuba ül és sir.)

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: A legfőbb pedig, hogy ne tégy semmit az emberi dicsőség kedvéért, azért, hogy helyeseljenek neked azok, akiknek a véleményével törődöl. Magamról merem neked mondani, hogy ha most leleszed az esküt és szolgálni kezdesz, sem kevésbé, sem jobban nem foglak szeretni és tisztelni, mint ezelőtt, mert nem az a drága, ami a világon történt, hanem az, ami a lélekben történt.

BORISZ: Természetes, mert ha valami történt a lélekben, a világon is változás lesz.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Megmondtam neked, amit akartam. Az anyád itt van. És rettenetesen le van sujtva. Ha meg tudod tenni, amire kér, - tedd meg. Ezt akartam neked mondani. *(A folyosón eszeveszett jajveszékelés hallatszik; egy beteg beront a szobába, nyomában ápolók, akik elvonszolják.)*

LJUBA: Ez rettenetes. És te itt leszel. *(Sir.)*

BORISZ: Nekem ez nem félelmes, nekem most semmi sem félelmes. Én olyan jól érzem magam. Csak egytől félek - a te magatartásodtól. És te segíts nekem. Meg vagyok győződve, hogy segíteni fogsz nekem.

LJUBA: Képes lehetek talán örülni?

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Örülni nem, ezt nem lehet. Én sem örülök, szenvedek miatta, és bármilyen örömmel cserélnék is vele, mégis szenvedek és tudom, hogy ez jó.

LJUBA: Jól van. De mikor engedik szabadon?

BORISZ: Senki sem tudja. Én nem gondolok a jövőre. A jelen olyan jó. És te még jobba teheted.

(Bejön a hercegné.)

10. JELENET

Ugyanazok és a hercegné.

HERCEGNÉ: Nem, nem tudok tovább várni. *(Nyikoláj Ivánovicshoz.)* Nos, rábeszélte? Beleegyezett? Borja, galambom. Értsd meg, hogy én mit szenvedek. Harminc éven keresztül csak érted éltem. Gondoztalak, örvendeztem. S amikor minden kész van, megcsinálódott, egyszerre csak lemondani mindenről! Börtön, gyalázat... De nem. Borja...

BORISZ: Hallgass meg, mama.

HERCEGNÉ: Ön miért nem szól semmit? Ön döntötte romlásba, önnek is kell rábeszélnie. Önnek jó. Ljuba, mondd hát neki.

LJUBA: Mit tudok én mondani!

BORISZ: Értsd meg, mama, hogy vannak dolgok, amik lehetetlenek; éppen annyira lehetetlenek, mint ahogy nem lehet repülni. Így nem tudok én szolgálni.

HERCEGNÉ: Kitaláltad, hogy nem tudsz. Badarság. Mindenki szolgált és szolgál. Valami új kereszténységet gondoltatok ki Nyikoláj Ivánovicssal. Ez nem kereszténység, hanem ördögi tanítás, amely mindenkit csak szenvedni kényszerít.

BORISZ: Így is van megmondva az Evangéliumban.

HERCEGNÉ: Semmi sincs megmondva, s ha mondva van, ostobán van mondva. Borja, galambom, légy irántam szájalommal. *(A nyakába veti magát és sir.)* Az egész életem csak szomorúság volt. Egyetlen örömsugár, - és te kinná változtatod. Borja! Légy szájalommal irántam!

BORISZ: Mama, nekem rettenetes súly van a szívemen. De nem tudok ígéretet tenni.

HERCEGNÉ: Ne tagadd meg a szolgálatot, mondd, hogy beállsz.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Mondd, hogy meg fogod gondolni és gondold meg.

BORISZ: Na jó. De maga is legyen én irántam szájalommal, mama. Nekem is nehéz. *(A folyosóról megint jajveszékelés hallatszik.)* Hiszen az örültek házában vagyok, - az ember még bele is bolondulhat.

11. JELENET

Ugyanazok és a főorvos.

FŐORVOS *(belép)*: Urnőm, - ennek nagyon súlyos következményei lehetnek. A fia felzaklalt kedélyállapotban van. Azt hiszem, hogy félbe kell szakítani a beszélgetést. A látogatási napokon - csütörtökön és vasárnapon - méltóztassék tizenkettőig idefáradni.

HERCEGNÉ: Jó, jó, már megyek. Borja, Isten áldjon! Gondolkozzál, légy irántam szájalommal és fogadj csütörtökön jó hírrel. *(Megcsókolja.)*

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS *(kezet nyújt)*: Gondolkozz, mintha holnap biztosan meghalnál. Csak akkor fogsz helyes elhatározásra jutni. Isten veled.

BORISZ *(Ljubához lép)*: És mit mondasz te nekem?

LJUBA: Én nem tudok hazudni. Nem tudom, minek kinozod magadat és valamennyiünket. Nem értem és semmit sem tudok mondani. *(Sir és elmegy. Utána a többiek is mind, Boriszt kivéve.)*

12. JELENET

Borisz egyedül.

BORISZ: Ah, mennyire nehéz. Ah, mennyire nehéz! Uram, segíts nekem. *(Imádkozik. Bejönnek az ápolók, köntőssel.)*

13. JELENET

Borisz és az ápolók.

ÁPOLÓ: Tessék átöltözni.

Borisz átöltözik.

- Függöny -

NEGYEDIK FELVONÁS

Moszkvában. A harmadik felvonás óta egy év telt el. Szarűncovék házának szálája zongorás táncestélyre van előkészítve. Lakájok virágokat állítanak fel a zongora előtt. Belép Márja Ivánovna elegáns selyemruhában, Alexándra Ivánovnával.

1. JELENET

Márja Ivánovna, Alexándra Ivánovna és lakájok.

MÁRJA IVÁNOVNA: Ugyan, micsoda bál. Nem bál, hanem egyszerűen szerény estély, *une sauterie*,²⁹ mint régebben mondták, *pour les adolescents*.³⁰ Csak nem küldhetem a gyerekeimet máshová táncolni. És színielőadás volt Mákovéknál, és mindenütt táncoltak. Viszontoznom kell nekem is valahogyan.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Félek, hogy *Nicolas*nak ez nagyon kellemetlen.

MÁRJA IVÁNOVNA: Mit csináljak. *(Az egyik lakájhoz.)* Ide állítsa. - Isten látja, hogy mennyire szeretnék nem okozni neki kellemetlenséget. De azt hiszem, hogy ma már egyáltalán nem annyira követelőző.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Ó nem, csak nem mondja meg, ami a szíven van. Ebéd után nagyon rosszkedvűen ment be a szobájába.

MÁRJA IVÁNOVNA: Hát mit tegyek? Nos, mit tegyek? Hiszen mindenkinek élnie kell. Hiszen heten vannak. S ha otthon nem szórakoztatom őket, Isten tudja, mit fognak csinálni. Én legalább annyira boldog vagyok most Ljuba miatt.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Talán már megkérte a kezét?

MÁRJA IVÁNOVNA: Ugyanaz, mintha megkérte volna. Beszélt Ljubával és Ljuba azt mondta, hogy igen.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Ez megint borzasztó csapás lesz Nyikoláj Ivánovicsra.

MÁRJA IVÁNOVNA: Hiszen tudja. Lehetetlen nem tudnia.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Nem szereti Alexándr Mihájlovicsot.

MÁRJA IVÁNOVNA *(a lakájoknak)*: A gyümölcsöt állítsák a büffére. - Kit? Alexándr Mihájlovicsot? Természetes, hogy nem szereti, mert ez megtagadása összes elméleteinek: nagyvilági, kedves, kellemes és jó ember. Ah, ez a rettenetes lidércnyomás - Borisz Cseremánov. Mit csinál?

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Lizánjka többször járt nála. Még mindig ott van. Azt mondják, hogy borzasztóan lesoványodott és az orvosok féltik az életét, vagy az ép eszét.

MÁRJA IVÁNOVNA: Borisz bizony Nyikoláj Ivánovics eszméinek rettenetes áldozata. Miért kellett elpusztulnia? Különben sohasem szerettem különösebben.

(Bejön a zongorás.)

---

²⁹ Kisebbszerű táncest.

³⁰ A fiatalság számára.

2. JELENET

Ugyanazok és a zongorás.

MÁRJA IVÁNOVNA *(a zongoráshoz)*. A táncokhoz jött?

ZONGORÁS: Igen, a zongorás vagyok.

MÁRJA IVÁNOVNA: Üljön le, legyen szives, és várjon egy kicsit. Vagy nem akarna egy teát?

ZONGORÁS: Köszönöm, nem kérek. *(A zongorához lép.)*

MÁRJA IVÁNOVNA: Sohasem szerettem különösebben. Kedveltem Borját, de azért mégsem volt parti Ljuba számára. Kiváltkép, amikor belegabalyodott Nyikoláj Ivánovics eszméibe.

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Mégis, csodálatos a meggyőződés ereje. Hiszen mennyire szenved. Azt mondják neki, hogy ha bele nem egyezik, vagy a kórházban hagyják, vagy egy erődbe dugják. Állandóan egy és ugyanazt a választ adja. És Lizánjka azt mondta, hogy emellett derűs, sőt vidám is.

MÁRJA IVÁNOVNA: Fanatikusok. De itt jön Alexándr Mihájlovics.

(Bejön frakkban az elegáns Alexándr Mihájlovics Sztarkóvszkij.)

3. JELENET

Ugyanazok és Sztarkóvszkij.

SZTARKÓVSZKIJ: Korán jöttem. *(Kezet csókot mind a kettőnek.)*

MÁRJA IVÁNOVNA: Annál jobb.

SZTARKÓVSZKIJ: Hát Ljubovj Nyikolájevna? Annyit készült táncolni, kárpótlásul mindazért, amit elmulasztott. Vállalkoztam, hogy segíteni fogok neki.

MÁRJA IVÁNOVNA: A cotillionhoz csinál előkészületeket.

SZTARKÓVSZKIJ: Megyek segíteni neki. Szabad?

MÁRJA IVÁNOVNA: Nagyon jó lesz.

(Sztarkóvszkij elmegy. Vele szembe jön Ljuba, párnával, csillagokkal, szalagokkal.)

4. JELENET

Ugyanazok és Ljuba.

LJUBA *(estélyi ruhában, dekolté nélkül)*: Á, ön is itt van? Nagyon jó. Segítsen nekem. A szalónban van még két párna; hozzon ide mindent. Jó estét, jó estét.

SZTARKÓVSZKIJ: Repülök. *(El.)*

5. JELENET

Márja Ivánovna, Alexándra Ivánovna és Ljuba.

MÁRJA IVÁNOVNA *(Ljubának)*: Hallgass csak ide, Ljuba. Ma este ismerősök lesznek itt, célozgatni, kérdezősködni fognak. Be lehet jelenteni?

LJUBA: Nem, mama, nem. Minek? Hadd kérdezzenek. Papának kellemetlen lesz.

MÁRJA IVÁNOVNA: De hiszen tudja, vagy gyanítja anélkül is, és előbb vagy utóbb meg fog kellene neki mondani. Azt hiszem, hogy jobb ma bejelenteni. Hiszen *c'est le secret de la comédie*.³¹

LJUBA: Nem, nem, mama, legyen szíves. Ez annyit jelentene, mint megmérgezni az egész estét. Nem, nem kell.

MÁRJA IVÁNOVNA: Amint akarod.

LJUBA: Hát tudja mit: az estély végén, a vacsora előtt.

(Sztarkóvszkij bejön.)

6. JELENET

Ugyanazok és Sztarkóvszkij.

LJUBA: Mindent hoz?

MÁRJA IVÁNOVNA: Megyek, megnézem Natását. *(Alexándra Ivánovnával el.)*

7. JELENET

Ljuba és Sztarkóvszkij.

SZTARKÓVSKIJ *(állával leszoritva, három párnát hoz és egyet utközben leejt)*: Ljubovj Nyikolájevna, csak hagyja; majd én felemelem. Hogy mi mindent csinált! Csak érteni kell a rendezéshez. Vánja, gyere.

8. JELENET

Ugyanazok és Vánja.

VÁNJA *(szintén egy párnával)*: Most itt van minden, Ljuba; fogadtam Alexándr Mihájlovicsal, hogy melyikünknek lesz több érdemrendje.

SZTARKÓVSKIJ: Neked könnyű, te mindenkit ismersz, te már előzetesen megszolgáltad az érdemrendeket, de nekem előbb még el kell bűvölnöm a leányokat, hogy utána megkapjam a jutalmamat. Azért mégis adok neked negyven poén előnyt.

VÁNJA: Azért vagy te vőlegény, én meg gyerek.

SZTARKÓVSKIJ: Ami azt illeti, én sem vagyok vőlegény s egy gyereknek is mögötte maradok.

LJUBA: Vánja, kérlek, menj be a szobámba és hozd el a polcra a ragasztót és a tűpárnát. *(Vánja indul.)* Csak az Istenért, nehogy összetörj valamit.

VÁNJA: Mindent összetörök. *(Elfut.)*

---

³¹ Ez a bohózat titka.

9. JELENET

Ljuba és Sztarkóvszkij.

SZTARKÓVSZKIJ *(megfogja Ljuba kezét)*: Ljuba, szabad? Olyan boldog vagyok. *(Megcsókolja a kezét.)* A mazurka az enyém, de ez nekem kevés. A mazurka alatt az embernek nincsen ideje beszélni. Nekem meg kell beszélnem. Sürgönyözhetek az enyéimnek, hogy megkaptam a beleegyezését és boldog vagyok?

LJUBA: Igen, ma este.

SZTARKÓVSZKIJ: Még egy szót: hogy fogja ezt Nyikoláj Ivánovics fogadni? Szólt neki? Igen?

LJUBA: Nem szóltam. De meg fogom mondani. Ugy fogja fogadni, amint most mindent fogad, ami a családjára vonatkozik. Azt fogja mondani: tégy, amint tudsz. De a lelkében bánkódni fog.

SZTARKÓVSZKIJ: Azért, hogy én nem vagyok Cseremsánov? Azért, hogy kamarás-ifju és nemesi marsal vagyok?

LJUBA: Igen. De én már harcoltam magammal, igyekeztem megcsalni magamat miatta. És nem azért nem csinálom azt, amit ő akar, mintha őt kevésbé szeretném, hanem azért, mert nem tudok hazudni. És ő maga is ezt mondja. Tulontul élni akarok.

SZTARKÓVSZKIJ: És ez az egyetlen igazság - az élet. És ő, Cseremsánov?

LJUBA *(izgatottan)*: Ne beszéljen nekem róla. Szeretném, ha el tudnám itélni, és elítélni őt akkor, amikor szenved. És tudom, hogy ez azért van, mert bűnös vagyok előtte. Csak azt az egyet tudom, hogy van szerelem, és azt hiszem - igazi szerelem, amellyel őt sohasem szerettem.

SZTARKÓVSZKIJ: Igaz ez, Ljuba?

LJUBA: Ön azt akarja, hogy azt mondjam, hogy önt szeretem ezzel a valódi szerelemmel; de nem mondom. Én önt más szerelemmel szeretem, igen, de még ez sem az igazi. Az sem az igazi és ez sem az igazi; ha össze lehetne a kettőt keverni...

SZTARKÓVSZKIJ: Nem, én meg vagyok elégedve a magaméval. *(Megcsókolja a kezét.)* Ljuba!

LJUBA *(eltólja)*: Nem, kezdjük csak el a rendezést. Már jönnek is a vendégek.

(Bejön a hercegné Tónjával és kislányával.)

10. JELENET

Ugyanazok és a hercegné Tónjával és kislányával.

LJUBA: Mama azonnal itt lesz.

HERCEGNÉ: Mi vagyunk az elsők?

SZTARKÓVSZKIJ: Valakinek csak kell elsőnek lennie. Már ajánlottam, hogy csináltassunk egy gumibabát első vendégnek.

(Bejön Sztjópa. Vánja hozza a ragasztót és a tűpárnát.)

11. JELENET

Ugyanazok és Sztjópa Vánjával.

SZTYÓPA: Tegnap azt hittem, hogy látni fogom az olaszoknál.

TÓNJA: A néninél voltunk és varrtunk a szegények számára.

(Bejönnek diákok, hölgyek, Márja Ivánovna, a grófné.)

12. JELENET

Ugyanazok, Márja Ivánovna, a grófné, diákok, hölgyek.

GRÓFNÉ: Nyikoláj Ivánovicsot nem fogjuk látni?

MÁRJA IVÁNOVNA: Nem, ő sohasem jön a vendégek közé.

SZTARKÓVSZKIJ: Négyesre, kérem! *(Tapsol. Felállnak, táncolnak.)*

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA *(Márja Ivánovnához lép)*: Nyikoláj Ivánovics rettenetes izgalomban van. Borisz Szemjónovicsnál volt s amikor visszaérkezett, meglátta a bált és el akart menni itthonról. Az ajtajához álltam és hallottam, amint Alexánder Petróviccsal beszélgetett.

MÁRJA IVÁNOVNA: Mit mondott?

*- Rond des dames. Les cavaliers en avant.*³²

ALEXÁNDRA IVÁNOVNA: Azt mondta, hogy így nem lehet élni és hogy elmegy.

MÁRJA IVÁNOVNA: Micsoda emberkinzó! *(El.)*

- Függöny -

---

³² Négyes-figura.

VÁLTOZÁS

Nyikoláj Ivánovics szobája. Messziről zene hallatszik. Nyikoláj Ivánovics kabátban van; egy levelet tesz az asztalra; a rongyos Alexándr Petróvics mellette áll.

1. JELENET

ALEXÁNDR PETRÓVICS: Legyen nyugodt; egy fillér nélkül eljutunk a Kaukázusig. Ott aztán már célnál van.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Tuláig vonattal megyünk, onnan tovább gyalog. Na, minden készen van. *(A levelet az asztal közepére teszi és kifelé indul. Találkozik Márja Ivánovnával.)*

2. JELENET

Nyikoláj Ivánovics, Alexándr Petróvics és Márja Ivánovna.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS. Miért jöttél?

MÁRJA IVÁNOVNÁ: Hogy hogy miért? Azért, hogy ne engedjelek kegyetlenséget elkövetni Mire való ez? Miért teszed?

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Miért? Azért, mert nem tudok így élni tovább. Nem tudom elviselni ezt a borzalmas, erkölcstelen életet.

MÁRJA IVÁNOVNÁ: Amit mondasz, az a rettenetes. Az életem, amelyet csak neked és a gyermekeknek szentelek, egyszerre csak erkölcstelen. *(Meglátja Alexándr Petróvicsot.) Renvoyez au moins cet homme. Je ne veux pas qu'il soit témoin de cette conversation.*³³

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Várjon rám odakünn. Alexándr Petróvics, azonnal jövök.

ALEXÁNDR PETRÓVICS *(kimegy)*.

3. JELENET

Nyikoláj Ivánovics és Márja Ivánovna.

MÁRJA IVÁNOVNÁ: Mi köze lehet hozzád egy ilyen embernek? És miért áll hozzád közelebb a feleségednél? Ezt lehetetlen megérteni. És hová még?

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Egy levelet hagytam a számodra. Nem akartam beszélni. Tulságosan fájó. De ha akarod, igyekezni fogok nyugodtan elmondani.

MÁRJA IVÁNOVNÁ: Nem, nem tudlak megérteni. Miért gyűlölöd és bünteted feleségedet, aki neked mindent odaadott? Mondd, mit tettem, báloztam, cicomáztam magam, kacérkodtam? Egész életem a családomnak volt szentelve. Mindegyik gyereket magam tápláltam, neveltem; az utolsó évben a vagyonkezelés egész súlya is az én vállaimon nyugodott...

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS *(félbeszakítja)*: De ez a súly csak azért nehezedik rád, mert nem akartál úgy élni, amint ajánlottam.

---

³³ Legalább küldje ki ezt az embert. Nem akarom, hogy tanuja legyen ennek a beszélgetésnek.

MÁRJA IVÁNOVNA: Hiszen lehetetlenséget kívántál. Kérdezd meg az egész világot. Lehetetlen analfabétáknak hagyni a gyerekeket, amint te akartad, s nekem magamnak mosnom és főzőm.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Én ezt sohasem akartam.

MÁRJA IVÁNOVNA: Mindegy. Valami effélét akartál. Nem, te keresztény vagy, te jót akarsz tenni, azt mondd, hogy szereted az embereket. Miért bünteted hát azt az asszonyt, aki odaadta neked egész életét?

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Mivel büntetem? Hiszen szeretem is, de...

MÁRJA IVÁNOVNA: Hogyne büntetnél, amikor itt hagysz, elmegy tőlem. Mit fog mindenki mondani? Egyet a kettő közül: vagy hogy én rossz asszony vagyok, vagy hogy te megőrültél.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Nem bánom, legyenek örült; de nem tudok így élni.

MÁRJA IVÁNOVNA: Mi van abban borzasztó, hogy az egész tél folyamán egyetlen egyszer... és éppen azért, mert féltem, hogy kellemetlen lesz neked, - estélyt rendeztem? És ez is milyen, - kérdezd meg Mánját és Varvara Vasziljevna; mindenki azt mondta, hogy lehetetlen nem tennem, hogy a kötelességem. És ez büntény, és ezért gyalázatba kell, hogy essem. De nemcsak a gyalázatról van szó. A legfontosabb az, hogy most nem szeretsz; szereted az egész világot, még a részeges Alexándr Petróvicst is, - de én mégis szeretlek téged, nem tudok élni nélküled. Miért? Miért? *(Sir.)*

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Hiszen te nem akarod megérteni az életemet, az én lelki életemet.

MÁRJA IVÁNOVNA: Meg akarom érteni, de nem tudom megérteni. Látom, hogy a te kereszténységed azt tette, hogy meggyűlölted a családot, meggyűlöltél engem. De hogy miért, - nem értem.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Mások megértik.

MÁRJA IVÁNOVNA: Kicsoda? Alexándr Petróvics, aki pénzt kunyorál tőled?

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Ő is, és mások is, és Tónja is, és Vaszilij Nyikánorovics is. Különben nekem egészen mindegy. Az sem változtatna a dolgon, ha senki sem értene meg.

MÁRJA IVÁNOVNA: Vaszilij Nyikánorovics megbánta a bűnét és újból visszatért egyházközségéhez. Tónja pedig e pillanatban táncol és Sztyópával kacérkodik.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Ez sajnálatraméltó, de nem idézheti elő azt, hogy a fekete fehérré váljék és nem képes az én életemet sem megváltoztatni. Mása! Neked nincs rám szükséged. Bocsáss el. Igyekeztem részt venni az életetekben, belevinni azt, ami az én számomra az egész életet jelenti. De ez lehetetlen. Csak az az eredmény, hogy kinozlak benneteket és kinzom magamat. Nemcsak kinzom magam, de össze is rombolom azt, amit csinállok. Mindenkinek, még ennek az Alexándr Petróvicst is joga van azt mondani és a szememre hányni, hogy csaló vagyok, hogy beszélek, de nem cselekszem, hogy az evangéliumi szegénységet prédikálok, magam pedig fényűzésben élek, az alatt az ürügy alatt, hogy mindent odaadtam a feleségemnek.

MÁRJA IVÁNOVNA: És te szégyeled magad az emberek előtt? Nem tudnál tényleg e fölé emelkedni?

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Nem arról van szó, hogy szégyelem magam, - de szégyelem is magam - hanem arról, hogy szétrombolom Isten művét.

MÁRJA IVÁNOVNA: Te magad mondtad nem egyszer, hogy Isten műve végbemegy, még ha ellene cselekszünk is. De nem ez a fontos. Mondd meg, hogy mit akarsz tőlem.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Hiszen megmondtam.

MÁRJA IVÁNOVNA: De hiszen magad is tudod, *Nicolas*, hogy ez lehetetlen. Gondold csak meg: Ljuba most férjhez megy. Vánja beiratkozott az egyetemre. Misa, Kátja tanulnak. Hogy lehessen mindezt derékban kettétörni?

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Hát én mit tegyek?

MÁRJA IVÁNOVNA: Tedd azt, amit prédikálsz: tüssz, szeress. Mi nehéz a számodra? Csak tüssz el bennünket, ne fossz meg bennünket magadtól. Noshát, mi kinez?

(*Vánja beszalad.*)

4. JELENET

Ugyanazok és Vánja.

VÁNJA: Mama, hívnak.

MÁRJA IVÁNOVNA: Mondd, hogy most nem jöhetek. Menj, menj.

VÁNJA: De aztán gyere. (*Elmegy.*)

5. JELENET

Nyikoláj Ivánovics és Márja Ivánovna.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Nem akarsz látni és engem megérteni.

MÁRJA IVÁNOVNA: Nem hogy nem akarlak, hanem nem tudlak.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Nem *akarsz* megérteni és egyre jobban eltávolodunk egymástól. Hatolj belém, képzelj magad egy pillanatra az én helyzetembe és meg fogsz érteni. Az első: az élet itt minden ízében erkölcstelen. Te haragszol erre a szóra, [de én nem tudom másként nevezni azt az életet, amely teljesen rablásra van alapozva, mert a pénz, amelyen ti éltek, annak a földnek a hozadéka, amelyet a néptől raboltak el. Ezenkívül látom, hogy az élet megrontja a gyerekeket: „jaj annak, aki csak egyet is elcsábít e kicsinyekből”, én pedig saját szemeimmel látom, hogyan pusztulnak és romlanak]. Nem tudom látni, hogyan szolgálnak nekünk rabszolgák gyanánt felnőtt, frakkba bujtatott emberek. Számomra minden egyes ebéd kinszenvedés.

MÁRJA IVÁNOVNA: De hiszen mindez ezelőtt is így volt. Hiszen ez így van mindenkinél, külföldön is és mindenütt.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Azóta, hogy megértettem, hogy valamennyien testvérek vagyunk, már nem tudom ezt szenvedés nélkül nézni.

MÁRJA IVÁNOVNA: Mindez csak tépelődés.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS (*hevesen*): Ez a meg nem értés éppen a rettenetes. [Ma például. Ma reggel kinn vagyok a Menhelyen, látom, mint halt ott a szó szoros értelmében éhen egy gyermek, mint vált egy fiuból alkoholista, hogyan megy egy tüdővésztes mosónő fehérneműt öblögetni; azután hazajövök és egy fehér nyakkendő lakáj nyit nekem ajtót, látom, hogy a fiam, egy tacsó, mint követeli ettől a lakájtól, hogy vizet hozzon neki, látom egész hadseregét a szolgaszemélyzetnek, amely reánk dolgozik. Azután elmegyek Boriszhoz, ahhoz az emberhez, aki életével száll sikra az igazságért, és látom, hogy őt, ezt a tiszta, erős, jellemes

embert hogyan viszik szándékosan az örületbe és pusztulásba, hogy megszabaduljanak tőle. Én tudom, ők is tudják, hogy szivbajos és ingerlik és a dühöngő örültek közé zárják. Nem, ez rémes, ez rémes. És utána hazajövök és megtudom, hogy a leányom, az egyetlen ember a családomból, aki megértett - nem engem, hanem megértette az igazságot - megtagadta a vőlegényét, akinek szerelmet ígért, és az igazságot, és férjhez megy egy lakájhoz, egy hazughoz...]

MÁRJA IVÁNOVNA: Ez aztán keresztény kijelentés.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Igen, ocsmány dolog volt, beismerem a hibámat; de csak azt akarom, hogy beleéld magad az én helyembe. Csak azt mondom, hogy megtagadta az igazságot...

MÁRJA IVÁNOVNA: Te azt mondd: az igazságot; de mások, a többség azt mondja: belátta az eltévelyedését. Hiszen Vaszílij Nyikánorovics is azt hitte, hogy azelőtt volt tévuton s most visszatért az egyházhoz.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Lehetséges volna?

MÁRJA IVÁNOVNA: Lizánjkának irt; ő majd megmutatja neked a levelet. Az ilyesmi csak pillanatnyi gerjedelem. Így van Tónjánál is. Alexándr Petróvicsről már nem beszélek, mert ő csak a hasznót keresi.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS (*haragosan*): Nem bánom, mindegy. Csak azt kérem, hogy megértsetek. Az igazságot én mindazonáltal igazságnak tartom. Annyira fáj ez nekem. [És itt, az én házamban belépek, látom - karácsonyfa, bál, százasok és százasok fecsérzése, mikor emberek pusztulnak éhen.] Nem tudok így élni. Légy irántam szájalommal, halálra vagyok gyötörve. Bocsáss el. Isten veled.

MÁRJA IVÁNOVNA: Ha elmegy, én is veled megyek. S ha nem veled, - elmegyek majd az alá a vonat alá, amely tőlem elvisz. És vesszenek el valamennyien, Misa is és Kátja is. Istenem, Istenem! Micsoda szenvedés. Miért, miért? (*Sir.*)

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS (*az ajtóban*): Alexándr Petróvics, menjen haza. Nem utazom. Jól van, maradok. (*Levetkőzik.*)

MÁRJA IVÁNOVNA (*megöleli*): Nem sok időnk maradt még az életből. Ne rontsuk el huszonnyolc évi házasság után. Jól van, nem fogok estélyeket rendezni. De ne büntess meg.

6. JELENET

Ugyanazok, Vánja és Kátja.

VÁNJA és KÁTJA (*befutnak*): Mama, gyere gyorsan.

MÁRJA IVÁNOVNA: Megyek, megyek. Bocsássunk hát meg egymásnak. (*Elmegy Vánjával és Kátjával.*)

7. JELENET

Nyikoláj Ivánovics egyedül.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Gyermek, teljesen gyermek, vagy ravasz asszony. Igen, ravasz gyermek. Igen, igen. Nyilván Te nem akarod, hogy munkásod legyek ebben a Te művedben; azt akarod, hogy megalázzanak, hogy mindenki ujjal mutogathasson rám: beszél, de nem cselekszik. Jó, legyen. Te jobban tudod, hogy Neked mi kell. Engedelmesség, együgyűség. Ha legalább fel tudnék erre a magaslatra emelkedni.

(Bejön Lizánjka.)

8. JELENET

Nyikoláj Ivánovics és Lizánjka.

LIZÁNJKA: Bocsánat. Egy levelet hozok megmutatni Vaszílij Nyikánorovicstól. Nekem írja, de kéri, hogy közöljem önnel a tartalmát.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Hát igaz volna tényleg?

LIZÁNJKA: Felolvassam?

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Olvasd fel, kérlek.

LIZÁNJKA *(olvas)*: „Önnek irok, azzal a kéréssel, hogy adja tovább Nyikoláj Ivánovicsnak. Nagyon sajnálom azt az eltévelyedésemet, amelyben nyíltan elpártoltam a Szent pravoszláv egyháztól, és örül a szívem, hogy visszatértem hozzá. Ugyanezt kívánom önnek és Nyikoláj Ivánovicsnak. [Kérem, bocsássonak meg nekem.]”

[NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Meggyötörték a szegényt. De mindazonáltal ez rettentés.]

LIZÁNJKA: Még azt is jöttem mondani, hogy a hercegnő megérkezett, rettenetesen izgatott állapotban van, benn volt nálam és feltétlenül beszélni kíván önnel. Most volt a fiánál. Azt hiszem, hogy jobb, ha nem fogadja. Minek ez a találkozás?

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Nem; hivd ide. A megpróbáltatások borzalmas napja van ma, nyilván.

LIZÁNJKA: Akkor hát idehivom. *(Elmegy.)*

9. JELENET

Nyikoláj Ivánovics egyedül.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Igen, igen, csak mindig arra tudnék gondolni, hogy az élet - csupán a Neked való szolgálatban áll. Csak mindig arra tudnék gondolni, hogy ha megpróbáltatást küldesz rám, ez azért van, mert képesnek tartasz arra, hogy elviseljem, mert a megpróbáltatás az erőmhöz mért. Máskülönbem nem is volna megpróbáltatás... Atyám! segíts, segíts nekem megtennem nem a magam akaratát, hanem a Te akaratodat.

(Bejön a hercegné.)

10. JELENET

Nyikoláj Ivánovics és a hercegné.

HERCEGNÉ. Mégis csak fogadott. Megtisztelt vele. Van szerencsém. Nem nyujtok kezét, mert gyűlölöm és megvetem.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Dehát mi történt?

HERCEGNÉ: Az, hogy áthelyezik a fegyelmi zászlóaljhoz. És ez az ön műve.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Hercegné, ha kíván valamit, mondja meg; de ha csak azért jött, hogy szidalmazzon, akkor csupán önmagának árt. Engem ugyanis nem tud megsérteni, mert egész lelkemből együtt érzek önnel és sajnálom.

HERCEGNÉ: Micsoda irgalmasság, keresztény magaslat! Nem, Szarúncov ur, engem ön nem fog megcsalni. Már ismerjük önt. Hogy a fiam megrontotta, az önnek mindegy; ön bálokat rendez és a fiam menyasszonya, az ön leánya, férjhez megy, partit csinál, amilyen önnek kellemes. Ön meg itt színészkedik az egyszerű életével, az asztaloskodásával. Hogy mennyire utálok ezzel az új farizeusságával.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Hercegné, csillapodjék. Mondja meg, hogy mit óhajt. Hiszen bizonyára nemcsak azért jött, hogy leszidjon.

HERCEGNÉ: Azért is. Ki kell öntenem a düht, amely bennem felgyülemlett. Amit pedig kívánok, a következő. Boriszt áthelyezik a fegyelmi zászlóaljba és ezt nem fogom tudni elviselni. És ezt ön tette. Ön, ön, ön.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Nem én tettem, hanem Isten tette. És Isten látja, hogy én önt mennyire sajnálom. Ne szegüljön ellen Isten akaratának. Ő próbára akarja önt tenni. Viselje engedelmesen.

HERCEGNÉ: Nem tudom engedelmesen elviselni. Az én egész életem csak a fiam volt, és ön elvette tőlem és tönkretette. Nem tudok én nyugodt lenni. Eljöttem önhöz, utolsó kísérletet teszek, hogy megmondjam, hogy ön tette tönkre, önnek is kell megmentenie. Menjen, eszközölje ki, hogy szabadon eresszék. Menjen a parancsnokságához, a cárhoz, akihez akar. De ön ezt köteles megtenni. Ha pedig nem teszi meg, én tudom, hogy mit fogok tenni. Ön felelni fog nekem ezért.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Tanítson meg, hogy mit kell tennem. Én mindenre kész vagyok.

HERCEGNÉ: Megismétlem újból. Önnek meg kell mentenie. Ha nem menti meg - emlékezzék rá. Isten vele. *(Elmegy.)*

11. JELENET

Nyikoláj Ivánovics egyedül.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS *(lefekszik a diványra. Az ajtó kinyílik. A zene erősebben hallatszik, a „Grossvater”-t játsszák. Bejön Sztjópa).*

12. JELENET

Nyikoláj Ivánovics és Sztjópa.

SZTYÓPA: Papa nincs itt, gyertek.

(Párok jönnek be, kicsinyek nagyokkal.)

13. JELENET

Nyikoláj Ivánovics, Sztjópa, Ljuba és a párok.

LJUBA *(meglátja apját)*: Ah, te itt vagy? Bocsáss meg.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS (*feláll*): Sebaj.

(*A párok kimennek.*)

14. JELENET

Nyikoláj Ivánovics egyedül.

NYIKOLÁJ IVÁNOVICS: Vaszília Nyikánorovics visszatért, Boriszt szerencsétlenné tettem, Ljuba férjhez megy. Tévuton lennék-e tényleg? Tévedek-e abban, hogy hiszek Neked? Nem. Atyám! segíts nekem.

- *Függöny* -

188...; 1900; 1902.

A szerző kéziratai közt előkerült még a dráma megíratlan V. felvonásának következő fogalmazása:

ÖTÖDIK FELVONÁS

Fegyelmi zászlóalj. Cella. Rabok ülnek, fekszenek. Borisz az Evangéliumot olvassa. Magyaráz.

Bevezetnek egy lebüntetettet. „Ah, ha egy Pugacsov támadna ellenetek.” A hercegné beront, kikergetik. Összeütközés egy tiszttel. Imára. Boriszt egyesbe. „Meg fogjuk vesszőzni.”

VÁLTOZÁS

Az uralkodó dolgozószobája. Cigaretták, tréfálkozások, gyengédségek. Bejelentik a hercegnét. „Várjon.” Bejönnek a folyamodók, hizelegnek. Azután a hercegné. Elutasítás. Elmennek.

VÁLTOZÁS

Márja Ivánovna a betegségről beszél az orvossal. Nyikoláj Ivánovics megváltozott, szelid, de csüggedt.

Nyikoláj Ivánovics bejön, *beszél* az orvossal. A gyógykezelés hiábavalósága. A verés drágább. De felesége kedvéért beleegyezik.

Bejön Tónja Sztjópával, Ljuba Sztarkóvszkijjal. Beszélgetés a földről; igyekszik senkit meg nem bántani. Valamennyien elmennek. Nyikoláj Ivánovics Lizánjkával. „Örökösen ingadozom, helyesen cselekedtem-e. Semmit sem tettem: Boriszt megrontottam, Vaszílij Nyikánorovics visszatért. Én vagyok a gyengeség példája. Isten nyilván nem akarja, hogy a szolgája legyek. Sok más szolgája van, elintézi nélkülem is. S amikor erre világosan ráeszméltem, megnyugodtam.” Lizánjka elmegy. Nyikoláj Ivánovics imádkozik. A hercegné beront, belépszur. Valamennyien beszaladnak. Nyikoláj Ivánovics azt mondja, hogy maga sebezte meg magát véletlenül. Folyamodványt ír a cárhoz. Jön Vaszílij Nyikánorovics a duhobórokkal. Meghal, örvendve azon, hogy az egyház csalása napvilágra került s az élete értelmet kapott.

(Vége)

JÁRJATOK A VILÁGOSSÁGBAN

OROSZ EREDETIBŐL FORDITOTTA:
GELLÉRT HUGÓ

JÁRJATOK A VILÁGOSSÁGBAN, AMIG VAN VILÁGOSSÁG

ELSŐ FEJEZET

Traianus római császár uralkodása alatt történt, száz évvel Krisztus születése után. Abban az időben történt, amikor még éltek Krisztus tanítványainak tanítványai és a keresztények rendületlenül betartották a Tanító törvényét, amint az Apostoltörténetek elmondják.

A hívők legtöbbször egy szíve és egy lelke volt és senki semmit sem mondott a birtokából magáénak, hanem minden közös volt náluk. Az apostolok nagy erővel tettek tanúságot az Ur Jézus Krisztus feltámadásáról és nagy áldás volt a hitükön. Nélkülöző nem volt közöttük, mert mindenki, akinek földjei vagy házai voltak, eladta őket, a vételárat az apostolok lábai elé rakta és mindenkinek megadatott, amiben szüksége volt. (Apostoltört. 4 fejj., 32-35. vers.)

Élt ezekben az első időkben Kilikia országában, Tarsos városában egy gazdag szir drágakő-kereskedő, Juvenalius. Egyszerű és szegény emberektől származott, de szorgalmával és szakértelmével vagyont szerzett magának és kiérdemelte polgártársai tiszteletét. Sok földet beutazott s bárha nem volt tanult ember, sokat tapasztalt és megismert és Tarsos lakói előtt nagy tekintélynek örvendett eszéért és igazságosságáért. Hite az a római, pogány hit volt, amelyet a római birodalom összes köztisztviselőben álló férfiai vallottak - az a hit, amelynek szertartásait Augustus császár ideje óta kezdték szigorúan betartani s amelyhez a mostani császár, Traianus is szigorúan ragaszkodott. Kilikia földje messze van Rómától, de római parancsnok kormányozta és mindannak, ami Rómában történt, visszhangja támadt Kilikiában is, és a kormányzók utánózták császáraikat.

Juvenalius még emlékezett gyermekkorából az arról szóló elbeszélésekre, hogy mit csinált Nero Rómában; látta később, mint pusztult el egyik császár a másik után, s mint okos ember megértette, hogy a római vallásban semmi sem szent, hanem tisztára emberi kezek műve. A környező élet és főként annak esztelensége, ami Rómában történt, ahol ismételtelen megfordult üzleti ügyekben, gyakran hozta zavarba. Voltak kételyei, nem tudott mindent felfogni s ezt műveletlenségének tulajdonította.

Nős ember volt és négy gyermeke született; közülök három fiatalon halt meg; egy maradt életben, névszerint Julius.

Erre a Juliusra pazarolta Juvenalius egész szeretetét és minden gondoskodását. Ugy szerette volna fiát felnevelni, hogy ne kinozzák azok a kétségek, amelyek őt magát zavarták. Mikor Julius 15 éves elmúlt, apja egy filozófushoz adta tanulásra, aki a városukban telepedett le. Játsszótársával, Pamfiliusszal együtt adta be a filozófushoz, aki fia volt Juvenalius elhalt felszabadított rabszolgájának. Az ifjak egykorúak voltak, mindketten szépek és barátok.

Mindkét ifju szorgalmasan tanult, mindkettő jó természetű volt. Julius inkább a költők és a matematika tanulmányozásában tüntette ki magát, míg Pamfilius a bölcsészet tanulmányozásában. Egy évvel tanulmányaik befejezése előtt Pamfilius bejelentette tanítójának az iskolában, hogy özvegy édesanyja Daphne városába költözik és hogy ezért abba kell hagynia a tanulást. A tanító sajnálta a tanítványa elvesztését, aki becsületére vált, sajnálta Juvenalius, de a legjobban sajnálta Julius. Bármennyire igyekeztek is rábeszélni, hogy maradjon és folytassa a tanulmányait, Pamfilius hajlíthatatlannak bizonyult s miután megköszönte barátainak iránta tanúsított szeretetüket és gondoskodásukat, elvált tőlük.

Két év mult el; Julius befejezte tanulmányait és az egész idő alatt egyetlen egyszer sem látta barátját.

Egyizben találkozott vele az utcán, elhívta magához és kikérdezte, hogy hogyan és hol él. Pamfilius elbeszélte neki, hogy anyjával együtt még mindig ugyanott lakik.

- Nem egyedül lakunk, - mondta - hanem sok barátunk van velünk, akikkel mindenünk közös.
- Mennyiben közös? - kérdezé Julius.
- Ugy, hogy senki semmit sem tart magáénak közlünk.
- Miért teszitek ezt?
- Mi keresztények vagyunk, - mondta Pamfilius.
- Valóban? - kiáltott fel Julius. - Nekem azt mondták, hogy a keresztények megölik és megesszik a gyermekeket; csak nem veszel ebben te is részt?
- Gyere el és nézd meg, - felelte Pamfilius. - Semmi különösét nem csinálunk, egyszerűen élünk, azzal az igyekezettel, hogy semmi rosszat se kövessünk el.
- De hogy lehet élni úgy, hogy az ember semmit se tartson a magáénak?
- Közösén tartjuk el magunkat. Ha mi odaadjuk testvéreinknek munkánk gyümölcsét, ők is odaadják nekünk a magukét.
- És mi lesz akkor, ha testvéreitek elveszik a ti munkátok gyümölcsét, de nem adják oda a magukét?
- Ilyenek nincsenek köztünk, - mondta Pamfilius - az ilyen emberek fényezésben szeretnek élni és nem jönnek hozzánk, - a mi életünk egyszerű és fényezés nélkül való.
- Kevés talán a naplopó, aki szívesen veszi, ha munka nélkül eltartják?
- Vannak ilyenek is és mi szívesen fogadjuk őket. Nemrég jött hozzánk egy ilyen, megszökött rabszolga; igaz, hogy eleinte lustálkodott és rosszul viselte magát, de hamarosan megváltoztatta életmódját és most jó testvérünk.
- És ha nem javult volna meg?
- Vannak ilyenek is. Cirill sztárec azt mondja, hogy éppen az ilyenekkel úgy kell bánni, mint a legdrágább testvérekkel s még jobban kell őket szeretnünk.
- Lehet talán semmirekellőket szeretni?
- Hisz lehetetlen embert nem szeretni!
- De hogyan tudjátok mindenkinek megadni, amit kérnek? - kérdezte Julius. - Ha az én atyám mindenkinek adna, aki kér tőle, nagyon gyorsan semmije sem maradna.
- Ezt nem tudom, - felelte Pamfilius - de szükség esetére mindig marad valamink. És ha meg is történik, hogy nincs mit ennünk, vagy nincs mivel betakaróznunk, úgy kérünk másoktól és kapunk. De ilyesmi csak ritkán fordul elő. Velem csak egyizben történt meg, hogy vacsora nélkül feküdtem le aludni, és ez is csak azért, mert nagyon kifáradtam és nem akartam elmenni testvéreimhez kérni.
- Nem tudom, hogy ti hogy csináljátok, - mondta Julius - de apám azt mondja, hogy ha az ember a magáéra nem vigyáz s hozzá még mindenkinek ad, aki kér tőle, akkor könnyen éhen hal.
- Mi nem halunk éhen. Gyere, nézd meg. Élünk és nemcsak nem szenvedünk szükségét, de sokban feleslegünk is van.
- Hogyan lehetséges ez?

- A következőképpen. Mi valamennyien egy törvényt vallunk, de a teljesítés ereje mindannyiunknál más: az egyiknél nagyobb, a másiknál kisebb. Az egyik már tökéletesült a jó életben, a másik csak most kezdi el. Mindannyiunk élén ott áll Krisztus a maga életével és mi valamennyien igyekszünk Őt utánozni s csupán ebben látjuk az üdvünket. Egyesek közülünk, mint Kirill sztárec és felesége, Pelagéja, előttünk állnak, mások mögöttünk, ismét mások még hátrább, de mindannyian egy és ugyanazon uton járunk. Az elülsők már közel vannak Krisztus törvényéhez - az önmegtagadáshoz - és megrontották lelküket, hogy megnyerjék. Ezeknek semmi sem kell, ezek nem sajnálják magukat és Krisztus törvénye szerint utolsó ingüket is odaadják annak, aki kéri. Vannak mások, gyengébbek is, - olyanok, akik nem tudnak mindent odaadni, ellankadnak a megszokott ruha és táplálék hijján és nem adják oda mindenüket. Vannak még gyengébbek, - azok, akik csak nemrég léptek rá az utra; ezek még a régi módon élnek, sokat tartanak meg a maguk számára s csak a fölöslet adják oda. És éppen ezek a hátulsók jönnek az elülsők segítségére. Ezen kívül valamennyiünket rokonsági kötelékek fűznek össze pogányokkal. Az egyiknek az apja pogány, birtokot tart a tulajdonában és ad a fiának. A fiu ad a kérőnek, de apja megint ad neki. A másiknak az anyja pogány, sajnálja a fiát és segíti. A harmadiknak gyermekei pogányok, az anya pedig keresztény és a gyermekek tisztelik anyjukat, adnak neki és kérik, hogy ne ossza szét és az anya a fiai iránti szeretetből elfogadja az adományt és mégis odaadja másoknak. A negyediknek a felesége pogány. Az ötödiknek a férje pogány. Így vagyunk valamennyien összefonódva és az elülsők örömet odaadnák utolsó ingüket, de nem tudják megtenni. Éppen ez az, ami támogatja hitükben a gyengéket s amitől sok felesleges halmozódik össze.

Julius ezt mondta erre:

- De ha így van, úgy ez annyit jelent, hogy eltértek Krisztus tanításától és csak színleltek. És ha nem adtok oda mindent, nincs is köztünk s közöttetek különbség. Szerintem, ha már keresztény akar lenni valaki, úgy teljesítsen is mindent: adjon oda mindent és maradjon koldus.

- Ez tényleg a legjobb, - mondta Pamfilius. - Cselekedj eképpen.

- Igen, meg fogom tenni, amikor meglátom, hogy ti mit tesztek.

- Mi semmit sem akarunk fitogtatni. És nem tanácsolom neked, hogy fitogtatás végett gyere hozzánk és változtasd meg az életedet; azt, amit teszünk, nem fitogtatás végett tesszük, hanem hitünk szerint.

- Mit jelent, hogy hitetek szerint?

- Hogy hitünk szerint - annyit jelent, hogy a földi gonoszságoktól, a haláltól való menekvés csupán a Krisztus tanítása szerinti életben van. És számunkra egészen mindegy, hogy mit fognak rólunk mondani az emberek. Mi nem az emberek miatt cselekszünk, hanem azért, mert csak ebben látjuk az életet és az üdvösséget.

- Lehetetlen nem élni önmagunkért, - mondta Julius. - Az istenek maguk oltották belénk, hogy jobban szeretjük magunkat másoknál és örömeiket keresünk magunknak. És ti is ugyanazt csináljátok. Magad mondod, hogy vannak köztetek olyanok, akik sajnálják magukat. Ezek egyre több örömet fognak maguknak szerezni és egyre jobban el fognak tántorodni a hitetektől, és ugyanazt fogják csinálni, amit mi csinálunk.

- Nem, - felelte Pamfilius - a mieink más uton haladnak és sohasem lankadnak, hanem egyre erősödnek, mint ahogy a tűz sem alszik ki soha, amikor fát dobna rá. Ép ebben van a hit.

- Nem értem, hogy miben van ez a hit?

- A mi hitünk abban van, hogy úgy értelmezzük az életet, amint Krisztus magyarázta meg nekünk.

- Éspedig hogyan?

- Krisztus a következő hasonlatot mondotta. Vincellérek éltek egy idegen kertben és dézsmát kellett fizetniök a gazdának. - Mi emberek vagyunk azok, akik e világon élünk és dézsmát kell, hogy fizessünk Istennek: teljesíteniük kell az akaratát. - Amaz emberek már most a világi hit szerint azt gondolták, hogy a kert az övék, hogy nem kell fizetniök érte és egyéb dolguk sincs, mint hogy élvezzék. A gazda követet küldött az emberekhez, hogy a dézsmáját megkapja, de azok elkergették a követét. Elküldte a gazda a fiát a dézsmáért, de azok megölték a fiát, abban a feltevésben, hogy ezután már senki sem fogja őket zavarni. Ime, ez az a világi hit, amely szerint mindazok az emberek élnek a világon, akik nem ismerik el, hogy az élet csak azért adatott, hogy Istennek szolgáljunk. Krisztus azonban arra tanított meg bennünket, hogy az a világi hit, amely azt tartja, hogy az embernek jobb sora lesz, ha a kertből elüzi a gazda követét és fiát és nem ad dézsmát, - hogy ez a hit hamis, mert vagy dézsmát kell adnunk, vagy kiüzetünk a kertből. Krisztus megtanított bennünket arra, hogy az összes örömök, amiket mi örömöknek nevezünk: étel, ital, mulatság, nem lehetnek örömök, ha bennük tételezzük fel az élet lényegét, hogy csak akkor örömök, amikor mást keresünk - Isten akaratának teljesítését, hogy csak akkor követik nyomon természetes jutalomként ezek az örömök Isten akaratának teljesítését. Örömöket venni akarni Isten akaratának teljesítésének munkája nélkül, elszakítani a pusztá örömöket a munkától - ez ugyanaz, mint letépni a virágok kocsánjait és gyökér nélkül elültetni őket. Mi hiszünk ebben és ezért nem kereshetünk csalást az igazság helyett. A mi hitünk az, hogy az élet boldogsága nem az örömeiben, hanem Isten akaratának teljesítésében rejlik, az örömökre való gondolat és azok reménye nélkül. És mi így élünk, és minél tovább élünk, annál jobban látjuk, hogy az örömök és a boldogság, mint kerék a szekérrudat követik nyomon Isten akaratának teljesítését. Tanítónk azt mondta: „Jöjjetek Hozzám valamennyien, aki dolgoztok és megfáradtatok és Én megnyugtatlak benneteket. Vegyétek magatokra az igámat és tanuljatok Tőlem, mert Én szelid és alázatos vagyok szívémben, és nyugtot találtok lelketeknek. Mert az Én igám boldogság és az Én terhem könnyű.”

Igy beszélt Pamfilius. Julius hallgatta és szíve megindult, de nem volt neki világos, amit Pamfilius beszélt: hol úgy tetszett, hogy Pamfilius megcsalja, - ilyenkor barátja őszinte szeme közé nézett és visszaemlékezett jóságára; hol úgy tetszett, hogy Pamfilius önmagát csalja meg. Pamfilius meghívta magához Juliust, hogy nézze meg az életüket, és ha megtetszik neki, maradjon velük élni.

És Julius megígérte, de nem ment el Pamfiliushoz és belevetve magát a maga életébe, elfeledkezett róla.

MÁSODIK FEJEZET

Julius atyja gazdag volt, szerette egyetlen fiát, büszkélkedett vele és nem sajnálta érte a pénzt. Julius élete úgy folyt, amint a gazdag fiatalemberek élete folyik: tétlenségben, fényűzésben és kicsapongó mulatságokban, amelyek mindig ugyanazok voltak és maradnak: bor, játék és ledér nők.

De az élvezetek, amelyeknek Julius a rabja lett, egyre több és több pénzt követeltek, s a pénz hiányozni kezdett Juliusnak. Egyizben többet kért atyjától, mint amennyit az rendszerint adni szokott volt neki. Atyja adott, de megfedte fiát. A fíu, aki bűnösnek érezte magát és nem akarta beismerni a bűnét, haragra lobbant és gorombaságokra vetemedett atyjával szemben, amint mindig haragszanak azok, akik tudják a bűnüket és nem akarják beismerni. Az atyjától kapott pénz hamar elfogyott, s ugyanakkor Julius történetesen összeverekedett egyik részeg

társával és megölte. A városparancsnok tudomást szerzett erről és őrizet alá akarta venni Juliust, de atyja kieszközölte számára a bocsánatot. Éppen ebben az időben még több pénzre lett Juliusnak dőzsöléseiből kifolyólag szüksége. Egy cimborájától vett kölcsönt és megígérte a visszafizetését. Ezenkívül szeretője is ajándékot követelt tőle: egy gyöngynyakék tetszett meg neki és Julius tudta, hogy ha nem teljesíti a kérését, a leány faképnél hagyja és összeáll egy gazdag emberrel, aki már régóta igyekezett elütni Julius kezéről. Julius az anyjához ment és megmondta neki, hogy pénzre van szüksége és hogy megöli magát, ha nem szerez annyit, mint amennyire szüksége van.

Azért, hogy ilyen helyzetbe került, Julius nem magát, hanem atyját vádolta. Azt mondta: atyám szoktatott a fényűző élethez s azután sajnálni kezdte tőlem a pénzt. Ha kezdettől fogva, szemrehányások nélkül annyit adott volna, mint amennyit később adott, úgy be tudtam volna rendezni az életemet és nem láttam volna szükségét; minthogy azonban mindig kevesebbet adott a kelletténél, kénytelen voltam uzsorásokhoz fordulni, akik mindent kiszipolyoztak belőlem; és az élethez, amely mint gazdag ifjút megillet, semmim sem maradt és szégyenlem magam a barátaim előtt, atyám pedig mindezt nem akarja megérteni. Elfelejtí, hogy valamikor maga is fiatal volt. Ő hozott ebbe a helyzetbe, és most, ha nem adja meg, amit kérek, öngyilkos leszek.

Az anya, aki rajongott fiáért, az atyához ment. Az atya maga elé hívta a fiát és anyjával együtt korholni kezdte. A fiu durván felelt atyjának. Atyja megütötte. A fiu megragadta atyja kezét. Az atya bekiáltotta rabszolgáit, megkötöztette fiát és bezáratta.

Amikor egyedül maradt, Julius megátkozta atyját és az életét.

A maga vagy atyja halála tünt fel neki egyetlen kiutnak abból a helyzetből, amelybe került.

Julius anyja többet szenvedett nála. Nem mérlegelte, hogy ki volt a bűnös mindebben. Csak szeretett magzatán sajnálkozott. Férjéhez ment, hogy bocsánatért könyörögjön számára. Férje nem hallgatta végig, szemére hányta, hogy félrenevelte a fiát, az asszony szemrehányást tett a férjének, s dolog azzal végződött, hogy a férj alaposan megverte a feleségét. De az anya nem törődött a veréssel, elment fiához és igyekezett rábeszélni, hogy kérjen atyjától bocsánatot és engedelmeskedjék neki. Ezzel szemben megígérte fiának, hogy atyja háta mögött megadja neki a pénzt, amelyre szüksége volt. A fiu beleegyezett, s most az anya a férjéhez ment és megkérte, hogy bocsásson meg fiának. Az atya sokáig korholta feleségét és fiát, de végül elhatározta, hogy megbocsát fiának, de csak azzal a feltétellel, ha abbahagyja ledér életmódját és nőül veszi egy gazdag kereskedő leányát, akit már régen kiszemelt a fiának.

- Meg fogja kapni tőlem a pénzt és felesége hozományát, - mondta az atya - és tisztességes életet kezdhet vele. Ha megígéri, hogy teljesíti akaratomat, megbocsátok neki. Most viszont semmit sem kap tőlem és első bűnénél a parancsnok kezére juttatom.

Julius mindenre ráállt és szabadlábba került. Megígérte, hogy megnősül és abbahagyja a rossz életet, de nem volt szándékában betartani ígérteét.

És az otthoni élet most pokollá változott a számára: atyja nem beszélt vele, veszekedett miatta anyjával, anyja sirt.

Másnap anyja behívta a lakosztályába és titokban átadott neki egy drágakövet, amelyet elvitt a férjétől. - Menj, add el, de ne itt, hanem egy másik városban, és teljesítsd, ami szükséges; én meg igyekszem egy időre leplezni a kő eltűnését, s ha kiderül, az egyik rabszolgára fogom rá a lopást.

Anyja szavai megindították Julius szívét. Megrettent attól, amit anyja elkövetett, nem vette el a drágakövet és elment hazulról.

Maga sem tudta, hogy hová és miért megy. Ment előre, folytonosan előre, el a városból, szükségét érezve annak, hogy egyedül maradjon és átgondolja mindazt, ami történt vele s ami várja. Amint egyre tovább és tovább ment, kiért a városból és bejutott Diana istennő megszentelt berkébe. Egy zavartalan helyen gondolkodni kezdett. Az első gondolat, amely a fejébe ötlött, az volt, hogy segítséget kér az istennőtől. De már nem hitt az isteneiben és ezért tudta, hogy nem várhat tőlük segítséget. De ha tőlük nem, akkor kitől? Tulságosan különösnek tetszett neki, hogy ő maga vegye fontolóra a helyzetét. Lelkében zürzavar és köd volt. De nem volt mi mást tennie. A lelkiismeretéhez kellett fordulnia és vizsgálat tárgyává tette előtte életét és cselekedeteit. S úgy ez, mint amaz, rossznak és főként ostobának tűnt fel szemeiben. Miért kinozta magát annyira? Miért rontotta el annyira a fiatal éveit? Öröm kevés volt, de mennyi bánat és boldogtalanság! S ami a legfőbb - egyedülállónak érezte magát. Azelőtt volt szerető anyja, volt atyja, voltak még barátai is, - most nem volt senkije. Senki sem szerette! Mindenkinek terhére volt! Mindenkinek keresztezni tudta az életét: anyja számára ő volt az oka atyjával való civakodásának, atyja számára tékozlója volt annak a gazdagságnak, amelyet egy egész élet munkájával gyűjtött össze, barátai számára veszélyes és kellemetlen vetélytárs volt. Valamennyiük számára kíváncsnak kellett lennie, hogy meghaljon.

Amint így végignézett életén, eszébe jutott Pamfilius és vele való utolsó találkozása és az, hogy Pamfilius meghívta magukhoz, a keresztényekhez. És az a gondolata támadt, hogy nem tér vissza haza, hanem innen egyenesen elmegy a keresztényekhez és velük marad.

„De tényleg ilyen kétségbeesett-e a helyzete?” - gondolkodott és megint felidézte emlékezetében mindazt, ami vele történt, és megint megborzadt attól, hogy úgy tetszett, hogy senki sem szereti és ő sem szeret senkit. Anyja, atyja, barátai nem szerették, halálát kellett, hogy kívánják; de ő maga is szeretett-e valakit? Barátait? Érezte, hogy senkit sem szeret. Valamennyien vetélytársai voltak, valamennyien irgalmatlanok voltak hozzá most, amikor szerencsétlenség érte. „Atyja?” - kérdezte magától és rémület fogta el, amikor a szívébe tekintett ennél a kérdésnél. Nemcsak nem szerette, de egyenesen gyűlölte azért, hogy kordában tartotta, hogy megsértette. Gyűlölte s emellett világosan látta, hogy atyjának halála szükséges a boldogságához.

„- Nos, - kérdezte magától Julius - és ha biztos volnék abban, hogy soha senki sem fogja meglátni és megtudni - vajjon mit tennék, ha egyetlen csapással megfoszthatnám életétől és megszabadíthatnám önmagam?”

És Julius így felelt magában: „igen, megölném!”

Ezt felelte magában és maga is elrémült magától.

„Anyámat? Igen, anyámat sajnálom, de nem szeretem; nekem egészen mindegy, hogy mi történik vele, nekem csak a segítségére van szükségem... Igen, vadállat vagyok, és holtfáradtra hajsolt és kergetett vadállat, és csupán abban az egyben különbözöm a vadállattól, hogy módomban van elmenni ebből a hazug és gonosz életből; megtehetem azt, amit a vadállat nem tehet meg - megölhetem magam. Atyámat gyűlölöm, senkit sem szeretek... sem anyámat, sem barátaimat... de talán az egyetlen Pamfiliust?”

És megint felidézte az emlékezetében. Visszagondolt legutolsó találkozásukra és beszélgetésükre és Pamfiliusnak ama szavaira, hogy az ő tanuk szerint ezeket mondta Krisztus: „jőjjetek Hozzám valamennyien, akik dolgoztok és megfáradtatok és Én megnyugtatlak benneteket”. Igaz lenne ez valóban?

Gondolkodni kezdett, visszaemlékezett Pamfilius szelid, rettenthetetlen és örömteli arcára és szeretett volna hinni tudni abban, amit Pamfilius mondott.

„Mi is vagyok valóban, - mondotta magának - ki vagyok? ember, aki boldogságot keres. Kerestem érzéki élvezetekben és nem találtam meg. És mindazok, akik úgy élnek, mint én élek, ugyancsak nem találják. Valamennyien gonoszok és szenvednek. Pedig van ember, aki mindig örvendezik - azért, mert semmit sem keres. Pamfilius azt mondja, hogy sokan vannak ilyenek és hogy mindenki ilyen lesz, ha megfogadja azt, amit a Tanítójuk mond. Hátha ez az igazság? Akár igazság, akár nem igazság - én vonzódok hozzá és megyek.”

Igy beszélt magában Julius és azzal az elhatározással, hogy nem tér több vissza haza, kiment a berekből és megindult afelé a falu felé, amelyben a keresztények laktak.

HARMADIK FEJEZET

Julius frissen és jókedvűen lépdelt és minél messzebbre ért és minél élénkebben képzelte el magában a keresztények életét, visszaemlékezve mindarra, amit Pamfilius beszélt, annál könnyebb lett a szíve. A nap már estére hajlott és Julius meg akart pihenni, mikor az utszálon egy üldögélő embert pillantott meg. Középkorú, okosarcú férfi volt. Ült és olivát és lepényt falatozott. Mikor meglátta Juliust, elmosolyodott és megszólította:

- Adjon Isten, ifju! Az út még hosszú. Ül le és pihend ki magad. - Julius köszönetet mondott neki és leült. - Hová mégy? - kérdezte az ismeretlen.

- A keresztényekhez, - mondta Julius és szót szóba fűzve, egész életét és elhatározását elbeszélte az ismeretlennek.

Az ismeretlen figyelmesen hallgatta, kikérdezte a részletekről és maga nem nyilvánított véleményt; de mikor Julius befejezte, betette iszákjába a megmaradt elemózsiát, megigazította a ruháját és megszólalt:

- Ifju, ne hajtsd végre tervedet - tévuton jársz. Én ismerem az életet, de te nem ismered. Én ismerem a keresztényeket, te pedig nem ismered őket. Figyelj ide; én bonckés alá veszem egész életedet és összes gondolataidat, s mikor meghallod őket tőlem, oly elhatározásra fogsz jutni, amely helyesebbnek fog látszani előtted. Te fiatal vagy, gazdag, szép, erős, szenvedélyek lobognak benned. Te csendes révet akarsz magadnak találni, olyat, hogy ne háborítsanak benne a szenvedélyek és ne szenvedj a következményeiktől; és úgy tetszik neked, hogy a keresztények közt fogsz ilyen menedéket találni. Ilyen hely nincsen, kedves ifju, mert az, ami téged nyugtalanít, nem Kilikiában, nem Rómában, hanem benned magadban van. A falusi magány csöndjében ugyanazok a szenvedélyek fognak kizni, csak hogy százszor erősebben. A keresztények csalása vagy tévedése (én nem akarom őket elítélni) éppen abban áll, hogy nem akarják elismerni az ember természetét. Tanaik tökéletes követője csak az aggyastyan lehet, aki kiöregedett összes szenvedélyeiből. Egy ereje teljében lévő ember vagy egy hozzád hasonló ifju azonban, aki még nem próbálta ki az életet és önmagát, nem engedelmeskedhetik törvényeknek, minthogy ennek a törvénynek nem az ember természete, hanem hiu bölcselkedés képezi az alapját. Ha elmégy hozzájuk, ugyanattól fogsz szenvedni, amitől most szenvedsz, csak sokkal erősebb mértékben. Most a szenvedélyeid hamis utakra vonzanak, de ha hibáztál is egyszer az irányban, még jóvá teheted a hibádat; most mégis részed van a felszabadított szenvedély nyújtotta kielégülésben, vagyis az életben. Közöttük azonban, erőszakkal fojtva vissza a szenvedélyeidet, ugyanugy, sőt még jobban is fogsz tévelyegni és ezen a szenvedésen kívül részed lesz még a kielégítetlen emberi szükségletek szakadatlan szenvedésében is. Engedd át a vizet a gáton és itatni fogja a földet és a réteket és az állatokat; de tartsd vissza és ki fogja vájni a földet és sár gyanánt buzog elő! Ugyanigy vagyunk a szenvedélyekkel. A keresztények tana azokon a hittételeken kívül, amelyekkel vigasztalják magukat s amelyekről nem fogok beszélni - a keresztények tana az életre vonatkozólag a következőkben áll: nem

ismerik el az erőszakot, nem ismerik el a háborukat, bíróságokat, nem ismerik el a tudományokat, művészeteket, mindazt, ami az életet könnyűvé és örömteljessé teszi. Mindez jó lenne, ha minden ember olyan volna, amilyennek a Tanítójukat írják le. Ámde ez nincs így és nem is lehet így. Az emberek rosszak és szenvedélyek rabjai. Éppen a szenvedélyeknek ez a játéka és azok az összeütközések, amelyeket előidéznek, tartják is meg az embereket azok közt az életfeltételek között, amelyekben élnek. A barbárok nem ismernek semmiféle korlátozást és egyetlen vadember az egész világot elpusztítaná testi vágyai kielégítése végett, ha valamennyi ember úgy engedelmeskednék, amint a keresztények engedelmeskednek. Ha az istenek az emberekbe beoltották a haragot, a bosszút, sőt még a gonoszokkal szemben való gonoszsgot is, úgy ezt azért tették, mert ezek az érzések szükségesek az emberek életéhez.

A keresztények azt tanítják, hogy ezek az érzések rosszak és hogy az emberek boldogak volnának nélkülük, nem lennének gyilkosságok, kivégzések, háborúk. Ez igaz, de hasonló ahhoz a feltevéshez, hogy az embereknek testi jólétük érdekében nem kell táplálkozniuk. Valóban, nem lenne kapzsiság, nem lenne éhség és nem lennének azok a csapások sem, amelyek az éhségből erednek. Mindazonáltal ez a feltevés nem változtatná meg az ember természetét. És ha két-három tucat ember ennek hitelt adna, tényleg nem venne táplálékot magához és éhenhalna, ez nem változtatná meg az ember természetét. Ugyanez a helyzet az ember többi szenvedélyeivel is: a méltatlankodás, a düh, a bosszuság, sőt még a nők, a fényűzés, a csillogás és a pompa szeretete is az isteneknek is tulajdonsága és ezért megváltoztathatatlan tulajdonsága az embernek. Semmisítsd meg az ember táplálkozását és megsemmisül az ember; ugyanígy semmisítsd meg az ember jellemző szenvedélyeit és megsemmisül az emberiség. Ugyanez áll a tulajdonról is, amelyet a keresztények állítólag tagadnak. Tekints magad körül: minden egyes gyümölcsöst, minden egyes kerítést, minden egyes házat, minden egyes ösvéret - egyszóval mindent kizárólag a tulajdon feltétele mellett hoztak létre az emberek. Hajtsd el a tulajdon jogát és egyetlen gyümölcsöst sem fognak megkapálni, egyetlen állatot sem fognak gondozni és felnevelni. A keresztények azt állítják, hogy náluk nincsen tulajdon; de azért élnek a tulajdon gyümölcseivel. Azt mondják, hogy náluk minden közös és mindent összeadnak. De azt, amit összeadnak, olyan emberektől kapták, akik tulajdon felett rendelkeztek. A keresztények csupán rászedik az embereket s a jobbik esetben rászedik önmagukat. Te azt mondod, hogy ők maguk dolgoznak, hogy eltartsák magukat; de az, amit dolgoznak, nem tartaná el őket, ha nem élnének azzal, amit olyan emberek hoztak létre, akik a tulajdont elismerik. Sőt még ha el is tudnák magukat tartani, mindössze életüket tudnák fentartani, s már nem lenne körükben helye sem tudományoknak, sem művészeteknek. Nem is ismerik el a mi tudományaink és művészeteink hasznát. De nem is cselekedhetnek másként. Egész tanításuk csupán arra megy ki, hogy visszavigye őket őseredeti állapotukba, a vadsághoz és az állatiassághoz. Nem tudnak szolgálni az emberiségnek tudományokkal és művészetekkel, és nem ismerve őket, tagadásba is veszik a tudományokat és művészeteket; nem tudnak azokkal az eszközökkel szolgálni, amelyek az ember kizárólagos tulajdonságát képezik s az istenekhez közelítik. Nem lesznek náluk sem templomok, sem szobrok, sem színházak, sem muzeumok. Azt mondják, hogy ezekre nincsen szükségük. A legkönnyebb módszere annak, hogy valaki ne szégyenkezzék alacsony volta miatt - megvetni a magaslatot; ez az éppen, amit tesznek. A keresztények istentelenek. Nem ismerik el az isteneket s beavatkozásukat az emberek ügyeibe. Az ő számukra csak Tanítójuk Atyja, létezik, akit a maguk Atyjának is neveznek, és Maga a Tanító, aki szerintük felfedte nekik az élet összes titkait. A tanuk - szálnalmat keltő csalás! Érts meg egyet: a mi tanunk azt mondja: a világ az isteneken nyugszik, az istenek pártfogolják az embereket. Az embereknek pedig, hogy jól éljenek, tisztelniük kell az isteneket s maguknak kell keresniök és gondolkodniök; és ezért egyfelől az istenek akarata, másfelől az egész emberiség együttes bölcsessége vezérel életünkben. Élünk, gondolkodunk és keresünk és ezért az igazság felé közeledünk. Náluk viszont nincsenek sem istenek, sem isteni akarat, sem emberi bölcsesség, hanem csak egy van - vak hit keresztire feszített Tanítójukban és mind-

abban, amit ő mondott nekik. Mérlegeld csak, hogy melyik vezér a megbízhatóbb: az istenek akarata és az emberi bölcsesség együttes, szabad tevékenysége-e, vagy pedig a felkényszerített, vak hit egyetlen ember szavaiban?

Juliust meglepte, amit az ismeretlen mondott, kivált az utolsó kijelentése.

Az az elhatározása, hogy a keresztényekhez megy, nemcsak megingott, de most egyenesen érthetetlennek látszott előtte, hogyan tudta magát balsorsának befolyása alatt ilyen esztetenségre elhatározni. Még mindig nyílt maradt azonban a kérdés, hogy mi most a teendője és hogyan lábáljon ki abból a szorult helyzetéből, amelyben volt, - és kérdést intézett eziránt az ismeretlenhez.

- Éppen erről akartam most beszélni, - folytatta az ismeretlen. - Hogy mit tegyél? Amennyire az emberi bölcsesség hozzáférhető a számomra, utad világosan áll előttem. Minden balszerencséd az emberek sajátos szenvedélyeiből ered. A szenvedély magával ragadott és oly messze sodort, hogy szenvedtél. Ilyenek az élet szokásos leckéi. Ezeket a leckéket hasznunkra kell fordítanunk. Te sokat tapasztaltál és tudod, hol keserű s hol édes; már nem követheted el még egyszer ugyanazokat a hibákat. Használd ki saját tapasztalatodat. Az, ami téged a legjobban bánt, - az atyáddal való ellenségeskedés. Ez az ellenségeskedés a helyzetedből származott; válassz egy másik helyzetet s az ellenségeskedés megsemmisül, vagy legalább is nem fog oly fájón megnyilvánulni. Minden balszerencsédnek helyzeted fonáksága volt az oka. Belevetted magad az ifjuság szórakozásaiba; ez természetes és ezért jó is. És jó volt, míg megfelelt a korodnak. De az idő elmúlt, te egy férfi erővel adtad oda magad az ifjuság féktelenségének s a jóból rossz lett. Abban a korban vagy, amikor férfivé, polgárrá kell válni, szolgálni kell a hazának és dolgozni kell a hasznára. Atyád azt ajánlja, hogy nősülj meg. Tanácsa bölcs. Te átélted az élet egyik korszakát - az ifjúságot - és beléptél a másikba. Minden bajod az átmeneti állapotnak jele. Ismerd el, hogy az ifjuság kora elmúlt és bátran elhajtva mindent, ami az ifjukor tulajdona és nem fér össze egy férfivel, lépj rá az új utra. Nősülj meg, hagyd abba az ifjukor szórakozásait, foglalkozz kereskedelemmel, közéleti ügyekkel, tudományokkal és művészetekkel, és azonkívül, hogy ki fogsz békülni atyáddal és barátaiddal, megnyugvást és örömet is fogsz találni. Az, ami téged elsősorban bántott, helyzetednek természetellenessége volt. Férfi lettél és házasságra kell lépned és férjje kell válnod. És ezért a legfontosabb tanácsom: teljesítsd atyád kívánságát, nősülj meg. Ha vonzódol ahhoz a magányhoz, amelyet a keresztényeknél gondoltál megtalálni, ha több hajlamod van a filozófiához, mint az élet tevékenységéhez, úgy csak azután adhatod át magad haszonnal ennek a tevékenységnek, miután az életet valódi jelentésében megismerted. És csakis mint önálló polgár és családfő ismerheted ezt meg. Ha azután csábítani fog a magány, add magad át neki; akkor valódi vonzódás lesz és nem elégedetlenség fellobbanása, mint most. Akkor - menj.

Az utolsó szavak végleg meggyőzték Juliust. Köszönetet mondott az ismeretlennek és hazatért.

Anyja örömprepesve fogadta. Mikor apja tudomást szerzett arról a szándékáról, hogy engedelmeskedik akaratának és nőül veszi azt a lányt, akit ő szemelt ki a számára, ugyancsak kibékült fiával.

NEGYESEDIK FEJEZET

Három hónap múlva megülték a szépséges Jevlampijával való lakodalmát és Julius, aki megváltoztatta életmódját, külön házba költözött feleségével és maga vezette a vállalat egy részét, amelyet atyja neki átadott.

Egyikben a vállalkozása ügyeiben elutazott egy nem messze eső városba és ott, amint egy kereskedő boltjában üldögélt, meglátta Pamfiliust, aki egy ismeretlen fiatal leánnyal elment az üzlet előtt. Mindketten nehéz szőlősputtonyokkal mentek és árujukat kínálgatták. Mikor Julius felismerte barátját, kiment hozzá az utcára és kérte, hogy jöjjön be az üzletbe, hogy elbeszélgethessenek. A fiatal leány, látva, hogy Pamfilius szeretne barátjával menni, viszont azonban nem szívesen hagyná őt egyedül, sietett megnyugtatót kísérelését, hogy neki nincsen rá szüksége; azt ajánlotta, hogy letelepszik a szőlővel és várja a vevőket. Pamfilius köszönetet mondott neki és bement Juliusszal a boltba. Julius engedélyt kért az ismerős kereskedőtől, hogy barátjával visszavonulhasson lakószobájába s az engedélyt megkapva, Pamfiliusszal együtt a hátsó lakrészbe távozott.

A barátok kikérdezték egymást életkörülményeikről. Pamfilius élete nem változott azóta, hogy utoljára látták egymást: még mindig a keresztény obscsinában lakott, nem volt házasság és biztosította barátját, hogy élete minden évvel, nappal és órával egyre örömteljesebbé válik. Julius elmondotta barátjának mindazt, ami vele történt: hogyan volt már a keresztényekhez vezető uton, amikor az ismeretlennel való találkozás megmagyarázta neki a keresztények eltévelyedését és a maga legfőbb kötelességét, a nőülvételét, és hogyan fogadta meg a tanácsot és nőült meg.

- Nos, és most boldog vagy? - kérdezte Pamfilius. - Megtaláltad vajjon a házasságban, amit az ismeretlen ígért?

- Boldog? - mondotta Julius. - Mi az, hogy boldog? Ha e szó alatt kívánságaink teljes kielégülését értjük, akkor természetes, hogy boldogtalan vagyok. Egyelőre sikeresen vezetem a vállalkozásomat, az emberek kezdenek tisztelni, és úgy ebben mint amabban némi kielégülést találok. Jóllehet sok embert látok, akik gazdagabbak nálam és nagyobb tiszteletben állnak, látom a lehetőségét, hogy utolérhessem, sőt el is hagyhatom őket. Életemnek ez az oldala teljes, de a házasságom, őszintén szólva, nem elégíti ki. Többet mondok: érzem, hogy éppen ez a házasság, amelynek örömmel kellett volna eltöltenie, nem hozta meg azt a számomra; és hogy az öröm, amely eleinte eltöltött, fokozatosan csökkenve távolodott és végül elenyészett, és azon a helyen, ahol öröm volt, most bánat sarjad a házasságból. Feleségem szép, okos, tanult és jó. Az első időben tökéletesen boldog voltam. De most - te ezt nem ismered, mint-hogy nem vagy házasság - surlódások lépnek fel közöttünk abból kifolyólag, hogy vagy ő vágyik olyankor gyengédségeim után, amikor én vagyok közömbös iránta, vagy megfordítva. Ezenkívül a szerelemnek feltétlenül szüksége van az újszerűsége. Egy nő, aki kevésbé vonzó, mint a feleségem, az első időben jobban érdekel nála, de utána még hidegebben hagy, mint a feleségem; ezen már átesem. Nem, én nem találtam kielégülést a házasságban. Igen, barátom, - fejezte be Julius, - a bölcsnek igazuk van: az élet nem adja meg azt, amit a lélek óhajtott. Ezt most a házasságon tapasztaltam. De az, hogy az élet nem adja meg azt az üdvösséget, amelyet a lélek óhajtott, még nem bizonyítéka annak, hogy a ti csalástok megadhatja, - tette hozzá mosolyogva.

- Miben is látod a mi csalástunkat? - kérdezte Pamfilius.

- A ti csalástok abban áll, hogy acélból, hogy az embert megszabadítsátok az élet dolgaival együttjáró csapásoktól, tagadásba veszitek az élet valamennyi dolgát - magát az életet. Hogy mentesítsétek magatokat a kiábrándulásoktól, tagadjátok az elbűvölőt, tagadjátok magát a házasságot.

- Mi nem tagadjuk a házasságot, - mondta Pamfilius.

- Ha nem a házasságot, hát akkor tagadjátok a szeretetet.

- Ellenkezőleg, mi mindent tagadunk, csak a szeretetet nem. A szeretet nálunk mindennek legelső alapja.

- Én nem értelek, - mondta Julius. - Abból, amit másoktól és tőled hallottam, valamint azon körülményből, hogy még nem vagy házas, annak dacára, hogy egykoruak vagyunk, - mind-ebből azt a következtetést vonom le, hogy nálatok nincsen házasság. A tieitek folytatják a már korábban megkötött házasságokat, de új házasságra nem lépnek. Ti nem gondoskodtok az emberi faj fenntartásáról. És ha egyedül lennétek, az emberi faj már régen kihalt volna, - mondta Julius, megismételve azt, amit gyakorta hallott.

- Ez helytelen állítás, - felelte Pamfilius. - Igaz, hogy nem tűzzük célul magunk elé az emberi faj fenntartását és nem törődünk ezzel annyit, mint ahogy sokszor hallottam a ti bölcsseitektől. Mi feltételezzük, hogy Atyánk már gondoskodott erről; a mi célunk csak az, hogy az Ő akaratának megfelelően éljünk. Hogyha Neki tetszik az emberi faj fenntartása, úgy a faj folytatódni fog, ha nem akarja, akkor bevégeződik; ez nem a mi dolgunk, nem a mi gondunk: a mi gondunk - az Ő akarata szerint élni. Az Ő akarata pedig kifejezést nyer a mi prédikációinkban és a mi kinyilatkoztatásunkban, amely azt mondja, hogy a férj egyesüljön a feleségével és legyen ne két, hanem egy test. A házasság nálunk nemcsak nincs eltiltva, de még ösztökélést is kap öregeink-tanítóink részéről. A mi házasságunk és a tiétek közt csupán annyiban van különbség, hogy a mi törvényünk felfedte nekünk, hogy a nőre vetett érzéki pillantás bűn, és ezért mi és a mi asszonyaink ahelyett, hogy felékesítenők magunkat és a testi vágyat felkelteni igyekeznénk, annyira eltávolítani törekszünk azt magunktól, hogy a szeretet érzése köztünk mint fivérek és nővérek között erősebbé váljék az egyetlen nő iránti testi vágy érzésénél, amelyet ti szerelemnek neveztek.

- De mindazonáltal lehetetlen, hogy el tudjátok nyomni a szépség iránti lelkesedést, - mondta Julius. - Meg vagyok például győződve, hogy az a szépséges fiatal leány, akivel szőlőt hoztál, dacára a bájait eltakaráó öltözetének, mégis csak felkelti benned a szerelem érzését.

- Még nem tudom, - mondta Pamfilius elpirulva. - Én nem gondoltam a szépségére. Te először beszéltél nekem róla. Nekem ő csak a nővérem. De folytatom azt, amit a mi és a ti házasságtok különbségéről akartam neked mondani. Különbség van már abból kifolyólag is, hogy ti a testi vágyat, szépség és szerelem és Vénus istennőnek való szolgálat elnevezés alatt, előmozdítjátok, feltüzelitek az emberekben; mi pedig megfordítva: az érzéki vágyat nem tekintjük rossznak (Isten nem csinált rosszat), hanem jónak, amely rosszá válhatik, amikor nincsen a helyén, - kísértéssé, mint mi ezt nevezzük. És mi minden lehető módon rajta vagyunk, hogy a kísértést kerüljük. És ez az, amiért mindeddig nem vagyok házas, jóllehet könnyen meglehet, hogy holnap megnősülök.

- De mi az, ami ezt eldönti?

- Isten akarata.

- Miről ismered fel?

- Ha sohasem keresed az utmutatásait, sohasem is pillantod meg őket; ha viszont állandóan keresed az utmutatásait, azok világosak lesznek, mint amilyen világosak számotokra az áldozati állatokból és a madarakból való jóslások. És amint nektek megvannak a bölcsseitek, akik bölcsességükhöz mértén megmagyarázzák számotokra az istenek akaratát, úgy az áldozatok beleiből, mint a madarak röptéből, akként nekünk is megvannak a bölcsaink, akik megmagyarázzák számunkra az Atya akaratát Krisztus kinyilatkoztatása, szívük és más emberek gondolatainak sugallata és főként irántuk való szeretetük alapján.

- De mindez nagyon határozatlan valami, - vetette ellen Julius. - Ki fog például neked utba-igazitást adni, hogy mikor és kivel kell házasságra lépned? Amikor én voltam házasság előtt, három leány közül választhattam; ez a három leány azért volt kiszemelve, mert szépek és gazdagok voltak és atyám hozzájárulását adta bármelyikkel való házasságomhoz. A három

közül pedig Jevlampiját választottam, mert szebb és rámnézve vonzóbb volt a többinél; ez érthető. De mi fog téged vezetni a választásban?

- Hogy felelhessek neked, - mondta Pamfilius, - mindenekelőtt meg kell jegyeznem, hogy mivel tanításunk szerint valamennyi ember egyenlő az Atya előtt, azért valamennyi mielőttünk is egyenlő, úgy helyzetük, mint lelki és testi tulajdonságaik szempontjából, s ezért választásunkat (hogy ezt a számunkra érthetetlen szót használjam) semmi sem korlátozhatja. Egy keresztény férfi felesége és egy keresztény nő férje bárki lehet a világ összes férfiai és női közül.

- Ez még nem könnyíti meg a döntést, - mondta Julius.

- Én azt mondom el neked, amit a mi sztárecünk mondott a keresztény és a pogány házasság közötti különbségről. A pogány, mint te, azt a feleséget választja, amelyik a véleménye szerint neki, személyileg neki, a legtöbb élvezetet nyújtja. Emellett a felfogás mellett az ember csak a szemeit meresztgeti és nehezen tud dönteni, annál is inkább, mert az élvezet még előtte áll. A keresztény számára azonban nem létezik ez az önmaga számára való választás vagy helyesebben a személyes élvezetét szolgáló választás nem első, hanem másodrangú helyet foglal el nála. A keresztény számára az a fontos, hogy meg ne szegje házasságával Isten akaratát.

- De miben állhat Isten akaratának megszegése egy házasságnál?

- Én elfelejthetném az Iliászt, amelyet együtt tanultam és olvastam veled, de neked, aki bölcsék és költők között élsz, nem szabadna elfelejtened. Mi is az egész Iliász? Elbeszélés a házasságra vonatkozó Isteni akarat megszegéséről. Menelaosz és Páris és Hélena és Achillesz és Agamemnon és Krizeisz, - mindez mindama borzalmas csapásoknak a leírásai, amelyek Isten akaratának ebből a megszegéséből származnak az emberekre.

- De miben áll ez a megszegés?

- A megszegés abban áll, hogy az ember a nőben a vele való érintkezés nyújtotta élvezetet szereti, nem pedig az embert, aki hozzá hasonló; és ezért élvezete kedvéért köti a házasságot. Keresztény házasság csak akkor lehetséges, amikor az emberben megvan az emberek iránti szeretet s amikor a testi szeretet tárgya megelőzőleg már tárgya az emberek kölcsönös testvéri szeretetének. Mint ahogy ésszerűen és tartósan csak akkor lehet egy házat építeni, mikor van alapja; képet festeni, amikor elő van készítve, amin fessünk, - akként a testi szeretet csak akkor törvényes, ésszerű és tartós, amikor az emberek kölcsönös tisztelete és szeretete képezi az alapját. Csakis ezen az alapon keletkezhetik ésszerű, keresztény családi élet. - Mindazonáltal nem látom - mondta Julius, - hogy az ilyen, szerinted keresztény házasság miért zárja ki a nőnek azt a szeretetét, amelyet Páris érzett?

- Én nem mondom, hogy a keresztény házasság nem engedi meg a nő iránti kizárólagos szeretetet; ellenkezőleg, a házasság csak akkor ésszerű és szent; de a nő iránti kizárólagos szeretet csak akkor támadhat fel, ha nem szegtük meg az összes emberek iránti, már előzőleg létezett szeretetet. Az a kizárólagos szeretet viszont a nő iránt, amelyet a költők magasztalnak s amelyet jónak ismernek el önmagában is, anélkül, hogy az emberek iránti szereteten alapulna, nem nevezhető joggal szeretetnek. Ez az érzés állati vágy és nagyon gyakran átcsap gyűlöletbe. A legjobb példája annak, hogyan válik állatiassággá ez az úgynevezett szeretet (erosz), ha nem az összes emberek iránti testvéri szereteten alapul, - az erőszak esetei ugyanazon a nőn, akit állítólag szeret az, aki erőszakot téve rajta, szenvedést okoz neki és megrontja. Az erőszak esetében nyilvánvaló, hogy nincs meg az ember iránti szeretet; hiszen kinozzuk azt, akit szeretünk. De a nem keresztény házasságnál gyakran fordul elő leplezett erőszak: mikor az, aki nőül vesz egy olyan lányt, aki őt nem szereti, avagy mást szeret, szenvedést okoz a lánynak és nem sajnálja, csakhogy kielégítse szeretetét.

- Megengedem, hogy ez így van, - mondta Julius; - de ha a leány szereti a férfit, akkor nincsen igazságtalanság sem és én nem látok különbséget a keresztény és a pogány házasság között.

- Nem ismerem a házasságod részleteit, - felelte Pamfilius, - de tudom, hogy minden olyan házasság, amelynek csupán a személyes boldogság képezi az alapját, lehetetlen, hogy ne legyen egyenetlenkedés okozója, egészen úgy, amint a közönséges táplálkozás nem mehet végbe civódás és verekedés nélkül állatok és olyan emberek között, akik kevésbé különböznek az állatoktól. Mindenkinek kedve van egy édes falatra, de minthogy édes falat nem jut mindenkire, viszálykodás tör ki. Ha nincs is látható viszálykodás, titkolt mindenestre van. A gyenge szeretne egy édes falatot, de tudja, hogy az erős nem adja oda neki; s bárha már belátta annak lehetetlenségét, hogy ezt a falatot nyíltan elvehesse az erőstől, titkolt, irigykedő dühvel nézi az erőset s a legelső alkalmat felhasználja, hogy elvegye tőle az édes falatot. Ugyanez, sőt még kétszeresen rosszabb a helyzet a pogány házasságnál, minthogy az irigység tárgya az ember, úgyhogy a düh még házastársak közt is megszületik.

- De hogyan lehet elérni, hogy a házasulandók egymáson kívül senkit se szeressenek? Mindig akad olyan ember vagy leány, aki emezt vagy amazt szereti. És szerintetek a házasság ilyenkor lehetetlen. És éppen ezért látom már, hogy igaz az, amit rólatok beszélnek: hogy egyáltalán nem házasodtok meg. Ezért nem vagy te sem nő és nem is fogsz bizonyára megnősülni, mintahogy lehetetlen az, hogy egy férfi nőül vegyen egy nőt anélkül, hogy megelőzőleg szerelmet ne ébresztett volna maga iránt egy másik nőben, vagy hogy egy leány elérje érettségét anélkül, hogy fel ne keltette volna maga iránt egy férfi érzelmeit. Hogyan is kellett cselekednie Helénának?

- Kirill sztárec így beszélt erről: a pogány világban az emberek, nem gondolva a testvéreik iránti szeretetre és nem melengetve ezt az érzést, csak egyre gondolnak: arra, hogy felgyujtsák magukban a nő iránti szenvedélyes szeretetet s melengessék ezt a szenvedélyüket. És ezért az ő világukban minden Heléna, vagy hozzá hasonló nő sok ember szeretetét ébreszti fel. A vetélytársak ököltre mennek, egyik igyekszik felülmulni a másikat, mint a vadállatok, hogy a nőtényt elnyerjék. S a házasságuk többé vagy kevésbé erőszak. A mi obscsinánkban nemcsak nem gondolunk a szépség egyéni élvezetére, de kikerüljük az összes csábításokat is, amelyek ehhez vezetnek s amelyeket a pogány világban érdemmé és istenítés tárgyává emeltek. Mi ezzel szemben felebarátunk tiszteletének és szeretetének azon kötelességeire gondolunk, amelyek különbség nélkül minden emberrel szemben fennállanak, úgy a legnagyobb szépséggel, mint a legrémesebb torzszülöttel szemben. Mi minden erőnkkel melengetjük ezt az érzést és ezért az emberek iránti szeretet bennünk felülkerekedik a szépség kísértésén és győzedelmeskedik felette és megszünteti a torzsalkodást, amely a nemi élet talajából fakad. Egy keresztény csak akkor nősül meg, amikor tudja, hogy a nővel való egyesülése senkinek sem okoz bánatot.

- De vajjon lehetséges ez? - vetette ellene Julius; - lehetséges vajjon uralkodnunk gerjedelminken?

- Nem lehet, ha szabadjára eresztjük őket; de képesek vagyunk megakadályozni, hogy felébredjenek és felüssék a fejüket. Vedd például az atya viszonyát a leányához, az anyákét a fiaikhoz, a fivérekét a nővéreikhez. Anya a fiu számára, leány az atya számára, nővér a fivér számára, bármennyire szépek legyenek is, - nem az egyéni élvezet, hanem a szeretet tárgya, és az érzéki vágyat nem kelti fel. Ez az érzés csak akkor ébredne fel, ha az atya megtudná, hogy az, akit a leányának tartott, nem a leánya, vagy a fiúnak nem az anyja, vagy a fivérnek nem a nővére; de ez az érzés még ekkor is nagyon gyenge és engedelmes lenne s az embernek hatalmában állna megzabolázni. A kéjvágy gyenge volna, mert az alapját az anya, a leány, a nővér iránti szeretet érzése képezné. Miért nem akarod elhinni, hogy az emberben oly érzést lehet felnevelni és megszilárdítani minden nő iránt, mint az anyák, nővérek, leányok iránt, s

hogy ennek az érzésnek az alapján kinőhet a házastársi szeretet érzése? Valamint a fivér csak miután megtudta, hogy az, akit nővéreinek tartott, nem a nővére, engedi meg felgerjedni magában az iránta mint nővel szemben való szeretetet, éppen úgy a keresztény is csak miután érzi, hogy szeretete senkinek sem okoz bánatot, hagyja ezt az érzést felgerjedni lelkében.

- Nos, és ha két férfi szerette meg ugyanazt a leányt?

- Akkor az egyik feláldozza a boldogságát a másik boldogságáért.

- S mikor a leány egyiküket szereti?

- Akkor az, akit a leány kevésbé szeret, feláldozza érzését a leány boldogságáért.

- És ha a leány mindkettejüket szereti és mindketten feláldozzák magukat, akkor a leány senkihez sem megy férjhez?

- Nem; ilyenkor az öregek megvizsgálják az ügyet és olyan tanácsot adnak, hogy a legnagyobb szeretet mellett a legnagyobb boldogság származzék valamennyire.

- De hiszen így sohasem történik, és nem történik azért, mert ellene van az ember természetének.

- Ellene az ember természetének? Az ember milyen természetének? Az ember, azonkívül hogy állat, - ember is; és bár igaz, hogy a nővel szemben való ilyen magatartás, nincsen összhangban az ember állati természetével, de összhangban van az észszerű természetével. S amikor az ember eszét veti latba állati természete szolgálatára, rosszabbul cselekszik az állatnál; erőszakra, vérfertőzésre vetemedik, amire nem vetemedik egy állat sem. De csak amikor az ember az állat megfékezésére alkalmazza észszerű természetét, mikor az állati természet szolgálatába áll az észnek, - csak akkor éri el az ember azt a boldogságot, amely kielégíti.

ÖTÖDIK FEJEZET

- De beszélj nekem egyénileg magadról, - mondta Julius. - Ezzel a gyönyörű leánnyal látlak, nyilván közelében élsz és szolgálsz neki, - valóban nem kívánnál férjévé lenni?

- Nem gondoltam erre, - mondta Pamfilius. - Egy keresztény özvegyasszonynak a leánya. Ugyanugy szolgállok nekik, amint mások is szolgálnak nekik. Te megkérdeztél: szeretem-e annyira, hogy egyesüljek vele? Ez a kérdés nehéz a számomra, de egyenesen fogok felelni. A gondolat az eszembe ötlött; de van egy ifju, aki őt szereti és ezért még nem merek erről gondolkodni. Ez az ifju keresztény és mindkettőnket szeret s én nem tudok olyasmit tenni, ami bánatot okozna neki. Látok, anélkül, hogy erről gondolkodnék. Egyetlen egyet keresek: teljesíteni az emberek szeretetének törvényét, - ezt az egyetlen lelki szükségletünket. Akkor fogok megőszülni, amikor meglátom, hogy így kell tennem.

- Az anya számára azonban nem lehet közömbös, hogy jó, munkaszerető veje legyen. Téged fog kívánni és nem másokat.

- Nem; neki mindegy, mert tudja, hogy rajtam kívül a mieink valamennyien készek neki szolgálni, mint bárki másnak is; és én nem fogok neki sem kevésbé sem jobban szolgálni, akár leszek, akár nem leszek a veje. Ha pedig ebből leányával való házasságom fog következni, örömmel fogom fogadni, de ugyanígy fogom fogadni egy mással való házasságát is.

- Ez nem lehetséges! - kiáltott fel Julius. - Éppen az nálatok a borzasztó, hogy ti magatok csaljátok meg magatokat. És ezzel megcsaltok másokat. Az igazat mondta nekem rólatok ez az ismeretlen. Amikor hallgatlak téged, önkénytelenül is alávetem magam azon élet szép-

ségének, melyet te lefestesz előttem; de ha gondolkodom, látom, hogy mindez csalás, amely az állatihoz közeledő élet elvadulásához és eldurvulásához vezet.

- Miben látod vajjon ezt az elvadulást?

- Abban, hogy munkáttal tartva fenn életeteket, nincsen szabad időtök és lehetőségetek, hogy a tudományokkal és művészettel foglalkozzatok. Ime, te rongyos öltözetben jársz, eldurvult kezekkel és lábakkal; társnőd, aki a szépség istennője lehetne, rabszolgánnyá hasonlít. Nincsenek nálatok sem Apollo-dalok, sem templomok, sem költészet, sem játékok, - semmi, amit az istenek az ember életének felékesítésére adtak. Dolgozni, dolgozni mint a rabszolgák vagy mint a barmok, hogy csupán a szükös táplálékotokat megszerezzétek, - vajjon nem önkéntes és istentelen megtagadása-e ez az ember akaratának és természetének?

- Megint az ember természete! - mondta Pamfiliusz. - De miben áll ez a természet? Abban-e, hogy elviselhetetlen robottal kint a rabszolgákat, megöljük és rabszolga sorba döntjük fivéreinket, mulatozás tárgyává tesszük a nőket? Minderre szükség van az élet ama szépségéhez, amelyet te az emberi természet sajátosságának tartasz. Ebben van-e az ember természete, vagy pedig abban, hogy mindenkivel szeretetben és egyetértésben éljen s egy világtestvérség tagjának érezze magát? Akkor is nagyon tévedsz, ha azt gondold, hogy mi nem ismerjük el a tudományt és a művészetet. Mi magasra értékeljük mindazokat a képességeket, amelyekkel az emberi természet meg van ajándékozva. De az összes képességekre, amelyek az ember sajátosságai, mi úgy nézünk, mint amaz egyetlen cél elérésének eszközére, amelynek egész életünket szenteljük, s e cél - Isten akaratának teljesítése. A tudományban és a művészetben mi nem szórakozást látunk, amely csak semmittevő emberek mulattatására alkalmas; a tudománytól és a művészettől mi ugyanazt követeljük, amit minden emberi foglalkozástól, - hogy megvalósuljon benne ugyanaz a tevékenysége az Isten és felebarátunk iránt való szeretetünknek, amely egy keresztény valamennyi művét áthatja. Tényleges tudománynak csak olyan tudásokat ismerünk el, amelyek segítségünkre vannak, hogy jobban éljünk, s a művészetet csak akkor becsüljük, ha megtisztítja szándékainkat, felemeli lelkünket, megszilárdítja erőinket, amelyekre szükség van a szorgos, szeretetteljes élethez. Mi nem mulasztjuk el az alkalmat, hogy az ilyen ismereteket magunkban és gyermekeinkben a lehetőséghez képest kifejlesszük és az ilyen művészetnek szívesen odaadjuk magunkat szabad időnkben. Mi olvassuk és tanulmányozzuk azokat az írásokat, amelyeket az előttünk élt emberek bölcsessége hagyott számunkra örökölni; mi verseket énekelünk és képeket festünk és a mi verseink és képeink megerősítik szellemünket és megvigasztalnak bennünket a bánat perceiben. Éppen ezért nem tudjuk mi helyeselni azokat a célokat, amelyekre ti a tudományokat és a művészetet alkalmazzátok. A ti tudósaitok arra használják fel gondolkodó-képességüket, hogy új eszközöket eszeljenek ki, amelyekkel rosszat tehetünk az embereknek: tökéletesítik a háborút, vagyis a gyilkosság módszereit, új eszközeit találják ki a nyereségnek, vagyis a mások rovására való meggazdagodásnak. Művészeteket azon istenek tiszteletére emelt templomaitok felállítására és ékesítésére szolgál, akikben a szellemileg közületek legfejlettebbek már régóta nem hisznek, de akiknek hitét másokban fenntartjátok, arra számítva, hogy ezzel a csalással jobban megtartjátok őket hatalmatok alatt. Szobrokat a legerősebb és legkegyetlenebb zsarnokaitok tiszteletére állítottok fel, akiket senki sem tisztel, de mindenki retteg. Színházaitok olyan darabokat adnak elő, amelyek a bűnös szerelmet magasztalják. A zene gazdagaitok szórakoztatására szolgál, akik betegre ették magukat fényűző tivornyáikon. A festészetet arra alkalmazzátok, hogy olyan képeket ábrázoljatok az erkölcsi romlottság házaiban, amelyekre nem nézhet pirulás nélkül a józan vagy az állati szenvedélytől el nem vakult ember. Nem; nem e célra adattak az embernek azok a magasztos képességek, amelyek az állatoktól megkülönböztetik! Nemlehet szórakozást csinálni belőlük testünk számára. Egész életünket az Isteni akarat teljesítésének szentelve, még inkább ugyanerre a szolgálatra fordítjuk legmagasztosabb képességeinket is.

- Igen, - mondta Julius; - mindez nagyon szép lenne, ha az élet lehetséges volna ilyen körülmények között; ámde így élni nem lehet. Ti magatok csaljátok meg magatokat. Ti nem ismeritek el a mi védőszerveinket. De ha nem volnának római légiók, ti talán tudnátok nyugodtan élni? Ti élvezitek a védelmet, anélkül, hogy elismernétek. Sőt magad mondtad, hogy köztetek is vannak néhányan, akik védelmezték magukat. Ti nem ismeritek el a tulajdont, de kihasználjátok; a mieink meg rendelkeznek vele s adnak nektek. Te magad nem adod ingyen a szőlődet, hanem eladod és megint vásárolni fogsz. Mindez csalás! Ha azt tennétek, amit mondtok, még hagyján; de így csak megcsaljátok a többieket és magatokat!

Julius tűzbe jött és kiöntött mindent, ami a szívében volt. Pamfilius hallgatott és várt. Mikor Julius befejezte, Pamfilius így szólt:

- Helytelenül tételezed fel, hogy élvezzük védelmeteket, anélkül, hogy elismernők. A mi üdvünk abban áll, hogy nem követelünk védelmet, és ezt senki sem veheti el tőlünk. Ha keresztül is mennek kezeinken olyan anyagi tárgyak, amelyek a ti szemeitekben tulajdont képeznek, mi nem tekintjük őket a sajátjainknak és tovább adjuk azoknak, akiknek szükségük van rájuk, hogy eltarthassák magukat. Mi nem saját hasznunkért adjuk el a szőlőt olyanoknak, akik venni kívánnak, hanem kizárólag azért, hogy a szűkölködők számára megszerezzük azt, amire életükhöz mulhatatlan szükségük van. Ha valakinek eszébe jutna elvenni tőlünk ezt a szőlőt, mi ellentállás nélkül odaadnók. Éppen ebből az okból kifolyólag nem félünk a vademberek támadásától sem. Ha el akarnák venni tőlünk munkánk gyümölcseit, mi átengednők nekik azokat; ha azt követelnék, hogy dolgozzunk rájuk, mi ezt is örömetst megtennők és nemcsak nem lenne okuk, de hátrányos is lenne a számukra, hogy megöljenek vagy kinozzanak bennünket. A vadak hamarosan megértenének és megszeretnék, és kevesebbet kellene tőlük szenvednünk, mint a bennünket jelenleg környező és üldöző felvilágosult emberektől.

Ellenünk emelt vádjainak az a lényege, hogy nem érjük el teljesen azt, ami felé törekszünk, sőt, hogy nem ismerjük el az erőszakot és a tulajdont és ugyanakkor kihasználjuk. Ha csalók vagyunk, akkor nincs miért beszélni velünk és nem érdemlünk meg sem haragot, sem leplelést, hanem kizárólag megvetést. És mi a megvetést szívesen fogadjuk, mert szabályainknak egyike - semmiségünk beismerése. De ha mi őszintén törekszünk afelé, amit vallunk, akkor igazságtalan lenne, hogy csalással vádolj bennünket. Ha arra törekszünk, amint töreksem én is és testvéreim is, hogy teljesítsük Tanítónk törvényét, úgy erre nem külső célokért, gazdagságért és elismerésekért törekszünk - hiszen mi mindezt el sem ismerjük, - hanem valami másért. Mi ugyanugy, mint ti, az üdvöt keressük; a különbség csak az, hogy mi és ti az üdvöt különbözőben látjuk. Ti abban hiszték, hogy az üdvösség a gazdagságból és az elismerésekből áll, mi meg másban hiszünk. A mi hitünk azt mutatja nekünk, hogy üdvösségünk nem az erőszakban, hanem az engedelmességben van: nem a gazdagságban, hanem minden átengedésében. És mi, mint a növény a fény felé, nem tudunk nem törekedni oda, ahol az üdvünket látjuk! Mi nem teljesítünk mindent, amit üdvünk érdekében akarunk: ez igaz. De vajjon lehet ez másként? Te arra törekszel, hogy neked legyen a legszebb feleséged, a legnagyobb vagyonod, - talán te vagy bárki más elérte ezt a célját? Ha a lövész nem talál a célba, úgy vajjon azért, mert sokszor nem talált, nem fog többé célozni rá? Ugyanugy vagyunk mi is. Krisztus tanítása szerint üdvünk a szeretetben van. Üdvünket keressük, de távolról sem teljesen és kiki másként, a maga módja szerint éri csak el.

- De miért nem hiszték az egész emberi bölcsességnek és fordultatok el tőle, és hiszték csak a megfeszített Tanítótoknak? Rabszolgaságtok, engedelmességtok Előtte - ez az, ami engem visszataszít.

- Megint tévedsz és téved az, aki azt gondolja, hogy tanunkat vallva csak azért hiszünk, mert így parancsolta meg az az Ember, akinek hiszünk. Ellenkezőleg, azok, akik egész lelkükkel keresik az igazság megismerését, az Atyával való közösséget, azok, akik keresik az üdvöt,

azok önkéntelenül jutnak el ahhoz az uthoz, amelyen Krisztus ment s ezért önkéntelenül is mögé állnak, maguk előtt látják! Mindazok, akik Istent szeretik, összetalálkoznak ezen az uton, és te is így vagy. Ő Isten Fia és a közvetítő Isten és az emberek közt, nem azért, mert ezt valaki mondta nekünk s mi ebben vakon hiszünk, hanem azért, mert mindazok, akik Istent keresik, maguk előtt találják a Fiát és önkéntelenül is csak Rajta keresztül értik, látják és ismerik Istent!

Julius nem felelt és sokáig szótlanul ült.

- Te boldog vagy? - kérdezte.

- Semmi jobbat sem kívánok. Sőt mi több, légtöbbsnyire értetlenkedem s szinte igazságtalanságot érzek: miért éppen én vagyok az, aki oly határtalanul boldog, - mondta Pamfilius mosolyogva.

- Bizony lehetséges, - mondta Julius, - hogy boldogabb volnék, ha akkor nem találkoztam volna az ismeretlennel és folytattam volna utamat hozzátok.

- De ha így gondolkodol, mi akadályoz meg benne?

- Hát a feleségem?

- Te azt mondd, hogy hajlik a kereszténységre, - és veled fog tartani.

- Már más életet kezdtem, hogy törjem ketté derékban? Megkezdtem, végig kell élnem, - mondta Julius, elképzelve atyja, anyja és barátai elégedetlenkedését és főként - mindazon erőfeszítéseket, melyekhez folyamodnia kellene, hogy ezt a hirtelen fordulatot végrehajtsa.

Eközben Pamfilius társnője és egy ifju jelentek meg az üzlet ajtajában. Pamfilius kiment hozzájuk és az ifju közölte vele Julius előtt, hogy Kirill megbízásából bőrt kell vásárolnia. A szőlőt már eladták és gabonát vettek az árából. Pamfilius azt ajánlotta az ifjunak, hogy vigye haza Magdalínával a gabonát és vállalkozott, hogy a bőrt ő maga fogja megvenni és elhozni.

- Neked jobb lesz, - mondta Pamfilius.

- Nem, Magdalínának jobb, ha veled megy, - mondta az ifju és eltávozott. Julius elkísérte Pamfiliust egy ismerős kereskedő boltjába, Pamfilius zsákokba öntötte a gabonát s miután egy kis részt átadott Magdalínának, hátára vetette nehéz terhét, elbucsuzott Juliustól s a leányka oldalán kifelé indult a városból. Az utkanyarodónál Pamfilius hátra fordult, mosolyogva biccentett fejével Julius felé és így, még vidámabban mosolyogva mondott valamit Magdalínának s ezzel eltűntek a szem elől.

„Igen, jobb tettem volna, ha akkor folytattam volna utamat hozzájuk”, gondolta Julius. És képzeletében két kép rajzolódott ki váltakozva - majd az erős Pamfilius a sudár, erős szüzzel, amint jóságos és derűs arccal kosarakat visznek a fejükön, majd házi tüzhelye, amelyből reggel indult el s amelybe visszatér, kényes, szép, de megunt és kihült feleségével, amint pompás ruhákban és karkötőkkel fekszik a szőnyegeken és a párnákon.

De Juliusnak nem volt ideje gondolkodni: kereskedő-társai csatlakoztak hozzá és megkezdtek szokásos foglalkozásukat, amely italos ebéddel és éjszaka feleségükkel fejeződött be...

HATODIK FEJEZET

Tíz év mult el. Julius nem jött össze többé Pamfiliusszal és találkozásaik lassanként elhalványodtak emlékezetében és a róla és a keresztény életéről való benyomások kitörlődtek.

Julius élete a szokásos mederben folyt. Ez alatt az idő alatt meghalt az atyja s neki át kellett vennie az egész kereskedelmi vállalatot. A vállalat bonyolult volt: voltak törzsvevők, voltak eladók Afrikában, voltak segédek, voltak tartozások, melyeket be kellett hajtani s amelyeket ki kellett fizetni. Julius akaratlanul is belemerült az üzleti ügyekbe és nekik szentelte egész idejét. Ezen kívül új gondjai támadtak. Egy köztisztvislégre választották meg. És ez az új foglalkozás, amely csiklandozna becsúgyát, csábító volt a szemében. Üzleti ügyeken kívül közügyekkel is foglalkozott s minthogy eszes és ügyes szónok volt, kezdett kitűnni a többiek közül, ugyannyira, hogy magas társadalmi állást érhetett el. E tíz év folyamán családi életében ugyancsak jelentős és ránézve kellemetlen változás állt be: három gyermeke született és ezek a születések elhidegítették feleségétől. Először is, felesége elvesztette szépsége és frissége nagyobb részét, másodsor, kevesebbet törődött a férjével. Minden gyengédsége és kedveskedése a gyermekekre összpontosult. Jóllehet a gyermekeket, pogány szokás szerint, dajkák gondjaira bízták, Julius gyakran találta őket anyjuknál, vagy anyjukat találta nem a szobáiban, hanem gyermekeinél. A gyermekek pedig legtöbbször terhére voltak Juliusnak és több kellemetlenséget, mint örömet okoztak neki.

Üzletével s a közügyekkel elfoglalva, Julius abbahagyta korábbi ledér életét, de mint feltételezte, munkája után izléses pihenésre volt szüksége, amelyet annál kevésbé talált meg feleségénél, minthogy az ezalatt az idő alatt egyre jobban összebarátkozott keresztény rabnőjével, egyre jobban belemélyedt az új tanba s életéből elhajtított minden külső pogány vonást, ami a bájat jelentette Julius számára. Minthogy feleségében nem találta meg azt, amit keresett, Julius egy könnyűvérű nővel állt össze és vele töltötte el szabad idejét, mellyel elfoglaltsága mellett rendelkezett.

Ha megkérdezték volna Juliust, vajjon boldog vagy boldogtalan volt-e házassága ezen éveiben, nem tudott volna felelni.

Annnyira el volt foglalva! Az egyik dologtól és élvezettől egy másik dologhoz vagy élvezethez sietett, de egyetlen dolog sem volt olyan, hogy teljesen kielégítette volna, hogy folytatni kívánta volna: Minden dolog olyan volt, hogy minél gyorsabban tudott tőle szabadulni, annál jobban esett neki; és egyetlen olyan élvezete sem volt, amely nem lett volna valamivel megmérgezve, amelyhez nem vegyült volna a jóllakottság unalma.

Igy élt Julius, mikor olyan esemény történt vele, amely csaknem egész életére kihatott. Az olimpiai játékokon részt vett a kocsiversenyben és szerencsésen célíg érve, szekérével véletlenül összeütközött egy másikkal, amelyet utolért. A kerék eltört, Julius kiesett és két bordáját és kezét törte. Sérülései súlyosak voltak, de nem életveszélyesek. Juliust hazavitték és három hónapig ágyban kellett maradnia.

Ez alatt a három hónap alatt, nehéz testi szenvedések közepette, agya dolgozni kezdett és Juliusnak elég ideje volt, hogy átgondolja egész életét, úgy tekintve rá, mint egy idegen ember életére. És az élete komor színben tűnt fel előtte, annál is inkább, mert időközben három olyan kellemetlenség történt vele, amely mélyen szomorította. Az első az volt, hogy egyik rabja, atyja egy megbízható szolgálja, aki Afrikában drágaköveket kapott a részére, megszökött velük és nagy kárt és megrázkódtatást okozott Julius vállalatának. A második az volt, hogy szeretője elhagyta és új pártfogót választott magának. A harmadik és Juliusra nézve legkellemetlenebb esemény pedig az volt, hogy betegsége idején folytak le a választások egy magasabb tisztvislégre, melyet ő remélt betölthetni, de a tisztvisléget vetélytársa nyerte el. Mindennek Julius szerint az volt az oka, hogy kocsija ujjszélességnyire balfelé vett irányt.

Miközben egyedül feküdt az ágyában, akaratlanul is arról kezdett gondolkodni, hogy milyen jelentéktelen véletlenekekből függött a boldogsága; és ezek a gondolatok rávezették más gondolatokra és korábbi balszerencséinek emlékére: arra a kísérletére, hogy a keresztényekhez menjen és Pamfiliusra, akit már tíz éve nem látott. Emlékei erejét csak fokozták feleségével

való beszélgetései, aki most, betegsége folyamán, gyakran volt vele, és mindazt elmondta neki, amit rabnőjétől a kereszténységről tudott. Ez a rabnője egyidőben ugyanabban az obcsinában lakott, ahol Pamfilius és ismerte is őt. Julius látni kívánta ezt a rabnőt s mikor az megjelent szobájában, részletesen kikérdezte mindenről és kiváltképpen Pamfiliusról.

- Pamfilius, - mesélte a rabnő, - egyike volt a legjobb testvéreknek, akit mindenki szeretett és becsült. Ugyanazzal a Magdalínával volt házasságban, akit Julius tíz évvel ezelőtt látott. Már néhány gyermekük volt. Annak, aki nem hisz abban, hogy Isten boldogságra teremtette az embereket, - fejezte be a rabnő, - el kell mennie és megnéznie az életüket.

Julius elbocsájtotta a rabnőt és magára maradva, a hallottakról kezdett töprengeni. Irigység fogta el, amikor Pamfilius életét a magáéval összehasonlította és nem akart rá gondolni.

Hogy másfelé terelje a gondolatait, felvette és olvasni kezdte azt a görög kéziratot, amelyet felesége hagyott az asztalán. A kéziratban a következőket olvasta:

„Két út van: egyik az élet és egyik a halál. Az élet útja a következőkben áll: először, szeretned kell Istent, aki téged alkotott; másodsor, felebarátodat, mint tenmagadat és mindazt, amit magad nem kívánsz, hogy történjék veled, te se tedd másnak. A tanítás pedig, mely e szavakban foglaltatik, a következő: áldjátok azokat, akik benneteket átkoznak, imádkozzatok ellenségeitekért és üldözőitekért, mert mi köszönet van abban, ha szeretitek akik benneteket szeretnek? Nem ugyanezt teszik-e a pogányok is? Ti azonban szeressétek azokat, akik benneteket gyűlölnék és nem lesznek ellenségeitek. Tartsátok magatokat távol a testi és világi élvezetektől. Ha valaki megüt jobb arcodon, tartsd felé a másikat és tökéletes leszel. Ha valaki arra kényszerít, hogy menj vele egy versztát, menj vele kettőt; ha valaki elvette ami a tied, ne követeld vissza, mert ezt nem teheted; ha valaki elveszi felső ruhádat, add neki ingedet is. Mindenkinél, aki kér tőled, adj és ne kérd vissza, mert az Atya azt kívánja, hogy mindenki megajándékoztassék az Ő jótékony adományaiból. Boldog az, aki ad a parancsolat szerint!

„Gyermelem! kerülj minden rosszat és hozzá hasonlót. Ne légy dühös, mert a düh gyilkosságra vezet; sem féltékeny, sem perlekedő, sem lobbánékony, mert mindebből gyilkosság származik.

„Gyermelem! ne légy kéjvágyó, mert a kéjvágy bujasághoz vezet; ne légy mosdatlanszájú, mert mindebből paráznaság származik.

„Gyermelem! ne légy hazug, mert a hazugság lopáshoz vezet; sem pénzvágyó, sem hivalkodó, mert ebből lopás származik.

„Gyermelem! ne légy zsörtölődő, mert ez vezet az istenkáromláshoz; sem kihívó, sem rosszakaratu, mert mindebből származik az istenkáromlás. De légy szelid, mert a szelidek fogják örökölni a földet. Légy türelmes és irgalmas és gyengéd és alázatos és jó és mindig remegj a szavaktól, amelyeket meghallasz. Ne légy fenhéjazó és ne légy lelkedben kihívó. És ne tapadjon lelked a büszkékhez, de érintkezz az igazakkal és alázatosakkal. Mindazt, ami veled történik, vedd mint üdvödet, tudva azt, hogy semmi sincs Isten nélkül.

„Gyermelem! ne okozz széthuzást és békítsd ki a civódókat. Ne nyujtsd ki kezéd elfogadásra és ne csukd össze a markod az adakozásnál. Ne habozz adni és ne zugolódj, ha adsz, mert így tudod meg, hogy ki a jó adakozó. Ne fordulj el a szűkölködőtől, de legyen mindened közös a testvéreddel és ne nevezz semmit a magadénak, a tulajdonodnak, mert ha közösen vagytok részesei az el nem rothadónak, annál inkább vagytok közösen részesei az elrothadónak. Ifjúkoruktól tanítsd gyermekeidet istenfélelemre. Haragodban ne parancsolgass rabodnak vagy rabnődnek, nehogy megszűnjenek félni Istent, aki mindkettőtök felett van, mert Ő nem

jön magához szólítani külső szerint ítélve, hanem azokat szólítja magához, akiket a Lélek felkészített...

„A halál útja pedig a következő: mindenekelőtt gonosz és átokkal tele; itt van a gyilkosság, parázñaság, kéjvágy, bujaság, lopás, bálványimádás, varázslás, mérgezés, tolvajlás, hamis-tanuskodás, tettetés, kétszínűség, alattomoság, büszkeség, düh, fennhéjázás, kapzsiság, mosdatlanszájúság, irigység, arcátlanság, pökhendiség, hiuság; itt vannak a jók üldözői, az igazság gyűlölői, a hazugság szeretői, a becsületességért járó megjutalmazás tagadói, a jóhoz és a méltányos ítélethez való csatlakozás ellenzői, a nem a jóban, hanem a gonoszban szorgoskodók, akiktől messze van a szelidség és a türelem; ugyancsak itt vannak a hivalkodás-szeretők, az adomány-hajhászok, a felebarátaik iránt részvétlenek, a robotolókért nem dolgozók, a Teremtőjüket nem ismerők; a gyermekgyilkosok, Isten képének pusztítói, a szűkölködőktől elfordulók, az elnyomottak elnyomói, a gazdagok védelmezői, a szegények törvénytíró bírái, a mindenben bűnösök! Óvakodjatok, gyermekeim, az összes ilyen emberektől”.

Még távolról sem olvasta el Julius a kéziratot végéig, mikor az történt vele, ami megszokott történni az olyan emberekkel, akik az igazság őshajával olvassák a könyveket, vagyis mások gondolatait: az történt, hogy lelki közösségbe lépett azokkal, akik e gondolatokat sugalták. Olvasott, előre eltalálva, hogy mi fog következni és nemcsak egyetértett a könyv gondolataival, hanem szinte maga fogalmazta meg ezeket a gondolatokat.

Az a mindennapos, sokaktól észre nem vett, legtitokzatosabb és legjelentősebb jelensége történt vele az életnek, amely abból áll, hogy az ugynevezett eleven ember elevenné válik, amikor érintkezésbe lép, összeolvad az ugynevezett holtakkal és egy életet él velük.

Julius lelke közösségbe lépett azzal, aki e gondolatokat írta és sugallta és ezután az össze-olvadás után visszatekintett magára, az életére. És ő maga és az egész élete egyetlen, rémületbe ejtő tévedésnek tűnt fel. Nem élt, csak tönkretette magában az életről való gondjainak az igaz élet lehetőségét.

- Nem akarom tönkretenni az életet, élni akarok, az élet útján akarok menni! - szólt magában.

Visszagondolt mindarra, amit Pamfilius mondott neki korábbi beszélgetéseik során, és mindez most annyira világosnak és kétségtelennek tűnt fel, hogy csodálkozott, mint volt képes akkor hitelt adni az ismeretlennek és nem teljesíteni a szándékát - elmenni a keresztényekhez. Visszaemlékezett arra is, amit az ismeretlen mondott neki:

- Menj akkor, amikor megpróbáltad az életet.

- Nos, én megpróbáltam és semmit sem találtam benne. - Eszébe jutottak Pamfilius szavai is, hogy bármikor jöjjön hozzájuk, örömmel fogják fogadni.

- Nem, elég volt tévelyegni és szenvedni! - mondta magának, - itt hagyok mindent és elmegyek hozzájuk úgy élni, amint ez az írás mondja.

Közölte szándékát feleségével és felesége el volt ragadtatva tervétől. Felesége kész volt mindenre. Csak az volt a kérdés, hogyan valósítsák meg a tervüket. Mit csináljanak a gyermekekkel: vigyék-e őket is magukkal, vagy hagyják a nagymamánál? Hogy vigyék el őket? Hogy tegyék ki őket kényes nevelésük után a kemény élet minden nehézségének? A rabnő azt ajánlotta, hogy menjenek valamennyien. De az anya féltette a gyermekeit és azt mondta, hogy jobb a nagyanyjuknál hagyni őket és egyedül menni. És ebben meg is egyeztek.

Minden el volt határozva, csak Julius betegsége késleltette a megvalósítást.

HETEDIK FEJEZET

Ebben a lelkiállapotban Julius elaludt. Reggel közölték vele, hogy egy átutazóban levő kitűnő orvos akarja meglátogatni, aki gyors segítséget ígér. Julius örömmel fogadta az orvost. Az orvos nem volt más, mint ugyanaz az ismeretlen, akivel akkor találkozott Julius, amikor a keresztényekhez indult. Miután a sebeket megvizsgálta, az orvos füveket irt elő a beteg testi erejének helyreállítása céljából.

- Képes leszek kézzel dolgozni? - kérdezte Julius.

- Ó igen! Kocsit hajtani, irni - igen.

- De nehéz munkát végezni... kapálni?

- Erre nem gondoltam, - mondta az orvos, - mert erre a te helyzetekben nem lehet szükség.

- Ellenkezőleg, éppen erre van szükségem, - mondta Julius és elbeszélte az orvosnak, hogy amióta találkozott, az ő tanácsát követte, megismerkedett az étellel; de az élet nem adta meg neki, amit ígért, hanem ellenkezőleg, kiábrándította és ezért most végre ki akarja vinni azt a szándékát, amelyről akkor beszélt.

- Látnivaló, hogy latba vetették hazugságuk egész fegyvertárát és elcsavarták a fejedet, úgy hogy ebben a te helyzetben, azokkal a kötelezettségekkel, amelyek különösen gyermekeid tekintetében háramolnak rád, mégsem veszed észre eltévelyedéseiket.

- Olvasd el ezt, - csak ennyit mondott Julius és átadta az orvosnak a kéziratot, amelyet előző nap elolvasott. Az orvos fogta a kéziratot és belepillantott.

- Ismerem ezt, - mondta - ismerem ezt a csalást, és csodálkozom, hogy egy olyan tanult ember, amilyen te vagy, beleeshetik egy ilyen csapdába.

- Nem értelek. Miben áll a csapda?

- A lényeg az élet, és ime, ezek a szofisták és emberek és istenek elleni lázítók olyan utját ajánlják az életnek, amely mellett mindenki boldog lenne szerintük: nem lennének sem háborúk, sem kivégzések, sem szegénység, sem erkölcstelenség, sem civódás, sem harag. És azt állítják, hogy ez az állapot akkor fog bekövetkezni, amikor az emberek teljesíteni fogják Krisztus parancsolatait: ne civakodj, ne paráználkodj, ne esküdj, ne erőszakoskodj, ne uszíts népet nép ellen. De abban rejlik a csalásuk, hogy a célt veszik eszköznek.

A cél abban áll, hogy ne civakodjunk, ne esküdjünk, ne paráználkodjunk stb., és ez a cél csak a társadalmi élet eszközeivel érhető el. Hiszen ők csaknem azt mondják, amit a célbalövés tanítója mondana, ha így szólna: akkor találsz el a célt, amikor a nyíl egyenes vonalban fog repülni a célhoz. De hogyan érhető el, hogy egyenes vonalban repüljön? - ez éppen a kérdés. És ezt a célt a céllovészethen azzal értjük el, hogy a hur ki van feszítve, az íj rugalmas, a nyílvevő egyenes. Így vagyunk az emberi étellel is. A legjobb emberi életet, az olyant, amely mellett nem kell civakodni, paráználkodni, ölni, az esetben értjük el, amikor van hur - a kormányzók, rugalmas íj - a hatalom ereje és egyenes nyílvevő - a törvény igazságossága.

- De ez még nem minden, - folytatta az orvos. - Tegyük fel a badarságot, a lehetetlenséget, tegyük fel, hogy a keresztény tan alapjait bizonyos csöppek beadásával minden emberrel közölhetjük és hogy egyszerre csak minden ember teljesíteni fogja Krisztus tanítását, szeretni fogja Istent és felebarátját és teljesíteni fogja a parancsolatokat. Tételezzük ezt fel, - és az ő tanuk szerinti életet mégsem bírja ki a bonckést. Élet nem lesz és az élet megszűnik. A most élők eltengenek, de gyermekeik nem nőnek emberré, vagy csak egy nő azzá tiz közül. Az ő tanításuk szerint minden gyermeknek egyenlőnek kell lennie mindegyik anyja vagy apa előtt, a saját gyermekeknek épp úgy, mint a másokéinak. Mi fogja megóvni ezeket a gyermekeket, amikor látjuk, hogy mind az a szenvedély, mindaz a szeretet ezek iránt a gyermekek iránt,

amely az anyákban remeg, alig oltalmazza meg őket a pusztulástól? Mi lesz akkor, ha ez a szenvedély minden gyermek iránt szánalomba megy át? Melyik gyermeket vegyük és gondozzuk? Ki fog ülni éjszakákon keresztül a beteg, bűzös magzat mellett, ha nem az anyja? A természet védőpajzsot alkotott az anya szeretetében a gyermek számára; ők elveszik ezt a védőpajzsot, semmivel sem helyettesítve! Ki fogja a fiút tanítani, ki fog a lelkébe hatolni, ha nem az apja? Ki fogja oltalmazni a veszélytől? Mindez kiküszöbölődik! Kiküszöbölődik az egész élet, vagyis az emberi faj fenntartása.

- Ez is igaz! - mondta Julius, akire hatott az orvos ékesszólása.

- Nem, barátom, hadd a fantazmagóriákat és élj ésszerűen, különösen most, mikor olyan nagyszerű, fontos és parancsoló kötelességek hárulnak rád. Teljesítésük - a becsület dolga! Eléltél a kétségek második periódusáig, de menj tovább és nem lesznek kételyeid. Első és legkétségtelenebb kötelességed - gyermekeid nevelése, akikkel nem törődtél; az a kötelességed velük szemben, hogy a haza méltó szolgálait formáld belőlük. A fennálló állami berendezés adott neked mindent, amivel rendelkez; neked magadnak is szolgálnod kell neki és méltó szolgálókról is kell gondoskodnod számára gyermekeid képében; ugyanezzel boldoggá teszed gyermekeidet is. A másik kötelességed - szolgálni a köznek. Téged bántott és kiábrándított a kudarcod, - ez muló véletlen. Erőfeszítések és harc nélkül semmit sem lehet elérni. És a diadal öröme csak akkor erős, amikor nehéz volt a győzelem. Kezdd el az életet a kötelesség tudatával és elenyészik valamennyi kételyed. Csak betegségeddel kapcsolatban szálltak is meg. Teljesítsd kötelességedet az állammal szemben azzal, hogy szolgálj neki és felkészíted gyermekeidet erre a szolgálatra. Állítsd őket talpukra, hogy elfoglalhassák a helyedet, és utána nyugodtan szentelheted magad annak az életnek, amely csábít, de addig nincsen rá jogod; de különben ha neki is szentelnéd magad, akkor sem találnál egyebet, mint szenvedést.

NYOLCADIK FEJEZET

Nem tudni, hogy a gyógyfüvek, vagy a bölcs orvos tanácsai hatottak-e Juliusra, de tény, hogy nagyon gyorsan erőre kapott és a keresztény életre vonatkozó gondolatai fantazmagóriáknak tűntek fel előtte.

Az orvos néhány napi nála tartózkodás után elutazott. Julius nemsokára rá már felkelt és élve a kapott tanácsokkal, új életet kezdett. Tanítókat fogadott gyermekei mellé és maga ügyelt fel a tanulásukra. Minden idejét a közügyeknek szentelve, nagyon gyorsan nagy jelentőségre tett szert a városban.

Igy élt Julius egy évet és ez év folyamán még csak nem is gondolt a kereszténységre. De az év elmúltával törvény volt kitűzve városukban a keresztények felett.

Kilikiába megérkezett a római császár követe a keresztény prédikáció elnyomása céljából. Julius hallott azokról a rendszabályokról, melyeket a keresztények ellen foganatosítottak, és abban a feltevésben, hogy ez nem érinti azt a keresztény obscsinát, amelyben Pamfilius élt, nem gondolt rá. Egyizben azonban, amikor a főtéren lévő hivatalába ment, egy éltes, szegényesen öltözött férfi csatlakozott hozzá, akit nem ismert fel tüstént. Pamfilius volt. Egy gyermeket vezetett kezénél és Juliushoz lépett.

- Adj' Isten, barátom - szólította meg Pamfilius. - Nagy kérésem van hozzád, de nem tudom, hogy a jelenlegi keresztény-üldözések idején kedved lesz-e elismerned barátodnak és nem félsz-e attól, hogy velem való kapcsolatod folytán elveszited állásodat.

- Én senkitől sem félek - felelte Julius - és ennek bizonyítékaul kérlek, hogy gyere velem hozzám. Még a főtéren rámváró hivatalos ügyeim is elmulasztom, csak hogy beszélhessek veled és hasznodra lehessenek. Gyere velem. Kié ez a gyermek?

- A fiam.

- Nem is kellett volna kérdeznem. Megismerem benne arcodat. Megismerem ezeket a kék szemeket is és szükségtelen megkérdeznem, hogy ki a feleséged: az a gyönyörű szép nő, akit néhány évvel ezelőtt veled láttam.

- Eltaláltad - felelt Pamfilius. - Csakhamar azután, hogy találkoztunk veled, a feleségem lett.

A barátok bementek Julius házába. Julius kihívta feleségét és gondjaira bízta a fiút, maga pedig bevezette Pamfiliust fényűzően berendezett elkülönített szobájába.

- Itt mindent elmondhatsz, senki sem hallhat meg bennünket - mondta Julius.

- Én nem félek attól, hogy meghallhat valaki - felelte Pamfilius. - Sőt, kéréssem sem az, hogy a letartóztatott keresztényeket törvény elé ne állítsák és halállal ne büntessék, hanem csupán annyi, hogy legyen szabad nyilvánosan megvallani hitüket.

És Pamfilius elbeszélte, hogy a keresztények, akiket a hatóságok letartóztattak, a tömlőből értesítést adtak helyzetükről obscsinájuknak. Kirill sztárec, tudva Pamfilius és Julius viszonyáról, megbízást adott Pamfiliusnak, hogy menjen el megkérni a keresztények érdekében. A keresztények nem kértek kegyelmet. Azt tartották, hogy hivatva vannak tanúságot tenni Krisztus tanításának igazságáról. Tanúságot tehettek erről hosszú, 80 éves élettel, vagy tanúságot tehettek róla vértanúsággal. Mindegy volt nekik, hogy ez következik-e be vagy amaz, és a kikerülhetetlen testi halál egyaránt félelmetlen és örömdetes volt számukra most, vagy ötven év múlva; de szerették volna, hogy életük hasznára válják az embereknek és ezért küldték Pamfiliust annak kieszközlésére, hogy a törvénykezés és az ítélkezés a nép előtt menjen végbe.

Julius csodálkozott Pamfilius kérésén, de megígérte, hogy mindent megtesz, ami hatalmában áll.

- Megígértem neked közbenjárásomat, - mondta Julius - de ezt az ígéreteket irántad való barátságomból és ama különösen jóleső ellágyulásból tettem, amelyet mindig felkeltesz bennem; be kell azonban neked vallanom, hogy tanításokat a legsztelenebbnek és a legártalmasabbnak tartom. Azért vagyok képes itélkezni erről, mert a közelmúltban a kiábrándulás és a betegség egy csüggedt pillanatában megint magamévá tettem nézeteiteket és megint hajszálon mult, hogy itt nem hagytam mindent és el nem mentem hozzátok. Tudom, hogy min alapszik eltévelyedésetek, mert átestem rajta, - az önszereteten, a lelki gyengeségen s a beteges ernyedtségen; ez asszonyok hite és nem férfiaké.

- De miért?

- Azért, mert büszkeségből, ahelyett, hogy munkáttal résztvennétek az állam ügyeiben és érdemeitekhez méltón egyre magasabbra emelkednétek munkáttok révén az emberek tiszteletében, ti büszkeségetekben egyszerre valamennyi embert egyenlőnek tekintettek, hogy senkit se kelljen magatoknál magasabbnak tartanotok, magatokat pedig egyenlőnek tarthassátok a cézárral. Ti magatok így gondolkodtok és erre a gondolkodásra tanítottok másokat. És a gyengék és lusták számára erős ez a csábítás! Munka helyett minden rab egyenlőnek tartja magát a császárral. Ha az emberek hallgatnának rátok, a társadalom széthullna és visszatérnék a vadság korába. Ti az államban az állam elpusztítását prédikáljátok. De magának létezéseteknek az állam létezése az előfeltétele. Ha állam nem volna, ti sem lennétek. Valamennyien rabszolgái lennétek a szkitháknak, vagy a vadembereknek, a legelsőknek, akik tudomást szereznének

létezéséről. Olyanok vagytok, mint egy kelés, amely elpusztítja a testet, de csak a testen léphet fel és táplálkozhatik. És az élő test harcol vele és megfojtja! Ugyanezt tesszük mi is veletek és lehetetlen nem tennünk. És dacára annak az ígéretnek, hogy segítségemre leszek óhajotok megvalósításában, úgy nézek tanotokra, mint a legártalmasabbra és a legaljasabbra: aljas azért, mert azt tartom, hogy azt a keblet rágni, amely táplál benneteket, becstelenség és méltánytalanság! Felhasználni az állami berendezés előnyeit és nem véve részt az őt fenntartó berendezésben, feldulni az államot.

- Szavaidban - mondta Pamfilius - sok volna az igazság, ha tényleg úgy élnénk, amint gondolod. De te nem ismered a mi életünket és hamis képet alkottál róla magadnak. Nektek, akik megszoktátok a fényűzést, nehéz elképzelnetek, hogy milyen kevés szükséges egy embernek ahhoz, hogy nélkülözések nélkül létezzék. Az ember úgy van megalkotva, hogy egészséges állapotában sokkal többet tud kezeivel megkeresni, mint amennyi az életéhez feltétlenül szükséges. Annak folytán pedig, hogy együtt élünk, együttes munkákkal, erőlködés nélkül el tudjuk tartani gyermekeinket is, aggastyánjainkat is, betegeinket is, gyöngéinket is. Te azt állítod, hogy mi, keresztények, azt a vágyat keltjük fel a rabszolgában, hogy császár legyen belőle; ellenkezőleg, szóval is és tettel is mi egyet vallunk: türelmes megalázkodást és munkát, a legalacsonyabbrendű munkát, a munkásemler munkáját. Mi semmit sem tudunk és értünk az államügyekből; mi egyet tudunk és tudjuk ezt kétségtelenül - azt, hogy üdvünk csak ott van, ahol a mások üdve van, s mi keressük ezt az üdvöt; az összes emberek üdve pedig egyesülésükben áll.

- De mondd csak meg nekem, Pamfilius, miért viselkednek veletek szemben az emberek ellenségesen, miért üldöznek, hajszoznak és ölnék meg benneteket? Miért származik civódás a ti szeretet-tanításotokból?

- Ennek oka nem bennünk magunkban, hanem kívülünk van. Mi az Isteni törvényt állítjuk a legmagasabb polcra, mint amely lelkiismeretünket és eszünket kormányozza. Mi csupán azokat az állami törvényeket teljesíthetjük, amelyek nem ellenkeznek az Isteniekkel: cészárnak - ami a cészáré, s ami Isteni - Istennek. És éppen ez az, amiért az emberek üldöznek bennünket. Nincsen lehetőségünk, hogy ezt a nem tőlünk kiinduló, ellenünk irányuló ellenséges érzést megszüntessük, mert nem szünhetünk meg megérteni azt az igazságot, melyet megértettünk, nem kezdetünk új életet lelkiismeretünkkel és eszünkkel ellentétben. Éppen erről az ellenséges érzésről, melyet hitünk kelt fel ellenünk másokban, mondta Tanítónk: „Ne gondoljátok, hogy békét hozni jöttem a földre; nem békét jöttem hozni, hanem kardot!”

Krisztus tapasztalta magán ezt az ellenséges érzést és bennünket, a tanítványait, nem egyszer figyelmeztetett rá:

„Engem - mondta - gyűlöl a világ, mert gonoszak az ő dolgai. Ha ettől a világtól valók volnátok, akkor a világ szeretne benneteket; de minthogy nem ettől a világtól valók vagytok, de Én megszabadítottalak benneteket a világtól, azért a világ gyűlöl benneteket. Eljött az idő, amikor mindenki, aki benneteket gyilkol, azt fogja gondolni, hogy ezzel Istennek szolgál.”

De valamiként Krisztus, úgy mi sem félünk azoktól, akik megölik testünket, s utána semmi többet sem tehetnek.

„Az ítélkezés abban áll felettük, hogy fény jött a világba, de az emberek jobban megszerették a homályt, mint a fényt, mert gonoszak voltak az ő dolgaik.”

Nem kell, hogy ez befolyásoljon bennünket, mert az igazság győzni fog. A bárányok hallják a pásztor hangját és utána mennek, mert ismerik a hangot. És Krisztus nyája nem fog elpusztulni, hanem nő, új bárányokat vonzva magához a föld minden országából, mert: „A Lélek ott van, ahol akar, és te hallod a hangját, jóllehet nem tudod, hogy honnan jön és hová megy.”

- Igen, - szakította őt félbe Julius - de sok-e köztetek az őszinte? Gyakran vádolnak benneteket azzal, hogy ti csak tettetitek, hogy vértanúk vagytok és szívesen pusztultok el az igazságért, de az igazság nem a ti oldalatokon van. Büszke örültek vagytok, akik leromboljátok a társadalmi rend összes alapjait.

Pamfilius semmit sem felelt és szomorúan nézett Juliusra.

KILENCEDIK FEJEZET

Mialatt Julius ezeket mondotta, Pamfilius kislánya befutott a szobába és apjához simult.

Dacára Julius felesége minden becézgetésének, elszaladt tőle és apjához sietett. Pamfilius felsóhajtott, megsimogatta fiát és felállt; de Julius tartóztatta, kérte, hogy maradjon még, beszélgessenek tovább és ebédeljen nála.

- Csodálkozom, - mondta Julius - hogy megházasodtál és gyerekeid vannak. Nem tudom megérteni, hogy ti, keresztények, hogyan nevelhetitek gyermekeiteket a tulajdon nemlétezése mellett? Hogyan élhetnek anyáitok nyugodtan, amikor tudják, hogy gyermekeik jövője nincs biztosítva?

- Miért volna a mi gyermekeink jövője kevésbé biztosítva, mint a tiéiteké?

- Azért, mert nálatok nincsenek rabszolgák, nincsen vagyon. Feleségem nagyon hajlik a kereszténység felé; volt egy idő, mikor itt is akarta hagyni ezt az életet. Vele együtt akartam menni hozzátok. De legelsősorban az a bizonytalan jövő, az a nélkülözés ijesztette, amely a gyermekeit várta, és én sem tudtam egyet nem érteni vele. Ez betegségem ideje alatt volt. Megundorodtam egész életemtől és mindennel szakítani akartam. De egyrésről feleségem félelme, másrésről pedig kezelőorvosom fejtegetései meggyőztek, hogy a keresztény élet, amint ti élitek, csak a családtalanok számára jó és lehetséges, de családos embereknek, anyáknak gyermekekkel nincsen benne helye. Hogy oly élet mellett, amely a ti felfogásotok szerinti, az életnek, vagyis az emberi fajnak meg kell szűnnie. És ez tökéletesen igaz. Ezért ejtett különösen ámulatba, amikor gyermekeddel jelentél meg.

- Nem csak egy gyermekem van: egy csecsemőm és egy hároméves leánykám még odahaza maradt.

- Magyarázd meg nekem, hogy ez hogyan lehetséges. Nem értem. Én kész voltam mindent eldobni és elmenni hozzátok. De nekem gyermekeim vannak és én ráeszméltem, hogy bármennyire jó lenne is nekem elmennem, nincs jogom feláldozni gyermekeimet, és maradtam, hogy a régi életmódot folytassam a kedvükért, hogy felneveljem őket ugyanazon körülmények között, amelyek közepette én magam felnőttem és éltem.

- Különös, - mondta Pamfilius. - Mi éppen a fordított módon okoskodunk. Mi azt mondjuk: ha a felnőtt emberek világian élnek - ezt még meg lehet bocsájtani, mert már el vannak rontva; de a gyermekek? Ez rettenetes! Élni velük a világ közepette és csábítani őket! Jaj a világnak a csábításoktól, mert jönniök kell a csábításoknak; de jaj az embernek, akin keresztül a csábítások jönnek. Így beszél a mi Tanítónk és ezért nem ellenvetés céljából mondom ezt neked, hanem azért, mert tényleg így van. A legkényszerítőbb oka annak, hogy úgy éljünk, amint valamennyien élünk, ránk nézve az, hogy gyermekek vannak közöttünk, oly lények, akikről megmondatott: ha nem lesztek olyanok, mint a gyermekek, nem juttok be a Mennyei Országába. De hogyan lehetséges, hogy egy keresztény családnak ne legyenek határozott létfenntartási eszközei?

Életfenntartási eszköz a mi hitünk szerint csak egy van: szeretetteljes munka az emberek érdekében. A ti eszköztök viszont az erőszak. Az erőszak megsemmisülhet, amint megsemmisülnek gazdagságok, és akkor csupán a munka és az emberek szeretete marad fenn. Mi azt tartjuk, hogy éppen ahhoz kell ragaszkodnunk, hogy éppen azt kell növelnünk, ami mindennek az alapja. És amikor ez megvan, a család él, sőt kellemes életet él. Nem, - folytatta Pamfilius, - ha kételkednék Krisztus tanításának igazságában és ha haboznék annak teljesítésében, úgy kétségeim is és habozásaim is tüstént végetérnének, ha a gyermekek sorsára gondolnék, akik azok közt a körülmények közt nevelkednek a pogányoknál, amelyek közt te nőttél fel és a gyermekeid nőnek. Bármilyen életberendezést csináljunk is magunknak mi néhányan, kastélyokkal, rabszolgákkal s idegen országok hozzánk szállított termékeivel, - az emberek többségének élete mégis olyan marad, amilyennek lennie kell. Az életfenntartó eszköz mindig csak az emberek szeretete és a munka marad. Mi magunk meg akarjuk szabadítani magunkat és gyermekeinket ezektől a feltételektől, és erőszakkal s nem szeretettel kényszerítünk másokat, hogy szolgáljanak nekünk és - csodálatos dolog! - minél jobban biztosítjuk ezzel látszólag az életünket, annál jobban megfosztjuk magunkat a szeretet igaz, természetes és csalhatatlan biztosítékától. Ugyanigy vagyunk a másik biztosítékkal - a munkával. Minél jobban szabadítja meg magát az ember a munkától és szokik hozzá a fényűzéshez, annál kevésbé lesz képes a munkára, annál jobban megfosztódik az igaz és örök biztosítéktól. És éppen ezeket a feltételeket, melyek közé gyermekeiket állítják, nevezik az emberek gondoskodásnak! Vedd a te fiadat és az enyémet és küldd most el őket megtalálni egy utat, közölni egy rendelkezést, elvégezni valami szükséges dolgot, és nézd meg, hogy melyikük fogja jobban elvégezni; és próbáld őket iskolába adni, - vajjon melyiküket fogják szívesebben fogadni? Nem, ne mondd ezeket a rettenetes szavakat, hogy a keresztény élet csak a gyermektelenek számára lehetséges. Ellenkezőleg, azt lehet mondani, hogy pogány életet élni csak a gyermekteleneknek bocsátható meg. De jaj annak, aki csak egyet is elcsábít ezekből a kicsinyekből!

Julius hallgatott.

- Igen, - mondta; - lehet, hogy igazad van, de a gyermekek nevelése meg van kezdve, a legjobb tanítók tanítják őket. Hadd tudjanak meg mindent, amit mi tudunk. Kár nem származhatik belőle. Időnk pedig van még nekem is és nekik is. Elmehetnek hozzátok, mikor felnőnek, ha szükségesnek fogják találni. Én pedig meg fogom tehetni, mihelyt lábukra állítottam a gyermekeimet és szabad leszek.

- Tudjátok meg az igazságot és szabadok lesztek, - mondta Pamfilius. - Krisztus egyszerre teljes szabadságot ad; a világi tanítás nem fogja megadni soha. Isten veled. - És Pamfilius eltávozott a fiával.

Nyilvános törvénykezés volt, és Julius látta Pamfiliust, amint más keresztényekkel együtt elvitte a vértanuk testeit.

Látta őt, de félve a legfelső hatóságtól, nem ment oda hozzá és nem hívta meg magához.

TIZEDIK FEJEZET

Még husz év mult el. Julius felesége meghalt. Élete a közszereplés gondjai közepette folyt le, a hatalom hajhászásában, amely hol az ölébe hullt, hol kisiklott a kezei közül. Vagyona nagy volt és egyre nagyobbodott.

Fiai felnőttek és kiváltkép a második kezdett fényűző életmódot folytatni. Lyukat fűrt a vödör fenekén, amelybe a vagyon gyülemlett, és abban a mértékben, amint a vagyon szaporodott,

nőtt a lyukból való kiáramlás sebessége is. Elkezdődött Julius küzdelme fiaival, ugyanolyan harc, aminőt ő folytatott apjával. Harag, gyűlölet, féltékenység.

Ebben az időben történt, hogy Julius kiesett az új helytartó kegyeiből. A régi hízolgók nem törődtek többé vele, és száműzetés várt rá. Rómába utazott, hogy védje magát. Nem engedték a császár elé és hazaküldték.

Amikor Julius hazaérkezett, léha ifjakkal lepte meg fiát a házában. Kilikiában az a hír terjedt el, hogy Julius meghalt és a fia atyja halálát ünnepelte. Julius elvesztette önuralmát, öklével földre sujtotta a fiát és bement felesége lakosztályába. Felesége szobájában megtalálta az Evangéliumot és ezt olvasta benne.

„Jöjjetek hozzám valamennyien, akik dolgoztok és megfáradtatok és Én meg foglak benneteket nyugtatni. Vegyétek magatokra az Én igámat és tanuljatok Tőlem, mert Én szelid vagyok és alázatos a szivemben, és nyugtot fogtok találni telketeknek. Mert az Én igám boldogság és az Én terhem könnyű”.

„Igen, - gondolta magában Julius, - Ő már régóta hív. Nem hittem Neki és engedetlen és gonosz voltam, és igám nehéz volt és a terhem gonosz”.

Sokáig ült Julius a szétterített Evangéliummal a térdein, eltöprengve egész elmúlt életén és visszaemlékezve arra, amit különböző időkben mondott neki Pamfilius. Azután felállt és bement a fiához. Talpon találta és kimondhatatlanul megörült, hogy ütése nem járt komolyabb következményekkel.

Egyetlen szót sem szólva fiához, Julius kiment az utcára és elindult a keresztény obscsina irányában. Egész napon át ment és estére kelve egy paraszthoz tért be éjszakára. A szobában, amelybe belépett, egy ember feküdt. A léptek zajára az ember felemelkedett. Az orvos volt.

- Nem, most már nem fogsz lebeszélni, - kiáltott fel Julius; - harmadszor indulok el ugyanoda és tudom, hogy csak ott fogok nyugtot találni!

- Hol? - kérdezte az orvos.

- A keresztényeknél.

- Lehet, hogy nyugtot fogsz találni, de nem teljesítetted a kötelességedet. Benned nincsen férfiasság; a szerencsétlenségek legyőznek. A valódi filozófusok nem így cselekesznek. A szerencsétlenség - csupán tűz, amely próbának veti alá az aranyat. Te keresztül mentél az olvasztótégelyen. És éppen most van rád szükség és éppen most futamodsz meg! Most tedd próbára az embereket és önmagadat. Igaz bölcsességre tettél szert, melyet a haza üdvére kell fordítanod. Mi volna a polgárokkal, ha azok, akik megismerték az embereket, szenvedélyeiket és az életfeltételeket, ahelyett, hogy a társadalom hasznára vetnék latba ismereteiket és tapasztaltságukat, elásnák azokat a megnyugvás keresése közepette? Életbölcsességedet a társadalomban szerezted meg és ugyanannak a társadalomnak is kell rendelkezésére bocsájtanod.

- De nekem nincsen semmiféle bölcsességem! Nyakig merültem az eltévelyedésekbe! Tévelygéseim régiek, de ettől még nem váltak bölcsességgé, aminthogy a víz sem lesz borrá, bármilyen régi és poshadt legyen is.

Igy beszélt Julius és magára kapva köpenyét, kiment a házból és pihenés nélkül folytatta útját. A következő nap estéjén elérkezett a keresztényekhez.

Örömmel fogadták, jóllehet nem tudták, hogy barátja Pamfiliusnak, akit valamennyien szerettek és tiszteltek. Vacsoránál Pamfilius meglátta barátját és örvendezve sietett átölelni.

- Eljöttem végre, - szólt Julius - Mondd meg, hogy mit kell tennem, és engedelmeskedni fogok neked.

- Ezzel ne törődj, - mondta Pamfilius. - Gyere velem. - És Pamfilius bevezette Juliust a házba, ahol a jövevények laktak és megmutatva ágyát, így szólt hozzá:

- Hogy mivel lehetsz az emberek szolgálatára, magad fogod meglátni, mikor megismerted életünket; de hogy tudd, hogy addig is mire fordítsd szabad idődet, munkát adok neked holnapra. Kertjeinkben most folyik a szőlőszüret; menj oda és segíts. Magad is látni fogod, hogy hol van a helyed.

Reggel Julius kiment a szőlőbe. Az első kert fiatal volt, tele dus fürtökkel. Fiatalok szüretelték le és rakták kosarakba. Minden hely el volt foglalva és bármerre nézett is Julius, nem talált magának munkát. Elment tovább; a szőlőhegy idősebb volt, a termés benne kevesebb; de itt sem volt keresni valója Juliusnak: valamennyien párosával dolgoztak és neki nem akadt helye. Még tovább ment és kiért egy már elhalt szőlőbe. Teljesen kopár volt. A tövek göbösek és görbék, és látszólag valamennyi csupasz.

„Ez az én életem, - mondta Julius magának. - Ha első ízben jöttem volna, olyan lett volna, mint az első kert gyümölcsei. Ha akkor jöttem volna, mikor másodszor indultam el, olyan lett volna, mint a második kert gyümölcsei; de most - lám milyen az életem: olyan, mint ezek a szükségtelen, kiöregedett tövek, amelyek csak tüzelőnek jók”.

És Julius megijedt attól, amit tett; megijedt attól a büntetéstől, amely azért várja, mert céltalanul tette tönkre az életét. És Julius elszomorodott és így szólt:

- Semmire sem vagyok jó és már semmit sem tehetek. - És nem kelt fel helyéről és sirt, hogy tönkretette azt, amit már nem lehet visszahívni. És váratlanul egy öreges hangot hallott, hangot, amely hívta:

- Dolgozz, testvérem, - mondta a hang.

Julius hátrafordult és egy évek sulyától meggörnyedt, hófehérhaju aggastyánt pillantott meg, aki alig-alig vonszolta a lábait. Egy szőlőtőnél állt és itt-ott rajtamaradt édes, fürtöket szedegetett róla. Julius hozzá lépett.

- Dolgozz, kedves testvér! Örömteljes munka! - És megmutatta, hogyan keresse meg az itt-ott megmaradt fürtöket. Julius keresni kezdett, talált néhányat, letépte és beletette az aggastyán kosarába. És a sztarec azt mondta neki:

- Nézd meg; mivel hitványabbak ezek a fürtök azoknál, amelyeket ama kertekben ott szüretelnek? Járjatok a világosságban, amíg van bennetek világosság, - mondta a Tanítónk. - Annak akarata, aki küldött engem, az, hogy mindenkinek, aki a Fiut látja és hisz Benne, örök élete legyen, és Én feltámasztom őt az utolsó napon. Mert nem azért küldte Isten az Ő Fiát a világba, hogy ítélkezzen a világ felett, hanem hogy a világ megváltassék Általa. Az, aki hisz Benne, nem ítéltetik meg, de a hitetlen már el van ítélve, mert nem hitt Isten Egyszülött Fiában. Az ítélkezés pedig abban áll, hogy világosság jött a világba, de az emberek jobban megszerették a világosságnál a sötétséget, mert az ő dolgaik gonoszak voltak. Mert mindenki, aki rossz dolgokat művel, gyűlöli a világosságot és nem megy a világosság felé, hogy napfényre ne kerüljenek az ő dolgai, mert azok gonoszak. Az pedig, aki az igazság szerint cselekszik, a világosság felé tart, hogy a dolgai láthatók legyenek, mert Istenben cselekedte azokat. Ne szomorkodj, fiam! Mi valamennyien Isten fiai és az Ő szolgálai vagyunk! Mi valamennyien az Ő egy hadserege vagyunk! Hogyan, talán azt hiszed, hogy rajtad kívül nem akad szolgálója? És hogyan, még ha egész erődet is az Ő szolgálatának áldoznád, talán mindent megtennél, amire Neki szüksége van; mindent, amit meg kell tenniük az embereknek, hogy felállítsák az Ő országát? Azt mondod, hogy kétszer, tizszer, százszor annyit cselekedtél volna. Még ha tengerannyiszor is többet tennél az összes embereknél, mi lenne ez az Isteni műben? Semmi! Az Isteni műnek, akár Istennek, nincsenek határai és nincsen vége! Isten

műve benned van. Gyere el Hozzá és légy ne a munkása, hanem a fia, és részesévé válsz a határtalan Istennek és az Ő művének. Istennél nincsen kicsi és nagy, csak egyenes van és görbe. Lépj rá az élet egyenes útjára és Istennel leszel, és a te műved nem lesz sem kicsi, sem nagy, hanem Isteni mű lesz. Jusson eszedbe, hogy az égben nagyobb az öröm egy megtért bűnösért, mint száz jámborért. A világi dolog, mindaz, amit elmulasztottál, csak a bűnödöt mutatta meg és te megbántad. De mihelyt megbántad, meg is találtad az egyenes utat, menj rajta Istennel és ne gondold a múlttal, a naggyal és kicsivel. Isten előtt valamennyi élő egyenlő! Egy Isten és egy élet!

És Julius megnyugodott és erejéhez képest élni és dolgozni kezdett testvéreiért. És így élt örömben még husz évet és nem látta, mint halt meg testi halállal.

1887.

NINCSENEK A VILÁGON BŰNÖSÖK

Első fogalmazás.

ELSŐ FEJEZET

Iván Fjódorovics Porhúnov, egy nagyorosz kormányzóság egyik gazdag kerületének nemesi marsallja este érkezett meg birtokáról a kerület székhelyére, ott városi lakásában töltötte az éjszakát és miután jól kipihente magát, másnap délelőtt megjelent a zemszho hivatali helyiségében. Munka volt bőven: zemsztvo-gyűlés, az árvaügyek, a sorozó-, egészségügyi, fogházügyi bizottság és az iskolaszék ülése.

Iván Fjódorovics a Porhúnovok ősi nemzetségének volt a sarja, akik régi idők óta kezükben tartották a nagy nyikóljszko-porhúnovói uradalmat. A nemesi apródiskolában nevelkedett, de nem lépett a katonai pályára, hanem az egyetemre ment és elvégezte a filológiai fakultást. Azután rövid ideig a kijevi főkormányzó mellett dolgozott, ott szerelemből nőül vette a nála társadalmilag alacsonyabbrangu, vagyontalan, de fiatal Klodt bárónőt, lemondott állásáról és birtokán telepedett le, ahol mindjárt az első választás alkalmával nemesi marsallnak választották. Ezt a tiszteletet most már harmadizban töltötte be.

Porhúnov okos, művelt, kiváló emlékezőtehetségű ember volt, sokat olvasott és gondolatait röviden, tisztán tudta kifejezni. Legszebb jellemvonása azonban, amely megszerezte neki az emberek rokonszenvét, szerénysége volt. Éppen ezért külső képességeiről: műveltségéről, becsületességéről, jóságáról, őszinteségéről nem sokat tartott. Szüntelenül arra törekedett, hogy tudását gyarapítsa és hogy még becsületesebbé, jobbá, őszintébbé váljék. Az önmagáról való vélemény látható „nevező”-je tehát igen kicsiny volt nála. Épp ezért az emberek, akikkel érintkezett, olyannak látták, amilyennek kellett, a mindig kellemes, jóságos és őszinte Iván Fjódorovicsnak. Az élet, amit folytatott, társadalmi körének felfogása szerint feltétlenül erkölcsös volt: feleségéhez nem lett hűtlen, nem követett el bolond csinyeket - ezek ideje kijevi tartózkodására esett, amikor még nőtlen volt, de ott is igen rövid tartamu volt - és uradalma parasztjaitól, valamint embereitől csak olyat követelt, ami a gazdaság karbantartásához feltétlenül kellett. Politikai tekintetben a fölvilágosodott konzervativizmust ismerte el helyesnek. Azt tartotta, hogy jobb fölvilágosító, haladó szellemben a dolgok fennálló rendjére hatni, mint fantomokat hajszolni, amelyek megvalósíthatatlanok, mindent és mindenkit elítélni és az állami életben való részvételtől tartózkodni. A birodalmi dumába is beválasztják képviselőnek, ha egy másik jelölt, aki a választóknak jobban tetszett, egy nyugalmazott tanár és kiváló szónok meg nem bukhatja.

Vallásos kérdésekben, ebben a mindenkire nézve fontos ügyben, Iván Fjódorovics ugyancsak fölvilágosodott konzervatív álláspontot foglalt el. A kételyeknek még árnyékát sem engedte magához férközni, noha a pravoszláv egyház dogmáit illetően megengedhetőnek tartotta a történelmi kutatást és e téren nagy olvasottsága volt. A dogmák tekintetében azonban a legnagyobb óvatossággal viselkedett. E tárgyra vonatkozó eszmecseréket némán hallgatott végig. Az egyház minden parancsának rendületlen pontossággal tett eleget, nemcsak ami a szentségeket illeti, hanem a keresztségét és a mindennapi imádságokat is, amikre még anyja tanította. Általában tisztelte és nagy gonddal óvta ezt az alapot, amelyen az emberi élet nyugszik, anélkül, hogy tulságos szilárdan helyezkedett volna reá, mintha mégsem lenne meg a teljes bizalma a megdönthetlenségében.

Társadalmi érintkezésben, a társalgásban nagyon kellemes volt és kellő helyen mindig tudott egy-egy idézetet vagy anekdotát belefűzni. Egyébként is kellemes ember volt és a legkomolyabb arckifejezéssel el tudott mondani egy tréfát vagy vidám történetet. Szenvedélyes vadász volt, szeretett kártyázni és sakkozni és kitűnő játékos hírében állott.

MÁSODIK FEJEZET

Mig Porhúnov a titkárral javában dolgozott, megjelent a zemsztvohivatal elnöke, egy szélsőséges reakcionárius, akivel azonban Porhúnov az eltérő politikai álláspont ellenére a legjobb viszonyban volt.

Azután megjött az orvos, egész ellentétes felfogású ember, demokrata, majdnem forradalmár. Vele Porhúnov még jobb barátságot tartott fenn, mint az elnökkel. Gyakran szokta tőle kedélyes hangon megkérdezni, mikor proklamálják Oroszországban a szocialista köztársaságot, amire az orvos szintén mosolyogva, tréfálódzva felelt.

- Nos, hogy vagyunk a játékkal, Iván Ivánovics? - fordult Porhúnov az elnökhöz. - Megint sikerült „hatos” nélkül beugrani, mint a multkor egyszer? De komolyan ideje, hogy hozzálássunk, mert rengeteg munka vár ránk.

- Bizony ideje.

- De volna még egy kérésem önökhöz, kedves munkatársaim, ezt akarom előterjeszteni, mielőtt munkához fogunk.

A doktor megkérdezte miről van szó és Porhúnov elmondta, hogy a diák, akit gyerekei mellé házitanítónak fogadott, elmegy és ezért új nevelőre volna szüksége.

- Tudom, - mondta az elnökhöz fordulva - hogy önök ismernek fiatalembereket, akikről itt szó lehetne és talán ön is ismer egy megfelelő embert - mondta a doktornak. - Tudnának valakit ajánlani?

- Az én ismerőseim esetleg, hogy is mondjam, tulságosan haladó szelleműek - jegyezte meg a doktor.

- De hát ezzel a Nyeusztrójevvel se volt semmi baj, pedig az igazán eléggé vörös.

- No és mi van vele?

- Elmegy. Azt mondja, hogy az ön ismerősei számomra nagyon is vörösek. Lehet e tekintetben rosszabb valaki, mint Nyeusztrójev? És mégis egész jól megértettük egymást. Egész őszintén megszerettem. Pompás fiu. A feje ugyan tele van éretlen, meg nem emésztett eszmékkel, ahogy az a mai fiatalembereknél olyan gyakori, de ami a természetét illeti, hát igazán nagyszerű fiu.

- Miért megy el?

- Nem mondja meg az igazat. A hazudozás tudvalevően a forradalmárok programjához tartozik. De csak úgy mellékesen. Egy barátja látogatta meg, aki a faluban Szolovjov tanítónál vendégeskedett és ott gyakrabban találkoztak. Alighanem a pártja, a frakciója, vagy a szervezete, vagy aminek ők már nevezik, felszólította, hogy álljon rendelkezésükre. Nekem bejelentette, hogy tovább nem maradhat. Kár; derék, lelkiismeretes tanító volt és ismétlem, pompás fiu, noha az ön forradalmárai közé tartozik és bizonyára tagja valamely szervezetnek - tette hozzá Porhúnov mosolyogva és tréfásan az orvos térdére csapott.

Az orvos is önkéntelen mosollyal válaszolt a nemesi marsall kedves mosolyára. „Nemes ur, arisztokrata, lelke mélyén maradi”, gondolta magában, „és mégis szeretni kell.”

- Miért nem fogadja meg Szolovjovot? - kérdezte az elnök.

Szolovjov tanító volt Porhúnov birtokán, nagyon művelt ember, aki a papi szemináriumot végezte és azután lett tanító.

- Megfogadnám, - felelte Iván Fjodorovics mosolyogva - de Alekszandra Nyikolájevna - Porhúnov felesége - hallani sem akar róla.

- Miért? Mert iszik? Ez nála csak igen ritkán fordul elő.

- Az, hogy iszik, még nem olyan veszedelmes. De sokkal súlyosabb vétségeket követett el - mondta Porhúnov azzal a nyugodt, komoly arccal, amellyel tréfáit szokta elmondani. - Alekszandra Nyikolájevna lehetetlen embernek tartja, - szörnyű el is gondolni - mert késsel eszik.

A jelenlevők nevettek.

- Tudnék egy szemináristát, aki helyet keres - mondta az elnök. - De ő sem fog megfelelni az ön izlésének: tulságosan konzervatív.

- Ez igazán pech, az én jelöltem tulságosan liberális, Iván Ivánovicsé meg tulságosan reakcionárius. Egyébként tudok még egy fiatalembert. Irok majd neki.

- Legyen szives. Az ügyet tehát nem intéztem el, de legalább folyamatba hoztam. Most aztán fogjunk munkához, Sztyepán Sztyepánovics, - fordult a titkárhoz - készen van az anyaggal?

- Igen, kérem.

A sorozási ügyekkel kezdték. Egymásután jöttek be a fiatal sorozókötelesek, egyesek még nőtlenek, de a legtöbb már házas ember. A szokásos kérdéseket intézték hozzájuk, válaszaikat jegyzőkönyvbe foglalták, gyorsan kiküldték őket (hisz még annyi elintézni való volt) és másokat hívtak be. Voltak közöttük olyanok, akik nem tudták leplezni bánatukat és nagy kinnal nyögték ki a feleleteket, mert a nagy szomorúságtól nem is értették, mit kérdeznek tőlük. Akadtak olyanok is, akik megelégedettnek és jókedvűnek akartak feltűnni, ismét mások, akik betegnek tettették magukat és megint mások, akik igazán betegek voltak. És volt egy közöttük, akik a jelenlevők csodálkozására engedelmet kért, hogy, miként mondta, „nyilatkozatot adhasson le”.

- Miféle nyilatkozatot? Mit akarsz?

Bodros, szőkehaju, kisszakállu fiatalember volt hosszú orral és sötét homlokkal, amelyen beszédközben mindig megrándultak az izmok a szemöldök felett.

- Az én nyilatkozatom az, hogy én katonáéknál, a hadseregnél... nem szolgálhatok.

Miután szavait befejezte, nemcsak homlokán és bal szemöldökén, hanem arcán is átvillant a vonaglás.

- Valami bajod van? - kérdezte Porhúnov. - Doktor ur, kérem...

- Nincs semmi bajom. Egészséges vagyok. De nem tehetek esküt, mert meggyőződéseim szerint nem szabad fegyvert a kezembe vennem.

- Miféle meggyőződésed szerint?

- Hogy hiszek Istenben és Krisztusban és nem lehetek gyilkos...

Iván Fjodorovics kollégáira tekintett, egy pillanatig hallgatott és azután komoly arccal válaszolt.

- U-ugy! Nem tudom magának (már nem tegezte a fiatalembert) bebizonyítani és nem is érzem kötelességemnek, hogy bebizonyítsam magának, kell-e katonai szolgálatot teljesítenie, vagy nem. Nekem csak az a kötelességem, hogy mint besorozottat fölvétessem a lajstromba. Ami a meggyőződését illeti, azt majd közölje feljebbvalójával. Jöjjön a következő!

A sorozás két óráig tartott. Ebéd után újra kezdődött a munka: először került sorra a kerületi főnökök tanácskozása, azután a börtönügyi bizottság ülése és így tovább öt óráig.

Az estét Iván Fjodorovics a lakásán töltötte, ahol először is mindenféle aktákat irt alá, azután az elnökkel, a doktorral és a sorozóbizottság vezetőjével leültek kártyázni. A vonat korán reggel indult. Félig álmosan felkelt, beszállt a vasuti kocsiba és csak a maga állomásán szállt le, ahol pompás pejszinü trojka várta, saját ménesének nevelése. Fedot, az öreg kocsis, házának hű barátja és öreg szolgája ült a bakon. Kilenc óra tájban a kocsi elgördült a park mellett és a nyikólszkoje-porhúnovói emeletes udvarház előtt állt meg.

HARMADIK FEJEZET

Jegor Kuzjmin családja egy már hajlottkorú, iszákos apából, öccséből, anyjából és fiatal feleségéből állott, akivel tizenhétéves korában háziasították össze. Sokat kellett dolgoznia. De nem sokallta a munkát és mint minden ember - bár öntudatlanul - szeretett a réten, a mezőn dolgozni. Élénk szellemi képességekkel volt megáldva, jó tanuló volt és különösen télen minden szabad órát felhasznált, hogy olvashasson. A tanító kedvelte és mindenfajta népszerű tudományos munkát kölcsönzött neki, természettudományi iratokat, csillagászati füzeteket. Tizenhétéves korában szellemi átalakulás ment végbe lelkében, amely álláspontját a környező világgal szemben megváltoztatta. Egy merőben új hit támadt benne, amely szétrombolta mindazt, amit addig igaznak vélt és feltárult előtte a józan ész világa. Az, ami a nép fiai közül sokat ámulatba ejt, ha megnyílik előttük a tudomány birodalma - a világ-egyetem nagysága, a távolságok, a csillagok töméntelen száma, a kutatások mélysége és a szellemes hipotézisek - mindez hüvösen hagyta. Ami a legnagyobb hatást tett reá, az a józan ész fogalma volt, amely minden ismeret első föltétele. Megdöbbenett az a gondolat, hogy nem azt kell hinni, amit az öregek mondanak, azt sem, amit a pápa prédikál, de még azt sem, ami akármilyen könyvben van, hanem egyedül csak azt, amit a józan eszünk diktál. Ez a fölfedezés egész világszemléletét és ezzel egész életét megváltoztatta.

Nemsokára ezután néhány fiatalember jött haza ünnepre a faluba, akik Moszkvában egy gyárban dolgoztak és forradalmi iratokat meg szabad szavakat hoztak magukkal. Az iratok címei ezek voltak: „A katona hőstette”, „Éhinség”, „Mese a négy testvérről”, „A pókok és a legyek”. Ezek az iratok különösen nagy hatással voltak rá. Sok dologról adtak neki elméleti felvilágosítást, amiket nemcsak látott és megértett, de a saját bőrén tapasztalt. Apjával együtt harmadfél hold földje volt. Középszerű években a termés nem volt számukra elegendő, nem is szólva a szénáról. Nyáron nem tudtak takarmányt adni a jószágnak és így nem jutott tej a gyerekeknek. A parlag simára volt legelve és ha nem esett az eső, az éhes jószág bögött az éhségtől, míg a kereskedőnek és a szomszéd földbirtokosnénak zöldelő kertjei, erdei és rétjei voltak és napi ötven kopékás bérért kaptak aratómunkást. Te kaszálsz nekik és ők eladják a szénát, a te tehened azonban bög az éhségtől s a gyerekeidnek nem tudsz tejet adni! Mindez már eddig is így volt, de mostanáig ezt nem vette észre. Most azonban nemcsak látta, de érezte is egész lényével. Most már semmi sem takarta el szeme előtt az ilyen életmód egész ridegségét és esztelenségét. Nem hitt többé senkinek, mindent maga vizsgált felül. Mikor így a dolgok mélyére pillantott, nemcsak a gazdasági élet rettentő igazságtalanságát, hanem egész lehetetlenségét is meglátta. Ugyanahhoz az eredményhez jutott, amikor környezete vallási életét vizsgálta. Ezt azonban nem találta fontosnak és továbbra is úgy élt, mint a többiek:

templomba járt, urvacsorához fordult, a megszabott napokon böjtölt, keresztet vetett, mielőtt asztalhoz ült, vagy amikor kiment a szobából és reggel, este imádkozott.

NEGYESIK FEJEZET

Télire Jegor Moszkvába ment Társai megígérték, hogy munkát szereznek neki a gyárban. Odament hát, megkapta az állást, havi husz rubel volt a fizetése, azonban kilátása volt, hogy fölemelik. Itt Moszkvában a gyárimunkások közt Jegor éleslátásával, amely a parasztok végtelenül szomorú helyzetének fölismeréséhez vezette, észrevette a gyári munkás még sokkal szomorúbb állapotát. Láta, hogy ezek az emberek, férfiak és nők, betegek, gyengék és gyerekek napi tizenkét órát azzal töltnek, hogy valami haszontalan lim-lomot készítenek a gazdagok részére: illatszert, bronztárgyakat és egyéb fölösleges portékát és a gazdagok gyűjtik a szegényekből kipréselt pénzt a bőségtől túladó ládaikba.

Nemzedék jött nemzedék után és senki sem ismerte föl s nem is akarta fölismerni ennek az állapotnak az igazságtalanságát és esztelenségét. Moszkvában még fokozódott Jegor gyűlölete azok ellen, akik ezt az igazságtalan állapotot megteremtették és nőtt a reménye, hogy ennek véget lehet vetni. De Moszkvában egy teljes hónapig sem élhetett szabadon: egy munkásgyűlésen letartóztatták, a bíróság elé állították és három hónapi fogházra ítélték.

A közös cellában csakhamar megismerkedett néhány emberrel, akik hozzá hasonlóan a társadalmi forradalom irányához tartoztak. De minél közelebből ismerte meg őket, annál visszataszítóbbnak találta hiúságukat, becsvágyukat, gőgjüket és civódó természetüket. Ezen-tul önmagát még komolyabban és még szigorúbban bírálta meg, mint eddig. Ekkor történt, hogy ugyanabba a cellába egy parasztot zártak, aki templomgyalázás, szentképek megsértése miatt került a vádlottak padjára. Érintkezése ezzel a szelid, mindig egyformán nyugodt és mindenki iránt egyaránt jó emberrel még egyszerűbb és értelmesebb életfelfogásra tanította. Ez az ember - fogolytársai, akik mind tisztelettel bántak vele, Mityeस्कának hívták - Jegornak is meg tudta magyarázni, hogy a világ minden igazságtalansága nem abból származik, hogy gonosz emberek elnyomják embertársaikat és megfosztják őket a földtől és munkájuk gyümölcsétől, hanem abból, hogy az emberek nem élnek Isten parancsai szerint. „Élj Isten parancsai szerint és senki se tehet neked semmit!” Minden hit benne van az evangéliumban, amelyet a pópák teljesen elferdítettek. Az evangélium szerint kell élnie és nem a pópák vallása szerint. Aki azonban az evangélium szerint él, annak nem szabad a világ fejedelmeit szolgálnia, és nem önmagát, hanem egyedül Istent.

Jegor egyre mélyebben hatolt ebbe a gondolatvilágba és mikor kijött a fogházból, elvált régi társaitól és egész a maga módján kezdett el élni. Régi munkahelyét más foglalta el, visszatért tehát apjához és feleségéhez és megint úgy dolgozott, mint a többi szegény paraszt. Minden jól ment volna, de most már Jegor képtelen volt részt venni minden egyházi szertartásban: nem járt többé a templomba, nem tartotta meg a böjtöt és nem is vetett keresztet. Mikor szülei ezt szemére hányták, igyekezett nekik álláspontját megmagyarázni, de ők nem értették meg. Egyszer apja ittas állapotban meg is verte. Jegor elfojtotta dühét, de kérte, hogy újra visszamehessen Moszkvába és oda is ment. A városban sokáig nem kapott munkát és ezért nem tudott pénzt hazaküldeni. Erre atyja megharagudott és a következő levelet írta neki:

„Levelem elején fiamnak, Jegor Ivánovnak atyai áldásomat küldöm, ami a siron túl is az örökkévalóságban szolgálatodra lehet és üdvözlünk és jóegészséget kívánunk kedves bátyáknak Jegor Ivánovicsnak hugaid Várvara és Anna és Alekszandra Ivánovna üdvözöllek és jóegészséget kívánok az én hű uramnak Jegor Ivánovnak én a te feleséged várvara mihájlovna és kislányunk Katyerína Jegórovna küldöm neked hitvesi tiszte-

letemet és szívbéli üdvözlétemet kedves fiam Jegor Ivánovics ha megkapod leveletem gyere el a feleségedért és költözzél el éntőlem hogy ne legyen többet itt mert nem tudok vele együtt lakni és ő panaszkodott a rokonainak hogy én tanítottalak hogy ne küldj pénzt és hogy elveszem az egész kis szerszámot akit vettünk és megsértették és az egész falu előtt csufolódtak én pedig nem tudok semmiről egy szót sem nem szóltam neki egy szót sem se pénzről se szerszámról ha pedig nem jössz érte kikergetem a házból hogy ne legyen itt minálunk és még a héten menjen el mitőlünk és még egy cédulát hozott a rendőr neked a sorozás miatt”.

Amikor ezt a levelet megkapta, Jegor hazautazott. Szó nélkül végighallgatta apja veszekedését és felesége panaszait és gyalog ment be a városba, hogy a sorozóbizottságnál jelentkezék.

ÖTÖDIK FEJEZET

A késő esti órában, amikor Iván Fjodorovics Porhúnov a kártyaasztalnál ült és csak nehezen tudta leplezni azon való örömét, hogy sikerült partnerének, az orvosnak a káró hetest átadni és így a játszmat fényesen megnyerni, felesége Alekszandra Nyikolájevna az ódon ház nagy szalonjában ült Nyeusztrójev diákkal aki miután tíz hónapig mint házitánító működött Porhúnovéknál, most felmondta állását.

Alekszandra Nyikolájevna negyvenöt éve és hat gyermeke ellenére még mindig az az őszi szépség volt, amelyet kövér asszonyok közt női életük alkonyatán elég gyakran látni. Nagy szürke szeme volt, egyenes orra, sűrű, hullámos haja, érzéki szája hiánytalan, igazi vagy hamis fogakból álló fogsorral, finom arcbőre és ugyanolyan szép, ápolt keze, amelyen két gyűrűt viselt. Csak tulságosan erős alakja és rendkívül fejlett keble nem vált előnyére. Egyszerű, de modern selyemruha volt rajta keskeny, fehér gallérral. A diványon ült és szenvedélyes, izgatott hangon beszélt az előtte ülő fiatalemberhez, aki figyelmesen, feszülten nézett a szeme közé.

A fiatalember nem volt magas, de szikár, arányos termetű, és fejletlen izomzatú. Jóságos, okos arcában keskenyvágású szem csillogott, rövidre nyírt haja, szemöldöke, bajusza és serkedő kis szakállá fekete volt mint a szurok.

- Amit mondok, nem magamért mondom, bár nem szívesen veszitem el, hanem a gyerekek kedvéért, - mondotta elpirulva. - De a maga érdekében is, mert szeretem és érdeklődöm sorsa iránt, ajánlom, hogy maradjon nálunk... Kérem tegye meg... a kedvemért... - mondta egy olyan asszony arckifejezésével, aki biztos a maga hatalmában.

A fiatalember arca komoly és szigorú volt, azért különösen szépnek és kellemesnek hatott a mosoly ezen a szigori arcon, melyet fekete haj keretezett és a sötét arcszín mellett, mely a fehér fogak villogását még jobban érvényre juttatta. Most is megjelent a mosoly az arcán; nem tudta leleplezni a meglepődést, melyet az asszony szavai benne keltettek. Többet érzett ki belőlük az egyszerű érdeklődésnél, előzékenységet látott bennük, amitől félt és aminek, miként jól tudta, aligha lesz képes ellentálni. Ez az érzés azonban még egészen öntudatlan volt benne. Nem tartotta volna lehetségesnek, hogy ez a büszke asszony, ez az arisztokrata nő, aki egy nagy ház élén állott és hat gyermek anyja volt, iránta, akiről pedig tudta, hogy az arisztokraták és bourgeois-k ellensége, ilyen érzéssel viseltetik. Nem tartotta lehetségesnek és mégis határozottan érezte, hogy így van.

- Nem maradhatok, Alekszandra Nyikolájevna. Nem tudok semmi szín alatt, bármennyire is becsülöm az ön barátságos érzelmeit irántam.

- Ez több mint barátság, ez... - nos, akármi is - maradjon.

A fiatalember ismét mosolygott.

- Nos hát, hadd mondjam meg az igazat, a tiszta igazat, tekintet nélkül a társadalmi korlátokra, amelyek minket elválasztanak. Ha szeretném önt, úgy ahogy férfi a nőt szereti, mégsem hódolhatnék meg ennek a szerelemnek, mert világnézeteink közt mély ellentét van.

- De miért gondolja, hogy nem tudnék teljes szívvvel önnel együttérezni? Egyszerűen kénytelen vagyok, nem is tehetek másképpen. - Egy pillanatra elhallgatott. - Ami megtörtént, azon nem lehet változtatni és az érzésnek nem lehet gátat vetni. Még egyszer kérem, ne menjen el! Ugy-e marad?

Az asszony kezét nyújtotta és a fiatalember megragadta ezt a kezét.

- Alekszandra Nyikolájevna, - mondotta -, amióta megismertem és megértettem... szerettem önt... (Egész akaratlanul akadozott mielőtt a szót kimondta.)

Maga sem tudta, mit beszél. Hazudott, de úgy rémlett neki, hogy most mindent szabad megtennie, hogy elérje célját, amely hirtelen tűnt föl előtte és ellenállhatatlanul csábította.

- Igazán?

- Igen, igen, szívem minden porcikájával, ahogy csak a magamfajta proletár szerethet, akinek szabad önre feltekinteni.

- Ó, ne beszéljen így, ne beszéljen így!

Egyedül voltak és megtörtént az, amit sem az asszony, sem a fiatalember nem látott előre és ami egyetlen óra alatt megsemmisítette a nő tizenhétéves boldog és tiszta házasságát és ami a fiatalember számára örökké kínos emlék maradt...

Két óra volt éjfél után, az asszony még nem aludt, borzalommal és gyönyörrel gondolt arra, ami történt. És szörnyű helyzetének tudata még fokozta a gyönyört, melyet az ifjú szerelmének emléke szerzett neki.

HATODIK FEJEZET

Mihaíl Nyeusztrójev apja gyógykovács volt, akit a sok pálinkaivás sirba vitt. Anyja, egy műveletlen asszony, még élt és Mihaíl bátyjánál, Sztjepánnál lakott, aki mint az államtudományok magisztere egyetemi pályára lépett.

Mihaíl is diák volt, de más diáktársaival együtt forradalmi üzemek miatt kizárták az iskolából.

Nyeusztrójev mint tehetséges, erkölcsös gondolkodású és törekvő fiatalember önkéntelenül forradalmárok társaságába keveredett és az egyetemről való távozása után még erősebb vonzalmat érzett barátjai iránt. Ez a kör feladatául tűzte ki, hogy a fennálló kormányzatot minden elképzelhető eszközzel, a kártékony egyéniségek erőszakos eltávolítása árán is, megbuktassa.

Mindjárt azután, hogy a titkos társaság tagja lett, egy spicli besugta a tagok neveit és néhányat közülök le is tartóztattak; a vezetőknek azonban sikerült elszökniök. Nyeusztrójevet viszont felelősségre sem vonták. Miután üldözői szemei elől eltűnt, elhatározta; hogy majd falun fog élni a nép között és ezért Szolovjov tanácsára örömet elfogadta a házitanítói állást Porhúnovéknál. Tíz hónapot töltött itt, amikor a párt egy tagja jelent meg Szolovjovnál és megbeszélést folytatott Nyeusztrójevvel. A végrehajtóbizottság nevében felszólította, hogy fontos ügyben, amelyhez szükség van rá, utazzék el Moszkvába. Arról volt szó, hogy egy állami pénztárból akkora összeget szerezzenek meg, amennyi a párt kiadásait fedezheti. Ehhez

erélyes emberek kellettek és ezért fordultak Nyeusztrójevhez is. Ez volt az oka annak, hogy felmondta házitanítói állását. Az aznap esti különös, váratlan élmény végleg megerősítette abban az elhatározásában, hogy minél hamarabb elutazzék. A vonat csak másnap reggel indult. Elhatározta, hogy fölkeresi Szolovjovot, a falusi tanítót, nála tölti az éjjelt, odahozatja a holmiját és elutazik anélkül, hogy Porhúnovékhoz visszamenne.

Igy is tett.

Szolovjov az iskolaépület egyablakos hátsó szobájában lakott. Az éjjeli őrön kívül Nyeusztrójev utközben senkivel sem találkozott a faluban. Sötét éj volt és a bakter szigorúan megkérdezte tőle, hogy kicsoda.

- Én vagyok, Nyeusztrójev.

- Kicsoda?

- Az uraság házitanítója.

- Ah! Hova ilyen későn?

- Szolovjovhoz. Otthon van?

- Hát hol lenne? Alkalmasint alszik már. Nyeusztrójev az ablakhoz lépett és zörgetett. Egy ideig senki sem felelt, míg végre egy friss, erélyes hang kérdezte:

- Kit hoz a jó Isten házamba? Beszélj, vagy meglöcsölk!

A recsegő padlón mezitláb közeledett az ablakhoz.

- Oh, Misa! Mit kószálsz éjjel? Gyere be, kinyitom az ajtót.

Szolovjov beengedte barátját, meggyújtotta a kis lámpát, leült a gyűrött ágyra, egymáshoz dörzsölgette a lábát és kikérdezte Nyeusztrójevet, miért jött és mit akar tőle. Az ágyon kívül asztal és két szék volt a szobában, az egyik sarokban több szentkép függött és alattuk mécses pislogott. A másik sarkot könyvespolc foglalta el, a harmadikban fehérneműláda állt. Nyeusztrójev leült az asztalhoz és elmondta Szolovjovnak, hogy mindenkitől elbucsuzott és az ismert ügyben utazik el. Csak még a poggyászát kell elhozatnia. Szolovjov fejét oldalt hajtva nézte vendégét és figyelt szavaira.

Szolovjov valamivel idősebb volt Nyeusztrójevnél és egészen más szabásu. Hosszu termete kissé előre hajolt és amikor beszélt, karjaival gyakran hadonászott a levegőben. Arca teljesen más volt mint Nyeusztrójevé. Leginkább feltűnt nagy, majdnem kerek, kék szeme és széles homloka. Fejét dus, bodros haj takarta, orra széles volt és szája nagy. Gyakran mosolygott, ilyenkor kilátszottak rossz fogai.

- Na, jól van, - mondotta, amikor Nyeusztrójev befejezte mondanivalóját. - A holmidat idehozatom. Csak tudod... - folytatta jobb kezével hadonászva és baljával a földrecsuszó takarót húzta vissza.

- Tudom, tudom, - hisz ismerem, elméleteidet. Tulságosan lassuaknak találom azokat...

- Lassan járd, tovább érsz...

- És bizzál Istenben - ugy-e? Azt mind tudjuk.

- Nem, még nem tudod. Mert nem ismered Istent és nem tudod, mi Isten.

És Szolovjov elkezdte neki fejtegetni felfogását Isten mibenlétéről, mintha nem éjfél után két órakor zörgették volna fel álmából és nem olyan emberrel beszélne, akivel már legalább egy tucatszor tárgyalta meg ezt a kérdést, akiről maga jelentette ki, hogy a „vallásos fluidum” nem hatol át rajta. Nyeusztrójev mosolyogva hallgatott, mialatt Szolovjov szakadatlanul beszélt.

Tudta, hogy valami terrorista vállalkozáshoz hívták meg Nyeusztrójevet és ha nem is tagadta meg, hogy közvetítő legyen közte és társai közt, mégis kötelességének tartotta, hogy szándékától eltérítse.

Nyeusztrójev csak hallgatta és néha-néha elmosolyodott. Amikor Szolovjov egy pillanatra szünetet tartott, megjegyezte:

- Könnyű neked, amikor ezektől várod a jutalmat. (A szentképekre mutatott.) A magunkfajta embernek mindent meg kell tennie, ami tőle telik, amíg csak él és nem szabad önmagára gondolnia.

Szolovjov cigarettát sodort.

- Azt mondd, - felelte hevesen, - hogy az én jutalmam ott van. (Fölfelé mutatott.) Nem, barátom, az én jutalmam itt van. (Öklével a mellére ütött.) *Ő* itt bent van, és amit teszek, nem másokért teszem, vigye el őket az ördög, hanem Istenért és magamért, mert egynek érzem magamat Istennel.

Rágyujtott és mohón szivta be a füstöt.

- Ez a metafizika nekem igen magas. Inkább lefekszem aludni.

- Feküdj hát le, fekédj le.

HETEDIK FEJEZET

Nyeusztrójev korán reggel elküldött egy embert a holmijáért, kocsit fogadott és kiment a vasuti állomásra. Szolovjov még aludt és nem is hallotta, mikor ment el.

Amikor Szolovjov fölkelt, szokása szerint a szentképek elé állt és elmormogta a gyerekkora óta ismert imádságokat: a Miatyánkot, a Hiszekegyet, az elhalt szüleiért való imát, a Szent Szűzhöz való és végül az „Oh, Mennybéli Atyám” kezdetű, amelyet különösen szeretett: „Jövel és lakozzál szívünkben, tisztítsd meg minden hibától és bűntől és mentsd meg lelkünket, oh Istenem!” Ma különös buzgósággal imádkozott, mert a Nyeusztrójevvel folytatott beszélgetésre gondolt.

Kitűnő hangulatban volt. Aludni már nem akart. Vasárnap lévén, a tanítás szünetelt és így elhatározta, hogy elmegy a postára. A postahivatal mintegy két versztányira volt az iskolától. Mosdás közben arra gondolt, hogy vajjon meddig tart még az a darab szappan, amit már az ünnepekre vett használatba. Jó volna, ha husvétig tartana, gondolta, anélkül, hogy tudta volna, miért lenne ez jó. Azután felhuzta magasszáru csizmáját, felöltötte kabátját, amely sürgős javításra szorult, mert az ujj helyett keze mindig a bélés alá tévedt. „Majd szólnom kell Afanászjevának”, gondolta magában és erről tüstént eszébe jutott Natália, Afanászjevna lánya. De Natáliára gondolva, fejét rázta, szinte önmagának téve szemrehányást.

Pompás fehér hólepel borított mindent körüskörül és a friss, hideg levegő még jobb kedvre hangolta. A postán feladott egy levelet és átvett egy szomorú tartalmú, amely címére érkezett. Öccse írta, egy huszonhatéves, szerencsétlen fiatalember, aki abbahagyva a papi szemináriumot, - Szolovjov apja diakónus volt - kereskedősegéd lett, majd mikor gazdája lopáson érte, a falusi rendőrségen irnokoskodott, ahol szintén valami szabálytalanságot követett el. Öccse előadta szomorú helyzetét, megírta, hogy két nap óta nem evett és támogatást kért tőle.

Szolovjov maga is szegény ember volt, fizetése mindössze havi negyven rubelre rugott; gyakran segített másokon és sok pénzt költött könyvekre. Ebben a pillanatban hét rubel

hatvan kopéka volt minden vagyona. Mégegyszer megolvasta pénzét és eszébe jutott, hogy Afanaszjevnek még a kosztpénzzel tartozik. Mit tehetett egyebet, három rubelt mégis csak elküldött az öccsének, az asszonnyal majd megegyezik valahogy. Sajnálta, hogy Vászja - az öccse - tönkremegy és nem tud rajta segíteni. Azt nem tehetette, hogy semmit se küldjön, viszont, ha bármily keveset juttat neki, az majd biztatásnak veszi a jövőben. Meg kellett tehát tagadni öccse kérését, nem annyira a maga, mint öccse érdekében. De másrészt, hogy tagadja meg tőle a segítséget? Ezt a megoldatlan kérdést hánytorgatva a fejében, indult hazafelé és töprengése közben olykor hangosan beszélt önmagával. Már a fehér hónak se örült úgy, mint azelőtt. Utközben utolérte egy nyikóljszkojei parasztnak a szánja. Ebben a faluban tanítóskodott régebben. A paraszt üdvözölte és meghívta, hogy üljön fel a szánra. Szolovjov melléje ült és beszédbe eredtek egymással.

A paraszt figyelmessége nem volt egészen önzetlen. Épp tárgyalásról jött a járási főnöktől. Nővérét, egy szomszéd falubeli idősebb özvegyasszonyt, a járási főnök háromhavi fogházra ítélte. Az özvegy arra kérte az uraságot, hogy adjanak neki haladékot a bérletfizetésre. Kérését megtagadták. A járási előljáró eljött az asszonyhoz, hogy behajtsa rajta a bért.

- A nővérem azt mondja, hogy szívesen fizetne, de nem tud. Megkérdezte, hogy nem kaphatna-e haladékot; mihelyt megszerzi a pénzt, kifizeti, amivel tartozik. Az előljáró erről hallani sem akart és követelte, hogy azonnal fizessen.

„Hát már megmondtam, hogy egy kopékám sincs.”

„Akkor add ide a tehenet.”

„A tehenet nem adom. Apró gyerekeim vannak, hogy lehetek el tehén nélkül?”

„Én meg azt parancsolom, hogy add a tehenet!”

„Magamtól nem adom. Ha hatalmatok van hozzá, vigyétek el, én azonban nem vezetem ki az istállóból.”

- Ezért a feleletért a járási főnök háromhavi fogházra ítélte. De mit csináljon a gyerekekkel, kire hagyja őket? Most a főnöknél voltam, könyörögtem neki a nővérem miatt. „Nem tehetek semmit”, azt mondotta. „Az ítélet ki van mondva és vége”. - Nem lehetne itt valamit tenni, atyuskám?

Szolovjov hallgatta és még jobban elszomorodott.

- Próbáljátok megfellebbezni, majd megirom nektek a kérvényt.

- Atyuskám, te jótevőnk vagy!

Az iskola előtt Szolovjov leszállt a szánról és hazament. Az iskolaszolga teavizet forralt a szamovárbán. Alighogy leültek teázgatni és cigarettára gyújtott, egy asszony jött át a szomszédból. Elpanaszolta, hogy az ura véresre verte, mert nem engedte, hogy eligya a lószerszámot.

- Beszélj a lelkére, az Isten szerelméért, - rimázkodott Szolovjovnak - rád talán hallgat. Nekem még azt is megtiltotta, hogy betegyem a lábamat a házba.

Szolovjov kiment az utcára, az asszony utána. Az ura a háza előtt állt.

- Nem szép tőled, Parmén, - kezdte Szolovjov - hogy verheted meg úgy az asszonyt?

De Parmén tüstént a szavába vágott:

- Törődj a magad dolgával! Tanítsd a gyerekeket, én meg azt tanítom, akit nekem kell.

- Hát nem félsz az Istentől?

- Az Istentől félek, de téled nem. Eredj az utadra és törődj inkább azzal, hogy le ne add magadat megint, mint a minap. Tartsd meg a tanításaidat, na. Te pedig - kotródj befelé! - rivalált rá a feleségére és miután az asszonnyal együtt belépett a pítvarba, becsapta az ajtót a tanító előtt.

Szolovjov még ott állt egy percig, csóválta a fejét, de nem ment haza, hanem Arinához, egy asszonyhoz, aki titokban pálinkát árult. Egy félpalackot vett tőle, ivott belőle és cigarettázott. Mikor az italt és a dohányzást megelégte, elment Afanászjevna-hoz.

Afanászjevna csóválta a fejét, amikor megpillantotta.

- Tán nem hiszed, hogy részeg vagyok? - kérdezte az asszonytól. - Ne kételkedj benne, csakugyan berugtam és pedig azért, mert gyenge vagyok. Gyenge pedig azért vagyok, mert Isten nincs bennem. Ez a valóság. Hol van Natália?

- Natása? Elment sétálni.

- Oh, Afanászjevna, de pompás kislányod van! Szeretem és ha meg akarná érteni, hogy mi az igazi élet, feleségül is venném. Hozzám adnád, igen?

- Jaj, ne fecsegi bolondokat! Feküdj le inkább és aludd ki magad ebédig.

- Jó, azt megtehetem.

Felmászott a padkára és még egy darabig locsogott az igazi életről. Mikor azonban az asszony kiment a szobából, menten elaludt és ebédig fel sem ébredt.

NYOLCADIK FEJEZET

Pjotr Fjodorovics Szolovjov apja diakónus volt a koztromai kormányzás egy nagy falujában, Iljinszkojében. Pjotr a felekezeti iskolában tanult és mint jeles tanulót fölvetették a szemináriumba. Itt is a legjobbak közé tartozott és kitűnő bizonyítvánnyal hagyta el az intézetet. Mint minden fiatalember előtt, aki a szemináriumot elvégezte, két pálya állt előtte: vagy a szerzetesség, amely magasabb egyházi állással kecsegtetett, vagy a világi pap tisztsége, amelyre nézve fennállott a nősülés kötelezettsége. Szolovjov az előbbi mellett döntött. Erre az elhatározásra korántsem a becsvágy készítette. Ellenkezőleg, egyetlen kívánsága az volt, hogy lelki üdvének és Istennek élhessen. De még mielőtt a kolostorba lépett, hirtelen változás ment végbe lelki életében. Ezt a változást főként az okozta, hogy nemcsak társai, hanem tanítói is kijelentették, hogy meg vannak róla győződve, hogy a papi pálya legmagasabb fokára fog emelkedni. De különösen hatott rá egy intelem püspöke részéről. Ez tudomást szerzett egy theológiai vitáról, amelyet Szolovjov egyik tanítójával az egyetemes egyház jelentőségéről folytatott és amelyet a püspök Szolovjov javára döntött el. A püspök magához rendelte és hosszas oktatás után a következőket mondta neki:

„Sok dicséretreméltót hallottam rólad, de noha Makárij atyával folytatott vitádban neked van igazad, fékezned és mérsékelned kellett volna magadat, nehogy megbánts az idősebbet. Ne felejtse el soha, hogy a magas egyházi állásban, amelyet majd el akarsz és minden valószínűség szerint el is fogsz élni, óvatosságra és bölcs mérsékletre van szükség. Tehát Isten veled!”

Mihelyt Szolovjov ezeket a szavakat hallotta, tüstént átlátta, hogy lelkében azon a kívánságon kívül, hogy Istent és lelke üdvét szolgálja, még egy másik, alacsony érzés él, még pedig a földi dicsőségre való vágyódás. Amint ennek tudatára ébredt, olyan undort érzett önmaga ellen, hogy a szerzetesi pályáról való lemondást határozta el. Most azonban, ha mégis pap akart maradni, arra kényszerült volna, hogy megnősüljön. Apja, aki akkor még élt, már menyasszonyt és parókiát keresett ki számára. De azt a gondolatot, hogy csak azért nősüljön, mert

ilymódon álláshoz juthat, visszataszítónak és minden erkölcsöt kigunyolónak találta. Erre a lépésre nem tudta magát elszánni és azért szülei nagy bánatára a világi papi hivatás tervét is föladta. Most már csak egy lehetősége maradt: hogy néptanító legyen. Elfogadta a tanítói állást Nyikóljszkoje-Porhúnovóban. Egy iránta jóindulattal viselkedő tanítója ajánlotta neki ezt a helyet. Az volt a szerencséje, hogy tanítói és ismerősei mindig jóakarattal voltak vele szemben. Előnyös állás volt, mert fizetésén kívül még jól fizetett magánórákat adott Porhúnov nemesi marsall gyermekeinek. Szolovjov Porhúnovék házába költözött és ott tanította a gyerekeket. De csakhamar magára vonta a háziasszony, Alekszandra Nyikolájevna haragját, mert nem volt elég tiszta és mert a villa helyett a kést használta az evésnél. De különösen felháborította az asszonyt, hogy Szolovjov a parasztok társaságában kétszer is lerészegedett. Alekszandra Nyikolájevna megmondta neki, hogy egy uriházban való tartózkodás bizonyos kötelezettségeket ró rá, de még be sem fejezte szavait, amikor Szolovjov félbeszakította:

- Köszönöm, Alekszandra Nyikolájevna, hogy annyi elnézéssel tűrt meg eddig nagyrabecsült házában és bocsássa meg, ha ezentul nem hozom többé zavarba és nem fogok tovább alkalmatlankodni.

Még ottmaradt néhány hétig, amíg megjött az új házitanító, Nyeusztrójev. Azután a gyerekek, különösen a két legfiatalabb, a nyolcéves Tánja és a tízéves Petja nagy bánatára átköltözött az iskolába.

Már több mint egy éve élt a faluban, de Porhúnovékkal nem érintkezett. Nyeusztrójevvel ellenben őszinte barátságot kötött.

Nyeusztrójev nem értette meg Szolovjovot és nem tudta, melyik táborba sorozza. Minden volt, csak nem konzervatív vagy monarchista, de másrészt nem tartozott a forradalmárokhoz sem, mégis őszinte „nép barátja” volt, aki semmiben sem különbözött a szocialistáktól. Egyéni, sajátos pravoszláv hitet teremtett meg önmagának, böjtölt, megtartotta az egyházi ünnepeket, templomba járt, urvacsorához járult és szerette az evangéliumot, amit könyv nélkül tudott és gyakran idézett. A falubeliek furcsa természete, főként azonban iszákos hajlama miatt, nem nagyon tisztelték. Afanaszjevnanál étkezett, akinek lánya, a vidám, egészséges, pufókképű Natása és a tanító között valami különös viszony fejlődött ki: Szolovjov szerette a társaságát, sokat beszélt vele az igazi életről, a szentekről és főként Krisztusról. Többnyire ő beszélt, a lány mosolyogva hallgatta és csak ritkán szólt egy-egy szót. Olvasni is tanította, ami nem volt könnyű feladat. De a lány Szolovjov kedvéért igyekezett, beszédét is mindig olyan arckifejezéssel hallgatta, mintha minden iránt rendkívül érdeklődne.

Mikor ezen a vasárnapon kijelentette, hogy nőül akarja venni, ittas állapotban olyan gondolatot fejezett ki, amelyet magában már régóta latolgatott. Ugy vélte, hogy egészséges, egyszerű lány, tehát jó háziasszony és anya is válik belőle. Talán idővel házat és földet is tudnak szerezni. De ami a fő, végre megszabadulna ettől az agglegényélettől, amelyet olyan könnyen környékez meg a bűn; a bűn, amelyet utált.

Ez foglalkoztatta őt most vasárnap, amikor Natáliával együtt ebédelt és barátságosan elbeszélgetett vele.

KILENCEDIK FEJEZET

Iván Fjódorevics Porhúnov délfelé érkezett haza a városból. Alekszandra Nyikolájevna csak hajnaltájban aludt el és még nem kelt föl. Így hát Porhúnovot legidősebb lánya Alekszandra vagy Lina, ahogy otthon nevezték, az angol nevelőnő és a három fiatalabb gyerek - a két legkisebb még a dada gondjaira volt bízva - fogadta az előszobában.

Megcsókolta a gyerekeket, a tizenhat éves Linának, aki nagyon csinos, nyílt, vidám, üdearcu kislány volt, szeliden megsimogatta a nyakába gyűrűző fürtjeit és mosolyogva kérdezte:

- Nos, hogy van a mama?

- Ugy látszik, nagyon későn feküdt le. Különben jól van.

- És mi van Nyeusztrójevvel? Nem akar mégis itt maradni?

- Nem, Pjotr Vasziljevics azt mondta, hogy elvitte a holmiját és elutazott.

Pjotr Vasziljevics a ház öreg szolgálja volt.

- Kár. Jó tanító volt és forradalmár létére is derék ember. Még mindig reméltem, hogy nálunk marad. Hát te hogy vagy? - kérdezte a kis Petjától. - Verekedtél megint? - Ezekkel a szavakkal a szobája felé indult.

Valahányszor hazajött családjá körébe, a megszokott anyagi és szellemi környezetbe, jóleső megkönnyebbülés és felszabadulás érzése fogta el, mint aki a kényelmetlen, feszes egyenruhát házikabáttal és papuccsal cseréli fel. Nem kellett immár gondosan lépkednie és folytonosan körülnéznie; nyugodtan, kénye-kedve szerint járt-kelt házában. Meg volt mindene, amit szíve-
lelke kívánt: egészséges, szép gyermekei, finom, pontosan felszolgált étkezései, kényelmes pamlagán pihenhetett, amennyit akart, ha dolgozni támadt kedve, leülhetett íróasztalához, olvashatta a legérdekesebb könyveket, parasztjaival és cselédségével mindig békés viszonyt tartott fenn. De mindenekfölött itt volt ez az aranyosszívű, gyengéd és szeretett asszony, aki apró hibái és szertelenségei és korához sehogysem illő könnyelműsége ellenére pompás teremtés volt, férjének igazi élettársa, sőt még annál is több, második énje, aki urának egyhangu életébe színt és változatosságot varázsolt.

Porhúnov elszundikált a szobájában és csak a felesége keltette fel.

- Óh, bocsásd meg, nem tudtam, hogy alszol.

- Semmi baj, ellenkezőleg, örülök, hogy itt vagy. A gyerekeket már láttam. Hogy vagy?

- Köszönöm, nagyon jól.

Megcsókolták egymást. Ugy látszott, mintha az asszony kicsit izgatott volna, de ez nála elég gyakran fordult elő. Ezért ura most is úgy tett, mint mindig, ha izgatottnak látta: nem vett észre semmit és utazásáról kezdett el beszélni.

- És mi van Nyeusztrójevünkkel? Azt hallom, elment.

- Igen, azt hiszem. Ő...

- Nem sikerült tehát maradásra bírnod?

- Hogy tudtam volna megcsinálni? - mondotta az asszony és magában hozzátette: „Istenem, milyen gyalázatos nő is vagyok én!”

„Milyen csunya dolog volt részemről, hogy meggyanusítottam ezzel az emberrel”, villant át Iván Fjodorovics fején. „De minket férfiakat, akik fiatalkorunkban nem éltünk tiszta életet, mindig ez a nyomorult gyanakvás kinoz. Mit tehetek már most?” - Megirom Misának, hogy szerezzen egy másik diákot, - tette hozzá hangosan.

- Igen, nincs más mód. De már csengetnek reggelihez, mennem kell. Ugy-e te is jössz mindjárt?

- Jövök, csak átnézem a postát. El sem tudod képzelni, milyen jó, ha az ember hazajön hozzád, a gyerekekhez, puha divánjához.

„Lesz-e erő bennem, hogy tovább éljek ezzel a hazugsággal, ezzel az... aljassággal? Nem mondhatom meg neki; miért tegyem tönkre a nyugalma? De másrészt hallgatni sem tudok”, gondolta magában az asszony, amint kiment a szobából. De akkor eszébe jutott ő, a másik. Fölmerült előtte átszellemült szerelmes arca és úgy tűnt föl neki, hogy ennek a szerelemnek a boldogsága kimondhatatlan: érdemes érte szenvedni. Csak ne rohanjon könnyelműen vesztébe! Bizonyára valami vakmerő vállalkozásról van szó, amelynél életét és szabadságát kockáztatja. Rettegett, ha erre gondolt.

Szégyene, bűnbánata oly erős volt, hogy nem viselheti el, ha nem bizik szerelme legyőzhetetlenségében, amiben akaratlan tulzás volt. Ez mentette meg a szégyen és a megbánás gyötrelmeitől.

Nemcsak képzelete csinált belőle tökéletes embert, amilyenel még sohasem találkozott életében és akinek nem volt párja a világon: nem, lelke mélyén, szilárdan meg volt győződve tökéletességéről. Minden hibája, minden fogyatékosága eltűnt az asszony szemében: minden jó tulajdonság foglalatát látta benne. Szelleme, gyengédsége, művészi érzéke, jósága, őszintesége, főként azonban önmehtagadása, mely talán romlásba dönti, csodálattal töltötte el az asszony szívét.

Leült a reggelihez és a hétköznapi gondjai egészen elfoglalták s elfeledtették vele a megbánás, a szerelem és a sorsáért való aggodást.

De éppen az az emberi élet átká, hogy testi sebek és betegségek mélyen bevésődnek az emlékezetbe s egyrészt fájdalmat okoznak, másrészt védekezésre indítanak, míg az erkölcsi, lelki sebeket azoknál az embereknél, akik nem élnek benső lelki életet, a mindennapi élet apró gondjai és a megszokás lassankint begyógyítják és behegesztik. Ez történt Alekszandra Nyikolájevna-val is.

Három hónap múlt el. Az élet rendes medrében folyt. A gyerekek számárhurrot kaptak és emiatt minden egyéb feledésbe merült. A házastársak egymáshoz való viszonya változatlanul jó maradt, a gyermekekhez való viszony hasonlóképpen. Az új házitartó, akit ismerősök ajánlottak, nyugodt embernek bizonyult. Egy sógornak a családja eljött vendégségbe, több ízben be kellett utazni a városba, egyszer a fővárosba is, ahol a régi ismerősökkel való találkozás új gondolatokat vetett felszínre. *Tőle* nem jött hír. Az asszony figyelemmel kísérte a forradalmárok mozgalmairól szóló híreket. Kisajátítások és merényletek napirenden voltak, az ő neve azonban nem került a nyilvánosság elé. A legborzasztóbb azonban most az a tudat volt, hogy az ő gyerekeit hordozza a szíve alatt.

TIZEDIK FEJEZET

A nagy egyetemi város egy szegény negyedében Perepjólkina özvegyasszony házában már második éve lakott Matvej Szemjónovics Nyikolájev, polgári foglalkozásánál fogva a zemsztvo statisztikusa, de mint forradalmár a „narodovolcok” végrehajtóbizottságának tagja és egy körnek a feje, amely a szocialista eszmék terjesztését tűzte ki céljául a munkások közt. Harminckétéves volt. És már nyolc év óta - amióta mint negyedéves vizsga nélkül távozott az egyetemről - egészen a forradalom ügyének szentelte magát és társai közt előkelő helyet foglalt el...

1909.

Második fogalmazás.

ELSŐ FEJEZET

Milyen furcsa, csodálatos a sorsom. Aligha létezik egy olyan meghajszolt, szenvedő szegény ördög, aki csak századrészben is átérezné - mint ahogy én érzem most - annak a helyzetnek az igazságtalanságát, kegyetlenségét és minden borzalmát, amelyben az emberiség elnyomott, megalázott, koldussorba döntött többsége van. Régóta érzem ezt és ez az érzésem az évek során nőttön-nőtt és az utóbbi időben legmagasabb fokát érte el. Kinosan érzem most mindezt és ennek dacára ebben az erkölcstelen, bűnös környezetben élek és nem bírok, nem tudok, nincs erőm elmenni belőle, nem bírom, nem tudom megváltoztatni életemet úgy, hogy a testi szükségletek - étel, alvás, ruházkodás, mozgás - kielégítését ne kísérné nyomon a büntudat s a helyzetemért való szégyenkezés.

Volt idő, amikor megpróbáltam megváltoztatni ezt az én - életem követelményeivel összhangban nem álló - helyzetemet, de a mult bonyolult körülményei, családom és annak követelései nem bocsátottak ki a karmaik közül, vagy (helyesebben: nem tudtam és nem volt erőm kiszabadítani magamat közülük. Most pedig, nyolcvanadik életévem betöltése után, testi erőim kimerültével már nem is próbálkozom megszabadulni és különös, - testi erőim gyengülésének mértékében egyre erősebben ráeszmélek helyzetem egész bűnös voltára és egyre jobban szenvedek ettől a helyzettől.

És ime, az a gondolatom támad, hogy ez az én helyzetem nincsen hasztalan, hogy ez a helyzetem azt követeli tőlem, hogy az igazságnak megfelelően elmondjam, amit érzek és ezzel a vallomással ellensúlyozzam esetleg azt, ami oly erősen kínoz, és kinyissam esetleg a szemeit azoknak, vagy legalább is néhánynak azok közül, akik még nem látják azt, amit én olyan világosan látok, és megkönnyítsem esetleg, hacsak részben is, annak a tulnyomó többségnek a helyzetét, amely testileg is, lelkiileg is szenved. És valóban, az a helyzet, amelyben vagyok, alighanem a legalkalmasabb arra, hogy leleplezzem az emberek közt kialakult viszony minden hazug és bűnös voltát, és alighanem a legelőnyösebb arra, hogy elmondjam e helyzetről a teljes igazságot, melyet nem homályosít el sem az ön-igazolás óhaja, sem a szegények és elnyomottak irigysége a gazdagok és elnyomók iránt. Én éppen ilyen helyzetben vagyok: nemcsak nem kívánom magam igazolni, de erőlködnöm kell, hogy ne tullozzam amaz osztályok bűneinek leleplezését, amelyek közt élek, amelyekkel való érintkezésemet szégyenlem, amelyek helyzetét lelkem minden erejével gyűlölöm s amelyek életében való részvételtől nem tudok megszabadulni. Ugyanugy képtelen vagyok beleesni az elnyomott és rabszolgaságba döntött nép és védői, a demokraták mindennapos hibájába, akik nem látják e nép fogyatékoságait és hibáit és ugyancsak nem akarják látni a mult azon enyhítő körülményeit és bonyolult feltételeit, amelyek az uralkodó osztályok többségét csaknem beszámíthatatlannokká teszik. Az önigazolás óhaja, a felszabadított néptől való félelem, és hasonlóképp a nép irigysége és elkeseredése híjján a legelőnyösebb körülmények közt vagyok abból a szempontból, hogy lássam és el tudjam mondani az igazságot. Lehetséges, hogy a sors éppen ezért is állított ebbe a különös helyzetbe. Igyekezni fogok ezt képességeimhez mérten kihasználni. Hogy legalább ez enyhítse, még ha csak részben is, a helyzetemet.

MÁSODIK FEJEZET

Egy több mint 1000 gyeszetyin föld tulajdonosának gazdag falusi házában vendégeskedett felesége unokafivére, Alexándr Ivánovics Volgin, a maga világában köztiszteletnek örvendő agglégény, egy moszkvai bank 8000 rubel fizetésű alkalmazottja.

Este, a háziakkal játszott vinttől fáradtan, Alexándr Ivánovics bement hálósobájába, kitette a szalvétával leterített asztalkára aranyóráját, ezüst cigarettaszelencéjét, pénztárcáját, nagy szattyánbőr erszényét, bajuszkéféjét és fésűjét, azután levetette kabátját, mellényét, keményített ingét, nadrágját, angolkészitményű cipőjét, és belebujva hálóingébe és hálóköntösébe, mindezt a holmit kiállította az ajtó elé, maga pedig lefeküdt a tiszta, frissen felhuzott ruganyos ágyra, két matraccal, három párnával és ráöltött lepedőjü takaróval. Az óra tizenkettőt mutatott. Alexándr Ivánovics cigarettára gyújtott, vagy öt percig a hátán feküdt, sorra véve emlékezetében az elmúlt nap benyomásait, azután elfújta a gyertyát, oldalára feküdt s bár sokáig hánykolódott, egy óra körül mégis elaludt. Reggel nyolc órakor felébredve, bebujt papucsába, hálóköntösébe, csöngetett. Az öreg, családos, hatunokás lakáj, Sztjepán, aki már harminc év óta szolgált a házban, lábujjhegyen besietett hozzá, fényesre tisztított, tegnap levetett cipőjével, kiporolt és kikéfélt ruhájával és összehajtogatott keményített ingével. A vendég megköszönte fáradozását, megkérdezte, hogy milyen idő van - a függönyök le voltak huzva, hogy a nap ne zavarja akár tizenegy óráig is aludni, ameddig a háziak többsége aludt. Alexándr Ivánovics órájára pillantott: még nincs késő, - és kezdett tisztálkodni, mosakodni és öltözködni. A víz elő volt készítve, azaz ki voltak mosva és tisztítva a tegnap bepiszkított mosdó- és fésülködő szerszámok: szappan, fog-, köröm-, haj- és szakállkefék; körömkéscskek és ráspol yok. Miután sietség nélkül megmosta az arcát és kezeit, gondosan kitisztította a körmeit, szivaccsal ledörzsölte fehér, zsiros testét és megmosta a lábait, Alexándr Ivánovics fésülködni kezdett. Először a kettős angol kefével kétfelé kefélt a tükör előtt göndör, oldalt őszbecsavarodó szakállát, azután a ritka teknősbéka fésűvel kifésülte, majd ritkuló haját vette hasonló kezelés alá. Azután sűrű fésűvel látott neki a fejének, kidobta füléből a piszkos vattát és frisset dugott be. Felvette alsó fehérneműjét, zokniját, cipőjét, csillogó nadrágtartóval biztosított nadrágját, mellényét és még kabát nélkül, hogy az öltözködés után kipihenje magát, leült egy puha karosszékre és cigarettára gyújtva arról kezdett gondolkodni, hogy milyen irányba vegye aznapi sétáját. Lehet a parkba, de lehet Portocskiba³⁴ is (ilyen nevetséges neve volt az erdőnek). „Talán Portocskiba. De Szemjon Nyikolájevics levelét is meg kell válaszolni. Különben ez ráér azután is.”

Határozott mozdulattal felállt, vette óráját, - öt perc hiányzott már csak a kilenchez - betette a mellényzsebébe, a nadrágzsebébe betette az erszényét, azzal a pénzzel, ami a 180 rubelből maradt, amennyit az utra és apró kiadásokra vett magához a két hétre, amelyet barátjánál szándékozott eltölteni. Ezüst cigarettaszelencéjét és villanyos öngyújtóját és két zsebkendőjét betette a kabátjába, aztán kiment, magától értetődően az ötvenéves lakájra, Sztjepánra hagyva az általa okozott rendetlenségnek és tisztátalanságnak eltakarítását, aki ezért, ahogyan a mindig kijáró borralalót nevezte: - jó „honoráriumot” várt Alexándr Ivánovicsától és annyira megszokta ezt a munkát, hogy teljesítésekor már a legcsekélyebb undorodást sem érezte.

Miután megnézte magát a tükörben és megelégedéssel vett tudomást külsejéről, Alexándr Ivánovics bement az ebédlőbe. Ott, hála egy másik lakáj, a kulcsárnő és a bevásárló gondoskodásainak, akinek még pirkadat előtt sikerült besietnie a falujába, hogy sihederfiának megfenje a kaszáját, az ebédlőben, a tiszta, damaszt-abroszon már csillogott az ezüst- vagy ezüst kinézésű szamovár, ott állt a kávéfőző, a forró tej, a tejszín, a vaj és a sokféle zsemlye és sütemény. Az asztalnál csak egy egyetemi hallgató ült, a másodszülött fiu tanítója és ez a fiu és a házigazdának - egy nagybirtokosnak, zemsztvói előkelőségnek és mezőgazdasági cikkírónak - a másolónője. Maga a házigazda már nyolc órakor kiment a gazdaságba.

A kávé mellett Alexándr Ivánovics elbeszélgetett a tanítóval és a másolónővel az időjárásról, a tegnapi vintről és Fjódoritról, arról a tegnapi nevetlen viselkedéséről, melynek folyamán minden ok nélkül gorombáskodott apjával. Fjódorit a házigazda felnőtt, sikertelen fia volt.

---

³⁴ Portocski = (alsó) nadrág.

Fjódornak hívták, de egyszer valaki tréfából vagy szándékosan Fjódoritnak szólitotta és ez a név annyira nevetségesnek tűnt fel, hogy rajtaragadt még akkor is, amikor az, amit tett, már egyáltalán nem volt nevetséges. Így volt ez most. Beiratkozott az egyetemre, de a második évben abbahagyta; azután beállt a lovastestőrséghez, de szintén megunta, s most ott élt a birtokon, ölberakott kezekkel és mindent leszólt és mindennel elégedetlenkedett.

Ez a Fjódorit még aludt és aludt az egész háznép is, nevezetesen: maga a háziasszony, Anna Mihájlovna, a házigazda nővére, egy volt kormányzó özvegye és egy tájképfestő, aki a házukban élt.

Alexándr Ivánovics az előszobában vette panamakalapját (20 rubelbe került), faragott, elefántcsontfogantyus sétatöbjt (50 rubel) és kiment a házból. A virágokkal diszitett terrasról az előkertbe ért, amelynek közepén fehér, piros és kék virágokkal szabályosan csikozott, kupalaku ágy volt kiképezve, oldalam ugyancsak virágokból monogramokkal, a háziasszony kereszt-, atyai- és vezetéknevének kezdőbetűivel; és e virágok mellett befordult az évszázados hársfasorba. Ezt a fasort a parasztlányok tisztogatták ásókkal és seprőkkel; ugyanott a kertész valamit méricksélt és egy legény valamit fuvarozott szekerén. Mellettük elhaladva, Alexándr Ivánovics a régi parkba jutott, amelyet vagy 50 gyeszetyinnyi területen gondozott ösvények csikoztak. Elsziva egy cigarettát, Alexándr Ivánovics elsétált kedvenc ösvényein, a lugas mellett és kiért a földekre. A parkban kellemes volt, de a földeken még kellemesebb. Jobbra festői piros-fehér szinfoltoknak látszottak a krumpliszedő asszonyok, balra a rét és a gabonaföldek és a legelő nyáj, elől pedig, kissé jobbfelé, Portocski sötét-zöld tölgyei. Alexándr Ivánovics teli tüdővel lélegzett és örült életének, különösen most, itt, az unokanővérénél, ahol olyan kellemesen pihenheti ki magát a bankban végzett fáradságos munkája után.

„Boldog emberek, falun élnek”, gondolta. „Igaz, ugyan, hogy Nyikoláj Petróvics itt, falun sem lehet nyugodt az ő agronómikus terveivel és zemsztvójával; de ez az ő akarata.” És Alexándr Ivánovics, miközben fejét csóválva új cigarettára gyujtott és rugalmasan lépkedett erős lábaival kemény, vastag, angolgyártmányu cipőjében, arra gondolt, hogy mennyit dolgozik télen a bankjában. „Kilenctől kettőig, esetleg ötig, néha mindennap. Ezt könnyű mondani. Aztán az ülések, aztán a magántermészetű kérések. S aztán a Duma. Nem úgy, mint itt. Annyira meg vagyok elégedve. Lehet, hogy hiányzom már *neki*, de ez már nem tart sokáig.” És elmosolyodott.

A Portocskiben tett sétája után, egyenes uton indult visszafelé egy földcsikon keresztül, amelyen éppen szántottak. A földön parasztság legelészett: tehenek, borjak, juhok, disznók. Az egyenes ut a park felé a nyájon keresztül vezetett. A juhok megijedtek tőle, egyik a másik után elrugaszkodott, a disznók ugyancsak, a két sovány tehen rámeredt. Egy pásztorfiu kurjantott a juhokra és pattogtatta ostorát. „Mégis mennyire el vagyunk maradva Európához képest”, gondolta magában, visszaemlékezve gyakori külföldi utazásaira. „Egész Európában nem találni egyetlen ilyen tehenet.” És Alexándr Ivánovicsnak kedve támadt megkérdezni: hová vezet ez az ut, amely szögben tért el attól, amelyen ő ment és hogy kié a nyáj. Magához szólitotta a fiut.

- Kié ez a nyáj?

A fiu réműlethez közel ámulattal nézett a kalapra, a kétfelé kefélt szakállra és főleg az arany szeművegre és nem tudott tüstént válaszolni. Mikor Alexándr Ivánovics megismételte a kérdést, a fiu magához tért.

- A mienk, - felelte.

- Hogyhogy a mienk? - mondta fejét csóválva és mosolyogva Alexándr Ivánovics.

A fiu bocskorban és kapcában volt, vállán lyukas, durva, piszkos ingben és sapkában, amelynek ernyője le volt tépve.

- Mi az, hogy a mienk?
- Pirogóvói.
- Aztán hány éves vagy?
- Nem tudom.
- Irni-olvasni tudsz?
- Nem, nem tudok.
- Hogyan, talán nincsen iskolátok?
- Jártam.
- Nos, és nem tanultál meg?
- Nem.
- Hát ez az ut hova vezet?

A fiu megmondta és Alexándr Ivánovics folytatta útját a ház felé, azon gondolkodva, hogyan fog csipkelődni Nyikoláj Petróvicson afölött, hogy minden igyekezete dacára mégis rosszul áll a népoktatás ügye.

A házhoz közeledve, Alexándr Ivánovics megnézte az óráját és bosszúsággal állapította meg, hogy már 12 felé jár. Eszébe jutott ugyanis, hogy Nyikoláj Petróvic beutazik a városba és ő levelet akart küldeni vele Moszkvába, - a levél azonban még nem volt megírva. Pedig a levél nagyon fontos volt, - azt akarta megírni barátjának és tisztviselőtársának, hogy szerezzen meg a számára egy árverés alá kerülő Madonna-képet. A ház elé érve, látta, hogy a napon fekete lakktól csillogó kocsi elé fogott négy erős, jóllakott, gondozott fajú ezüstöves, kékkaftános kocsissal a bakon már ott áll a tornác előtt, meg-megrázva csengetyűit.

Az ajtó előtt egy mezitlábos paraszt állt, szakadozott kaftánban és sapka nélkül. Meghajtással köszönt. Alexándr Ivánovics megkérdezte, hogy mit kíván.

- Nyikoláj Petróvicshoz jöttem.
- Miért?
- A nyomor hajt; a lovam felfordult.

Alexándr Ivánovics kérdezősködni kezdett. A paraszt beszélt a helyzetéről, elmondta, hogy öt gyereke van, de csak egyetlen lova volt és sirva fakadt.

- S most mit akarsz?
- Alamizsnát kérni.

És letérdelt és nem kelt fel, bárhogyan igyekezett is Alexándr Ivánovics rábírni.

- Hogy hivnak?
- Mítij Szudárikovnak, - felelte a paraszt, anélkül, hogy felállt volna.

Alexándr Ivánovics elővett egy háromrubelest és átadta a parasztnak. A paraszt földig hajolt előtte. Alexándr Ivánovics bement a házba. A házigazda, Nyikoláj Petróvic az előszobában állt.

- Hát a levél? - kérdezte a házigazda, amint az előszobában találkoztak. - Azonnal utazom.
- Pardon, pardon. Ha lehetséges... Azonnal megírom. Teljesen kiment a fejemből. Olyan jól érzi magát itt az ember, hogy mindent elfelejt.
- Lehetni lehet, csak minél gyorsabban. A lovak amugy is már negyedórája várnak. S a legyek nagyon bántják őket. Várhatunk egy keveset, Arszenyij? - fordult Nyikoláj Petróvic a kocsishoz.

- Miért ne lehetne várni, - mondta a kocsis, magában pedig ezt gondolta: „mit parancsolják, hogy befogjak, amikor nem indulnak? Ugy siettünk a fiukkal, hogy minden kiesett a kezünk-ből, most meg hizlalhatjuk a legyeket.”

- Azonnal, azonnal.

Alexándr Ivánovics megindult a szobája felé, de visszafordult és megkérdezte Nyikoláj Petróvicstól a parasztról, aki segínyt kért. - Láttad őt?

- Boriszák, de tényleg sajnálatra méltó. Kérlek, siess.

Alexándr Ivánovics bement szobájába, elővette írómappáját, megirta a levelet, kitépett csekkönyvéből egy lapot, kitöltötte 180 rubelről és betéve egy borítékba, kiment Nyikoláj Petróvicshoz.

- Viszontlátásra.

Villásreggeliig Alexándr Ivánovics az ujságokkal foglalkozott. Ő csak a „Russzkije Vjedomosztyi”-t, a „Rjecs”-et és néha a „Russzkoje Szlovo”-t olvasta, de a „Novoje Vremjá”-t³⁵, melyet a házigazda járatott, kezébe se vette.

Miután a politikai hírekről - a császárok, köztársasági elnökök, miniszterek cselekedeteiről és a parlamentek határozatairól - higgadtan és szokásához híven átment a színházakra, tudományos ujdonságokra, öngyilkosságokra, kolerára és versikékre, Alexándr Ivánovics meghallotta a villásreggelire hívó harangot. Hála több mint tiz, kizárólag ezzel foglalkozó ember munkájának, - kezdve a mosónőkön, kertészeken, fűtőkön, folytatva a szakácsokon, kuktákon és végezve a lakájokon, kulcsárnőkön és edénymosogató asszonyokon, - az asztal nyolc ezüst terítékre volt megterítve, kancsókkal, kvasszos, boros, ásványvizes palackokkal, szikrázó kristállyal, abrosszal, szalvétákkal; és két lakáj szünet nélkül futkározott ide és oda, behozva, felszolgálva és lehordva a hideg és meleg ételeket.

A háziasszony szünet nélkül fecsegett, elmondva mindazt, amit csinált, gondolt és beszélt; és mindaz, amit csinált, gondolt és beszélt, - mint maga nyilván hitte, - elragadó volt és mindig a legnagyobb élvezetet szerezte mindenkinek, kivéve a legostobább embereket. Alexándr Ivánovics érezte és tudta, hogy mindaz, amit az unokanővére beszél, ostobaság, de nem mutathatta ezt és tápot adott a beszélgetésnek. Fjódorit komoran hallgatott, a tanító egy-egy szót váltott az özvegygel. Néha csend állt be és ilyenkor Fjódorit lépett az előtérbe s a helyzet kinosan unalmassá vált. Ilyenkor aztán a háziasszony valami új, fel nem szolgált ételt hozatott és a lakájok ki- és berepültek, a konyhába és a kulcsárnőhöz. Senkinek sem akaródzott sem ennie, sem beszélnie. De valamennyien erejükön felül ettek és beszéltek. Így ment ez a villásreggeli egész ideje alatt.

HARMADIK FEJEZET

A parasztot, aki elhult lova miatt jött kéregetni, Mítrij Szudárikovnak hívták. A megelőző nap, hogy az urasághoz eljött, reggeltől estig lótot-futott a felfordult csődör miatt. Első dolga az volt, hogy elment Szanyinhoz, a pecérhez, Andréjevkába. A pecér Szemjon nem volt odahaza. Amíg várakozott rá és megalkudott vele a bőr árára nézve, ebédre fordult az idő. Azután elkérte a szomszédja lovát, hogy a csődört kivigye a határba, - ahol megdőglött, nem szabad elásni. Andreján nem adta a lovát, mert neki magának kellett burgonyát behordania; nagynehezen megkapta Sztjepánét. Sztjepán megsajnálta, segített neki a csődört a szekérre dobni is. Az előlő lábokról Mítrij letépte a patkókat és odaadta feleségének. Az egyik csak féldarab volt, a másik teljes. Mig a gödröt megásta, - az ásó tompa volt, - megjött Szanyin is. A csődört

³⁵ Az első három liberális, az utolsó konzervatív napilapja volt a cári Oroszországnak.

lenyuzta, aztán bedobták a gödörbe és beásták. Mítrij holtra fáradt, bánatában betért Matrjónához, Szanyinnal kiivott egy félmeszelyt, összeveszett feleségével és lefeküdt a pitvarban. Levetkezetlenül aludt, nadrágban, rongyos kaftánjával betakarózva. Felesége és a lányai a kunyhóban maradtak. Négyen voltak, a legkisebb csecsemő, öthetes.

Mítrij, szokása szerint, pirkadat előtt ébredt, és szíve összefacsarodott, amikor visszagondolt a tegnapi történetekre: hogyan vergődött, rugaszkodott, fordult fel a csődör, és most nincsen lova, csupán négy rubel 80 kopékája maradt a bőréért. Felkelt, megigazította a nadrágját, előbb kiment az udvarba s utána bement a kunyhóba. A düledező, piszkos, füsttől fekete kunyhóban már be volt fűtve. Az asszony félkezével szalmát dugdosott a kályhába, míg a másikkal a csecsemőt szoritotta piszkos ingéből kivett, lelógó melléhez.

Mítrij a szöglet felé fordulva háromszor keresztet vetett magára.

- Víz mért nincs?

- Már küldtem érte. Talán vissza is jött a lány. Elmegyünk az urasághoz, Ugrjumajába?

- Igen, el kell menni.

A füsttől köhögni kezdett, a padról felkapott egy rongyot és kiment a pitvarba. Leánya éppen a vizet hozta. Mítrij a szájába vett egy kortyot és megmosta vele a kezét; újból a szájába vett egy korttyal és megmosta az arcát; megtörülközött a rongyban és ujjaiában, rendbehozta és lesimitotta haját és göndör szakállát, és kiment az udvarba. Az utcáról egy tizéves leány jött be, egy szál piszkos ingben.

- Jó egészséget, Mítrij bácsi. Azt üzenik, hogy gyere csépelni.

- Jól van, jövők, - mondta Mítrij. Tudta, hogy Kaluskinék, ugyanolyan szegény ördögök, mint ő, azért hívják csépelni, mert az előző héten önála dolgoztak a bérbevett lovas cséplőgéppel.

- Jól van, jövők; mondd meg, hogy tíz óra körül ott leszek. El kell mennem Ugrjumajába.

Miután megkapta a három rubelt Alexándr Ivánovicstól és ugyanannyit Nyikoláj Petróvicstól, visszajött, a pénzt odaadta az asszonynak, vette ásóját és gereblyéjét és elment Kaluskinékhez.

Kaluskinéknél már régóta egyenletesen bugott a cséplőgép, csak ritkán hagyva ki egy-egy megakadt szalmaszál miatt. Az ostoros körül sovány lovak jártak körbe, megfeszítve az istrángokat. Az ostoros egy és ugyanazzal a hanggal kurjongatott rájuk: „Na, kedvesek!” Néhány asszony a kévéket bontotta szét, mások a szalmát és a kalászokat gereblyézték össze, ismét más asszonyok és parasztok nagy szalmakötegeket nyújtottak fel a boglyán álló parasztnak. A munka forrt. A konyhakertben, amely mellett Mítrij elhaladt, egy mezitlábás fiatal leány egy szál ingben, kezeivel kotorta ki a krumplit és tette be egy kosárba.

- A nagyapád hol van?

- Nagyapa a szérüskertben van.

Mítrij a szérübe ment és tüstént munkához látott. A nyolcvanéves öreg gazda már hallott a csapásról, amely Mítrijt érte. Köszöntötte és megmutatta, hogy hová álljon - a kazalhoz, szalmát adogatni.

Mítrij levetkőzött, összezsavarta és a kerítés alá dugta rongyos kaftánját és kettőzött szorgalommal látott neki a munkának: villájára vette a szalmát és feldobta a kazalra.

Igy ment a munka megszakítás nélkül ebédig. A kakasok már háromszor is kukorékolnak, de nem mintha nem hittek volna nekik: egyszerűen meg sem hallották a figyelmeztetést a munka és a róla folyó beszélgetés hevében. A három versztára levő urasági szérüskertből egyszerre csak felhangzott a gőzcséplőgép fűttye. És a gazda, a nyolcvanéves, magas, egyenes testtartású öreg Maszdej, tüstént a dolgozókhöz lépett.

- Elég volt, - mondta az ostorosnak. - Ebédelni.

A munka most még élénkebben fellángolt. Egy szempillantás alatt felhányták a kicsévelt szalmát a kazalra és a szérüskertben megtisztították a pelyvás szemet a kalászkodtól, majd bementek a kunyhóba.

A koromtól fekete kunyhóban már minden elő volt készítve és az asztal körül padok álltak, úgyhogy miután elvégezték a szentképek előtt az imát, valamennyien - a gazdákon kívül kilencen voltak - helyetfoglaltak az asztalnál. Leves volt kenyérrel és főtt krumpli kvasszal.

Ebéd közben egy félkaru koldus jött be a kunyhóba, tarisnyával a vállán és nagy mankóval.

- Béke a háznak. Kenyeret és sót. Adjatok Krisztus szerelméért.

- Isten adjon neked - mondta a gazdasszony, az aggastyán öregasszony-menye; - magunknak sincsen.

Az aggastyán a kamraajtóban állt.

- Vágj le, Márfa, egy darab kenyeret; ez nem szép tőled.

- Anélkül is találgom, hogy elég lesz-e.

- Ne vétkezz, Márfa. Isten azt parancsolja, hogy felezzünk meg mindent. Vágj neki.

Márfa engedelmeskedett. A koldus elment. A cséplőmunkások felálltak, imádkoztak, megköszönték gazdáiknak az ebédet és kimentek pihenni.

Mitrij nem feküdt le, hanem a boltoshoz szaladt dohányért. Borzasztóan vágyódott egy cigaretta után. Elbeszélgetett a gyomeni paraszttal, kikérdezte a marha-árakról, - nem maradt más hátra, mint hogy eladja tehenét - s mikor visszatért, az emberek már újból munkába álltak. Így dolgoztak estélig.

*

És ezek közt az emberek közt nyugodtan élnek olyanok, akik magukat keresztényeknek vagy annyira felvilágosultaknak tartják, hogy már szükségük sincs kereszténységre vagy bármilyen más vallásra, annyira magasabban állóknak tekintik magukat. És élnek e korszaknak közepe, nézve és nem látva őket, nyugodtan élve le éveiket, emellett gyakran jószívuék, aggastyánok, vénasszonyok, fiatalemberek, anyák, gyermekek, szerencsétlen, félrevezetett, erkölcsi vakságra kárhoztatott gyermekek.

Ime, itt van egy öreg aggastyán, ezer és ezer gyesetyin birtokosa, aki egész életét tétlenségben, falánkságban és paráznaságban töltötte el és aki a „Novoje Vremja” cikkének olvasása közben csodálkozik a kormány értelmetlenségén, amely az egyetemre bocsátja a zsidókat. Itt van a vendége, egy volt kormányzó, nyugalombavonulása után is élvezett fizetéssel, szenátor, aki helyesléssel olvassa a jogászok gyűléséről szóló beszámolót, ahol elismerték a halálbüntetés szükségességét. Itt van ellenfelük, Nyikoláj Petróvics, aki a „Russzkije Vjedomosztyi”-t olvassa és csodálkozik a kormány vakságán, amely megengedi „Az orosz nép szövetségé”-t. Itt van egy kedves, jó anya, aki leánykájának felolvassa Fuchs-kutya történetét, amely megszánta a nyulakat. És itt van ez a kedves leányka, aki látja sétáin a mezitlábas, éhes, zöld férges almát rágcsáló gyermekeket és megszokja, hogy ne önmagát, hanem valami diszletet, tájképet lásson bennük.

Miért van ez?

1910 augusztus-szeptember.

ISZIDOR BARÁT

(TÖREDÉK)

ELSŐ FEJEZET

Iszidor barát az istentisztelet alatt fejét lecsüggesztve, lehunyt szemmel ült a monostor templomának szentélyében. Közeledett a pillanat, amikor feláll, az oltár elé lép, arcát a szentély főajtaja felé fordítja, megcsinálja a szokott kézmozdulatokat, mondja a meghatározott szavakat, ismét visszamegy az oltárhoz, kezébe veszi az ezüstkelyhet és elvégzi az urvacsoraszertést.

Noha már negyedfél év múlt el azóta, hogy belőle, Tverszkoy Iván hercegből, a nyugalmazott gárdaezredesből az alázatos Iszidor barát lett, mégsem történt meg vele az, ami várt rá.

A rendbe való belépése után három éven át állandóan eksztázis állapotban volt. Magányos remeteként élt az erdőben és az egész idő alatt nem látott más embert, mint mentorát a sztarecot, meg nővérét, aki évenként egyszer meglátogatta, az istentiszteletek alatt pedig a templomban a barátokat, akikkel nem érintkezett. Istennek lelkében való egyre erősebb felismerése, aminek a test szenvedélyeitől való fokozódó felszabadulás járt a nyomában, teljes kielégítést szerzett neki. A szelíd, öreg, egyszerű és mélységesen vallásos sztareccal folytatott beszélgetései, a szentírás, a próféták, evangéliumok, az episztolák, kivált Szent Pál leveleinek olvasása, a magányos imádságok és pedig nemcsak bizonyos órákban, még inkább az ájtatos hangulat, amikor is szüntelenül a földi élet mulandóságán elmélkedett és felismerte magában Istent - nemcsak megleléssel töltötték el, hanem megerősítették abban a tudatban, hogy megszabadult a test bilincseitől és örömet az elragadtatás fokáig emelték.

Ez majdnem három évig tartott így. Ennek az időnek a vége felé megesett vele, hogy az eksztázis perceit, óráit és napjait gyakran a csüggedés, gyöngeség és levertség percei, órái és napjai váltották fel. Iszidor tudára adta ezt a sztarecnek és ez azt tanácsolta neki - a sztarec tanácsa számára parancs volt - hogy a többi barát módjára mondjon misét a templomban, amikor rákerül a sor és fogadja a látogatókat. Iszidor atyáról már régóta beszéltek az emberek, akik a kolostorban meg szoktak fordulni. Mihelyt kitudódott, hogy fogad, valósággal megostromolták a látogatók. Eleinte az a tudat, hogy a sztarecnek engedelmeskedik és látogatóinak javát szolgálja, valamint a testi fáradtság, amelyet ujonnan elvállalt kötelezettségeinek teljesítése után érzett, teljesen elfojtotta a csüggedés érzetét, amely utóbbi időben gyakran eltöltötte. A testi és szellemi fáradtság, amelyet kötelességei teljesítése után érzett, jólesett neki. A hetenként való misemondás, amit a sztarec ugyancsak ajánlott, szintén felüdítette Iszidor atya lelkét.

Mialatt a szentélyben ült, miként gyakran szokás, hirtelen és minden külön ok nélkül eszébe jutott a beszélgetés, amely közte és egy nő közt folyt le, aki reggel gyónni jött el hozzá. A vén kisasszony, egy leánynevelőintézet felügyelőnöje, látnivalóan lelkes híve említette, mennyi jót tesz az emberek közt példaadó életével és tanításaival, hogy megmenti őket a hitetlenségtől és az elkárhozástól. Mikor ezt reggel hallotta, nem tulajdonított e szavaknak semmi jelentőséget. Imádság közben... ismét eszébe jutottak ezek a szavak és megijedt attól, hogyan hizelegtek, hogyan szereztek neki örömet; rádöbbsent, mennyire becsüli még az effajta dicséretet és a földi hűségét egyáltalán. És amikor a nő szavaira emlékezett, arra is kellett gondolnia, mit mondott neki a hízogó számtartó, valamint arra az örömről, amit érzett, amikor a jószívű sztarec a sok látogatót említve, mosolyogva mondotta, hogy most még vigabban néz a halál elébe, mert bizonyos benne, hogy lesz, aki helyettesíti a földön. Arra a sok mindenféle

esetre kellett gondolnia, amikor megfélekezett Istenről és a lelkéről és hiu, földi dicsőségre törekedett. Megdöbbsent, elkezdett imádkozni és kérte Istent, hogy segítsen neki. Gondolta, hogy az urvacsoraosztás szentséges pillanata megszabadítja a kísértéstől. De - ó borzalom - hirtelen úgy érezte, hogy a szertartás, amelyet most elvégezni készült, nem tud rajta segíteni. Eszébe jutott, hogy emelte fel lelkét ez a szent cselekedet régebben, amikor még a sztarechez járult urvacsorára, míg most, amikor maga végezte, közömbösen - igen, egészen közömbösen állt vele szemben.

„De hiszen én magam veszem magamhoz az Ur testét és véré, tehát egyesülök Vele. Igen, ha a Szellemével tudnék egyesülni! De ez itt csak pusztán külsőség...” Rémület szállta meg. Kételyek mardosták szívét. És amikor ezek a kétségek elfogták, átlátta, hogy csak egy lehetséges: vagy a magasztos szentség volt ez a szertartás, vagy rettentő, visszatartó csalás. Mindenképp megfélekezett és rettentő kinok közt csak azon iparkodott, hogy ne gondolkodjék, de hiába. És tépelődése közben elfelejtette, hogy hol van és mi vár rá. Jevményij atya oda-lépett hozzá és figyelmeztette, hogy fogjon hozzá a szertartáshoz.

Iszidór fölemelkedett helyéről. Anélkül, hogy az első pillanatban tudta volna, hol is van, mi történik vele, az oltárhoz lépett. Mikor meghallotta az éneket, mégis annyira magához tért, hogy ráeszmélt, hogy mit várnak tőle és mit kell tennie. És hozzáfogott a szertartáshoz, amelyet már annyiszor végzett. De minél tovább tartott a szent ritus, annál kínosabb volt ránézve. Azt mondta magában, hogy az urvacsora osztása talán megszabadítja a kísértéstől, hogy földi dicsőségre vágyódjék. Ehelyett azonban csak azért igyekezett gondolataitól és az imádságoktól szabadulni, hogy olyasmit cselekedjék, amit nem Isten, hanem az emberek kívánnak tőle. És megtörtént, hogy az urvacsora olyan cselekedetté lett, ami a földi dicsőséget szolgálja. Iszidór ráeszmélt, hogy szeldelte a szentelt kenyeret apró darabokra, eszébe jutott a bor íze, amit a kehelybe öntött. És külső méltósággal és ünnepiességgel olyat tett, aminek kötelező méltóságot és ünnepiességet már nem tulajdonított. Egyre inkább megvetette önmagát és viselkedését. Ámde mindent annak rendje és módja szerint elvégzett és megkérdezte fiatalától és öregtől, mi a nevük. Amikor a főajtón ismét visszament a szentélybe, kiürítette a kelyhet és helyére tette.

- Nincs talán jól, atyám? - kérdezte tőle Jevményij.

- Igen, igen... nem jól érzem magam - hazudta Iszidór.

Sokan, akik észrevették izgatottságát, minden földi dolgon tulemelkedő, ájtatos hangulatának tulajdonították. Tisztelői cellája elé gyülekeztek, ő azonban nem fogadott senkit és bezárkózott kamrácskájába.

MÁSODIK FEJEZET

Aznapi Iszidór sokáig időzött a sztarecnél. Miután visszatért cellájába, tizenkét napig ki sem mozdult belőle. A vöröshaju Mítirij, aki vitte neki az ebédet és a vacsorát a közös asztaltól, kénytelen volt minden ételt egyedül elfogyasztani. Iszidór ezalatt az idő alatt csak szentelt kenyeret evett és vizet ivott. Mítirij hallotta sóhajtásait, sirását és hangos imádkozását.

Iszidór naplója.

1902. szeptember 15. Igen, mindennek vége. Nincs kivezető út, nincs menekvés. Az Isten, akit szolgáltam, akinek életemet odaadtam, akihez könyörögtem, hogy nyilatkozzék meg előttem, aki meghallgatna, nincsen. Nincsen...

1909.

FALUSI DALOK

Közvetlenül a házam mellett emberi hangokat és harmonikaszót hallottam, de a köd miatt nem láthattam senkit. Minhogy hétköznapi volt, eleinte csodálkoztam, hogy már reggel dalolnak.

„Igaz, alighanem a rekrutákat bucsuztatják.” Eszembe jutott, amiről a minap értesültem, hogy falunkból öt legényt soroztak be. Abba az irányba fordultam, (ahonnan a vidám nóták jöttek, amely önkénytelenül megkapott. Mikor a nótázókhoz értem, az énekes harmonikaszó elhallgatott. Az énekesek, azaz a legények, akiket bucsuztattak, egy kőből épült kétszobás parasztházba mentek be, amely az egyik rekruta apjéé volt. Az ajtó előtt kis csapat asszony, lány és gyerek állt. Mialatt az egyik asszonytól megkérdeztem, kik a besorozottak és miért mentek be a legények ebbe a házba, a fiatal emberek ismét kijöttek az utcára. Az öt besorozott közül négy nő volt, az ötödik házasságban. Falunk a város tözsomszedságában fekszik. A bevonulók majdnem mind a városban dolgoztak és városiasan öltözködtek. Mindegyik legjobb ruháját vette fel, valamennyin kabát, új sapka és magasszáru, finom csizma volt. A legények közül különösen egy középtermetű, derék fiú tetszett meg. Kedves, vidám, kifejező arca volt, serkedő bajusza, szakáll és csillogó barna szeme. Amint kilépett az ajtón, tüstént megszólaltatta nagy, drága harmonikáját, amely vállán átvett szalagon lógott. Meghajolt előttem és ujjait fürgén végiglibbentve a billentyűkön, a jókedvű „Bárúnyá”-t kezdte el játszani. Azután hetyke, szabálytalan, a nóták ritmusának megfelelő lépésben neki indult a falu utcájának.

Mellette egy tagbaszakadt szőke, ugyancsak középtermetű cimborája lépkedett. Kihívó pillantással nézett körül és kitűnő ütemérzékkel kísért az első hangon éneklő társát. Ez volt a nő rekruta. Ők ketten haladtak el. A többi három, akik éppen olyan jól voltak öltözve, mögöttük ballagtak. Nem volt semmi különös ismertető jelük, csak talán, hogy az egyik igen hórihorgas legény volt.

A tömeggel együtt követtem az öt legényt. Csupa vidám nótát daloltak és menetközben egyetlen panaszos szót sem lehet hallani. Mikor azonban eljutottunk egy másik házhoz, ahol szintén bucsutornak kellett volna lefolynia, megkezdődött az asszonyok jajveszékése. Nehezen lehetett megállapítani, miért óbégatnak. Csak egyes szavakat értett az ember: „Halál... apa és anya... a kedves szülőföld...” Minden nóták után a siránkozó mélyen beszívta a levegőt, először hosszan sóhajtozott és aztán majd odalett a hisztérikus nevetéstől. Ezek a rekruták anyái és nővérei voltak. A hozzátartozók sikításába az ismerősök vigasztaló szavai vegyültek.

- Hagyd már abba, Matrjóna, hisz már félholt vagyok! - figyelmeztette egy asszony az egyik kezét tördelő anyát.

A legények bementek a házba, én kint maradtam az utcán és Vaszilij Orjehovval, egy ismerős paraszttal, egykori tanítványommal beszélgettem. Az öt rekruta egyike és pedig a nő, aki menetközben második hangon énekelt, a fia volt.

- Nos, sajnálod? - kérdeztem tőle.

- Mit tegyek, akár sajnálom, akár nem, csak be kell vonulnia.

És elmondta családi helyzetét. Három fia volt. Az egyik otthon, a másik a bevonuló rekruta, a harmadik, ki úgy mint a második, idegen embereknél szolgált és becsületesen támogatta szüleit. A rekruta azonban nyilván nem sokat juttatott keresetéből a szülei háznak.

- A felesége városi asszony, nem illik se hozzánk, se a munkánkhoz. Olyan a fiunk, mint az ág, amit a fáról levágnak. Csak önmagával törődik. Sajnálom, de hát mit tehetek?

Mialatt beszélgettünk, a legények megint kijöttek az utcára és újra kezdődött a sirás, sikoltás, nevetés és csitítgatás. Miután a tömeg vagy ötpercig álldogált az udvar előtt, a menet nótázva, harmonikaszó mellett tovább indult. Csodálatraméltó volt a harmonikás legény kitartása és ügyessége, ahogy biztos érzékkel betartotta a taktust, lábával dobogott, egy pillanatra abbahagyta, elhallgatott, majd a kellő pillanatban újra rázendített és közben barátságos, barna szemével körütekintett. Igazi, nagy zenei tehetség volt. Figyeltem. Mikor pillantásaink találkoztak, úgy éreztem, mintha zavarba jönne: egyik szemöldökét felhuzta, elfordult és még szenvedélyesebben játszott hangszerén.

Mikor az ötödik és utolsó házhoz értünk és a legények bementek, én is követtem őket. Mind az ötöt abrosszal terített asztalhoz ültették. Az asztalon kenyér és bor volt. A házigazda, az, akivel beszélgettem, akinek nős fia vonult be, megtöltötte a poharakat és kínálta vendégeit. A legények alig ittak, legfeljebb egy negyedpohárral, aztán visszatették a poharakat az asztalra. A háziasszony kenyeret szelt nekik. A házigazda megint teletöltötte a poharakat és ismét megkínálta az öt legényt...

Mialatt a rekrutákat figyeltem, egy asszony mászott le a kemencéről éppen ott, ahol ültem. Furcsa, szokatlan öltözék volt rajta. Világoszöld, látszólag selyemből való divatos ruhát viselt és magassarku cipőt. Világosszőke haja magas kontyba volt feltűzve és fülében nagy aranyfüggő csillogott. Arca nem árult el se örömet, se szomorúságot, inkább úgy látszott, mintha meg volna sértődve. Mikor földet ért a lába, új cipője magas sarkával kopogva kiment a pitvarba és egy pillantásra sem méltatta a legényeket. Ebből az asszonyból semmi sem illett a környezethez, sem a ruhája, sem sértődött arca, legkevésbé azonban a fülbevalója. Nem tudtam megérteni, ki lehet és hogy került a kemencére Vaszilij házában. Megkérdeztem egy mellettem álló asszonytól, hogy ki az.

- Vaszilij menyé. Azelőtt szobalány volt - hangzott a felelet.

A házigazda már harmadszor töltött, de a legények megköszönték az italt, felállottak, rövid imádságot mondtak, meghajtották magukat vendéglátóik előtt és ismét kimentek az utcára.

Az utcán tüstént megkezdődött a jajgatás. Egy hajlotthátu öreg asszony kezdte, aki a legények mögött csoszogott. Olyan keservesen sirt és óbégatott, hogy a többi asszony folyton csendesítette és a jajveszékelő, ingadozó, bukdácsoló öregasszonyt támogatta.

- Ki az? - kérdeztem.

- A nagyanyja, Vaszilij édesanyja.

Mikor az öregasszony hisztérikusan fölzokogott és az őt támogató asszonyok karjaiba vetette magát, a menet újra megindult és ismét felhangzott a vidám nóta és ujjongott a harmonika.

A falu végén néhány szekér várakozott, hogy a bevonulókat a kerületi főnökségre vigye. Az egész menet megállt. Sirás, panasz elnémult. A harmonikás egyre szilajabban viselkedett. Fejét félrehajtva féllábon állt; a másik lábát taktusban lóbálta és karjaival lendületes, groteszk mozdulatokat csinált. Mihelyt kellett, friss, vidám, magas hangján énekelte a szöveget a dalhoz és Vaszilij fia nyomban kísérté kellemes hangján. Apraja-nagyja, különösen azonban a gyerekhad, amelyik engem is körülvelt, mindnyájan, köztük jómagam is, rátapadtunk a szemünkkel az énekesre és gyönyörködtünk benne.

- Ördögös fickó - mondta az egyik paraszt.

- A bánat sir, a bánat dalol.

Ebben a pillanatban a hórihorgas nagy, erélyes léptekkel odalépett az énekeshez.

- Micsoda hatalmas legény! - gondoltam magamban. - Ezt biztosan a gárdába fogják besorozni. Nem tudtam, hogy hívják, melyik udvarból való.

- Kinek a fia az a hosszú, csinos legény? - kérdeztem az óriásra mutatva egy kis öreg paraszttól, aki éppen mellettem állt.

Az öreg levette sapkáját, meghajtotta magát, de nem értette a kérdésemet.

- Mi tetszik?

Az első pillanatban nem ismertem meg, amint azonban elkezdett beszélni, tüstént visszaemlékeztem rá mint dolgos, jó parasztra, akit azonban - amint az oly gyakran megesik - csapás csapás után ért: majd a lovait lopták el, majd tűz ütött ki nála, aztán meg a felesége halt meg. Prokófij mint középtermetű, vöröshaju ember élt emlékezetemben, most azonban már fehér volt a haja és alakja egészen összehörpörödött.

- Ah, te vagy, Prokófij! - szoltam hozzá. - Azt kérdezem, kinek a fia az a fiatal legény ott.

- Az? - ismételte Prokófij s a hórihorgas legényre mutatott. Ingatta a fejét és valami érthetlent mormogott.

- Azt kérdeztem, hogy ki az a legény - mondtam még egyszer és ránéztem Prokófijra.

Prokófij arcát mély barázdák szántották végig, állkapcsa remegett.

- Az én fiam, - felelte végre. Azután elfordult tőlem, eltakarta arcát a kezével és zokogott, mint egy gyerek.

Csak most, Prokófij szavai után fogtam fel nemcsak az eszemmel, de egész lényemmel, minden borzalmát annak, ami azon a felejthetetlen ködös reggelen szemeim előtt lejátszódott. Mind az érthetetlen, összefüggéstelen, különös valami hirtelen egyszerű, világos és rettentő jelentőségűvé vált előttem. Gyötört a szégyen, hogy mindazt, mint valami érdekes színjátékot néztem végig. Megállottam és azzal a tudattal tértem haza, hogy aljas cselekedetet követtem el.

1909.

A PARASZT ÉS AZ IDEGEN

(PÁRBESZÉD)

Parasztzsoba. Az idegen, egy öregember, a kemencepadkán ül és könyvet olvas. A paraszt hazajön a munkából, leül vacsorázni és meghívja az idegent is. Ez köszönettel visszautasítja a meghívást és a paraszt egyedül költi el vacsoráját. Amint befejezte, feláll, imádkozik és odaül az öreg mellé.

PARASZT: Mi hozott a házamba?

IDEGEN (*leveszi pápaszemét és becsukja a könyvet*): Lekéstem a vonatról, csak holnap mehetek tovább. A váróteremben kellemetlen, így hát megkérdeztem a feleségedtől, itt maradhatok-e éjszakára. Azt mondta, hogy - lehet.

PARASZT: Hogyne, hogyne, maradj csak.

IDEGEN: Köszönöm szépen. De mondd csak, hogy megy a dolgok ebben a nehéz időben.

PARASZT: Már hogy menne a dolgunk? A rossznál is rosszabbul.

IDEGEN: Igazán? És miért?

PARASZT: Miért? Mert betevő falatunk sincs. Cudarabb életet a miénknél el se lehet gondolni. Vegyük például jómagamat: kilenc embert kell eltartanom, mindegyik enni akar, pedig csak hat mérő rozsot arattam, ennyivel érjük be mindnyájan! Idegenbe kell hát menni, akár akarok, akár nem. Talál az ember munkát, igen, de a bérek olyan hitványak! Azt teszik a gazdagok velünk, amit akarnak. Az emberek szaporodnak, de a föld nem, az adó pedig nő folytonosan. Itt van a földadó, meg a pótagó, meg az utadó, biztosítás, községi adó, a fogyasztási adó, a pópa, a földesur, mindenkinek kell valami, fel se tudja az ember sorolni mi minden. Mindenki lovagol rajtunk és csak az nem ül a nyakunkon, aki egészen lusta.

IDEGEN: Lám, lám! Én meg azt hittem, hogy parasztjainknak egészen jó soruk van.

PARASZT: Olyan jó soruk van, hogy néha egész nap nincs mit enniök.

IDEGEN: Azért gondoltam, mert már nagyon bőkezűen dobálódznak a pénzzel.

PARASZT: Miféle pénzzel dobálódznak? Milyen furcsán beszélsz! Az emberek éhen halnak és te azt mondd, hogy dobálódznak a pénzzel!

IDEGEN: Hát igen! Az ujságban olvastam, hogy a múlt évben a parasztok hétszáz millió rubel ára pálinkát ittak meg. Egy millió pedig nem kicsi dolog, az ezerszer ezer rubel!

PARASZT: Hát csak mi magunk iszunk? Látnád csak mit csinálnak a pópák, azok sem vetik ám meg az italt. Az urak meg éppenséggel nem, egy cseppet sem hagynak a pohárban.

IDEGEN: Amit azok isznak, az igen kevés, a legtöbbet a parasztok isszák meg.

PARASZT: Hát már egy pohár pálinkát se engedhessen meg magának az ember?

IDEGEN: Azt nem mondom. Csak azt gondolom, hogy ha a parasztok hétszáz milliót adnak ki egy év alatt pálinkára, akkor nem lehet olyan nagy a szegénység. Hétszáz millió! Nem kis summa! Irtózatoss nagy szám, alig lehet kimondani!

PARASZT: De mikor olyan szokás mindenre áldomást inni. Nem mi vezettük be és nem is tudjuk megszüntetni. Ünnepeken, lakodalmon, halotti torban - mindenütt inni kell. Nincs alku, hogy ne kerülne pálinka az asztalra. Ez így van és így is marad.

IDEGEN: De vannak emberek, akik nem isznak és mégis élnek. Sok jót még nem tett a pálinka.

PARASZT: Dehogyan is tett! Csak baj származik tőle.

IDEGEN: No lám, akkor mégse kellene innotok!

PARASZT: Hagyd el, akár iszik az ember, akár nem, egészen mindegy. Abból sincs sok hasznod, ha abbahagyod. Az a baj, hogy kevés a föld. Ha földünk volna, emberségesen élhetnénk, de így lehetetlen.

IDEGEN: Hogy nincs elég föld? Abban lenne hiány? Amerre csak néz az ember, mindenütt földet lát.

PARASZT: Van, de nem a mienk. A pástétom az asztalon van, de nem szabad enni belőle.

IDEGEN: Kié volna tehát, ha nem a tietek?

PARASZT: Hogy kié? Itt ül egy olyan pocakos sátán, van ezerkétszáz holdja, azt mondja: „Ez az enyém!” de még mindig kevesli. A magunkfajta szegény pedig egy pár tyukot sem tarthat, mert mivel etesse? Nemsokára a tehenet is el kell majd adni, mert nincs takarmány. Ha a borjunk vagy a lovunk a vetésébe téved, nyomban lefoglalja zálogba. Utolsó ingünket el kell adnunk, hogy kifizethessük.

IDEGEN: Minek neki az a sok föld?

PARASZT: Minek neki? Furcsa! Beveti, arat rajta, eladja a termést, a pénzt meg beviszi a takarékbába.

IDEGEN: Hogy tud olyan hatalmas darab földet bevetni és learatni?

PARASZT: Olyanokat kérdezel, mint egy kis gyerek. Hisz azért van pénze: másokat fogad, azok megmívelik a földjét és learatják a termést.

IDEGEN: A munkások, akiket megfogad, is erről a vidékről valók?

PARASZT: Némelyek idevalók, némelyek idegenből.

IDEGEN: És mind parasztok?

PARASZT: Persze, csupa paraszt. Ki dolgozna más, mint a paraszt? Hogyne, mind paraszt.

IDEGEN: És ha nem szegődnének el hozzá munkára?

PARASZT: Akár elszegődnek, akár nem, a földet semmiesetre sem engedi ki a kezéből. Inkább parlagon heverteti. Mint a kuvasz a szénaboglyán: maga nem eszik szénát, de mást nem enged a közelébe.

IDEGEN: De hogy tarthatja szemmel azt a rengeteg földet? Hisz az legalább öt verszta terjedelmű határ. Hogy tud rá vigyázni?

PARASZT: Ugyan miket beszélsz! Hát arra valók a csőszei. Ő csak heverész és hizlalja magát.

IDEGEN: De a csőszeit csak tiközületek válogatja ki.

PARASZT: Persze, csakis! Miközülünk valók.

IDEGEN: A parasztok tehát jószántukból megmívelik az urak földjét és ráadásul még vigyáznak is rá.

PARASZT: Hát mit tegyenek?

IDEGEN: Mit tegyenek? Ne szegődjének el hozzá munkára, ne szolgálják mint csőszők, akkor szabad lesz a föld. A föld, Istené és az emberek is Isten teremtményei - mindenki annyit szánthasson, vethessen és arathasson, amennyire szüksége van.

PARASZT: Egyszóval: sztrájkoljunk? De azoknak katonáik vannak, az ám! Elhozatják a katonákat, egy, kettő, három, lőnek, van halott és sebesült és egy csomót áristomba vetnek! A katonák nem sokat teketóriáznak.

IDEGEN: De hiszen a katonák is a ti fiaitok, miért lőnek hát a saját embereikre?

PARASZT: Muszáj nekik, esküt tettek!

IDEGEN: Esküt? Hát mi az az eskü?

PARASZT: Ejnye, tán nem vagy orosz ember? Az eskü - eskü, punktum.

IDEGEN: Megesküdtek tehát?

PARASZT: Persze! A keresztre és az evangéliumra esküdtek meg, hogy a trónért és az oltárért, ha kell, életüket is odaadják.

IDEGEN: Én szerintem nem kellene ezt megtenniök.

PARASZT: Mit nem kellene megtenniök?

IDEGEN: Nem kellene esküdniök.

PARASZT: Már hogyan tennék meg, mikor a Szentírás parancsolja?

IDEGEN: A Szentírás nem mond erről semmit. Krisztus tanítása szerint pedig egyenesen tilos. Ne esküdj! - ezt parancsolja.

PARASZT: De a pópák azt mondják, hogy meg kell tenni.

IDEGEN *(elővesz egy könyvet, kinyitja, keresgél benne és olvassa)*: „Ismét hallottátok, hogy megmondatott a régieknek: A te esküvésedben ne hazudj, én pedig azt mondom nektek, hogy semmiképpen ne esküdjete! Hanem a ti beszédeitek legyen, úgy, úgy, nem, nem. Ennek felette valami esik, a gonosztól vagyon.” *(Máté ev. V. 33-37)* Krisztus tanítása szerint tehát nem is szabad esküdni.

PARASZT: Ha nem kell esküdniök, egyáltalán nem lesz több katona.

IDEGEN: De minek is kellene katonák?

PARASZT: Hát ha az idegen cár megtámadja a mi cárunkat? Mi lesz akkor?

IDEGEN: Ha a cárok egymással veszekednek, akkor intézzék el maguk a civakodásaikat is.

PARASZT: Nem értem. Hogy gondolod ezt?

IDEGEN: Hogy gondolom? Ugy, hogy az, aki Istenben hisz, semmiesetre se fog embert ölni, akármilyen parancsot is kap.

PARASZT: Akkor miért olvasott fel a pápa a templomban egy ukázt, hogy háborút üzentek és hogy a tartalékosoknak be kell vonulniok?

IDEGEN: Arról nem tudok semmit, de annyit tudok, hogy az ötödik parancsolat azt mondja: Ne ölj! Az embernek tehát nem szabad más embert megölni.

PARASZT: Ez itthonra vonatkozik. De mi köze ennek a háborúhoz? Hisz ott ellenség van!

IDEGEN: Krisztus evangéliuma szerint nincs ellenség. Vagy tán azt parancsolja a Szentírás, hogy minden embert megöljünk? *(Lapozgat a bibliában.)*

PARASZT: Olvasd hát!

IDEGEN *(olvas)*: „Hallottátok, hogy megmondatott a régieknek: Ne ölj, mert valaki öl, méltó az ítéletre. Én pedig azt mondom nektek, hogy valaki haragszik az ő atyafiára ok nélkül, az méltó az ítéletre.” És tovább azt mondja: „Szeressed felebarátodat és gyűlöljed ellenségedet. Én pedig ezt mondom nektek: Szeressétek ellenségeiteket, áldjátok azokat, akik titeket

átkoznak, jót tegyetek azokkal, akik titeket gyűlölnék és imádkozzatok azokért, akik titeket háborgatnak és kergetnek titeket.” (*Máté ev. V. 21, 22; 43, 44.*) (*Hosszabb hallgatás.*)

PARASZT: Nos és hogy legyünk az adókkal? Azokat se fizessük?

IDEGEN: Ebben tégy akaratod szerint. Ha gyerekeid éheznek, először természetesen gondoskodj róla, hogy jóllakjanak.

PARASZT: És a katonákra, azt mondod, nincs szükség?

IDEGEN: Minek? Sok-sok milliót kell fizetnetek, hogy eltarthassák őket, mert nem csekélység ám ilyen rengeteg embert ruházni és élelmezni. Van tán egy millió belőlük! (*A paraszt sóhajt és rázza a fejét.*)

PARASZT: Igaz. Ha mindnyájan egyszerre ellentálnánk, de legfeljebb két-három ember van, aki ellenszegül; azokat agyonlövik, vagy elviszik Szibériába, ez a nóta vége.

IDEGEN: Most is vannak már fiatal emberek, akik Isten törvényét megvédik és nem türik, hogy katonai szolgálatra kényszerítsék őket. Azt mondják: „Krisztus parancsa szerint nem szabad embert ölnöm”. Tegyetek velem, amit akartok, de fegyvert nem veszek a kezembe.

PARASZT: No és?

IDEGEN: Büntetőszázadokba osztják be őket és ott maradnak három-négy évig. Azt mondják nincs is ott rossz dolguk, mert hisz végül a feljebbvalók is emberek és tekintettel vannak rájuk. Egyeseket végkép elbocsátanak, azt mondják ilyenkor, hogy alkalmatlanok, gyenge az egészségük. Pedig óriások, ölnyi széles vállal, azok volnának gyengék. Nem merik őket bent tartani. Meg találnák mondani a többieknek, hogy a katonai szolgálat Isten parancsa ellen való. De inkább elengedik őket.

PARASZT: Igazán?

IDEGEN: Néha, mondom, elbocsátják, néha meghalnak a katonaságnál. Dehát végre, a katonák közül is meghalnak némelyek, vagy nyomorékká válnak, elvesztik karjukat, lábukat.

PARASZT: Tréfás kópé vagy. Hisz ez mind nagyon szép volna, de a végén mégis másképp üt ki.

IDEGEN: Miért másképp?

PARASZT: Hát csak úgy.

IDEGEN: Hogy-hogy „ugy”?

PARASZT: Mert a felsőbbségnek hatalom van a kezében.

IDEGEN: Hatalma csak addig van, amíg ti engedelmeskedtek. Ha nem engedelmeskedtek, nincs hatalma.

PARASZT (*rázza a fejét*): Milyen furcsákat is beszélsz te össze! Hogy éljünk felsőbbség nélkül? Az lehetetlen!

IDEGEN: Persze hogy lehetetlen. De kit tartasz te tulajdonképpen felsőbbségnek, a rendőrfőnököt vagy Istent? Kinek akarsz engedelmeskedni: a rendőrfőnöknek vagy Istennek?

PARASZT: Mit feleljek erre? Istennél magasabb nincs. Isten akarata szerint élni: ez az első kötelességünk.

IDEGEN: Aki pedig Isten akarata szerint akar élni, annak Istenre kell hallgatnia, nem az emberekre. Ha Isten akarata szerint akarsz élni, akkor senkit se fogsz elkergetni egy darabka földről, mert holmi pocakos azt mondja, hogy az az övé, nem leszel sztároszta és adóbeszedő, sem csász, sem rendőr, de elsősorban nem leszel katona és nem ígéred meg, hogy embereket fogsz ölni.

PARASZT: És a pópák? A hosszuhajuak? Bizonyára hamisan magyarázzák a Szentírást! Miért nem tanítják azt, amit kell?

IDEGEN: Azt nem tudom. Ők a maguk esze szerint élnek, élj te is a magadé szerint.

PARASZT: Oh ezek a hosszuhajuak!

IDEGEN: Ne csufolódj! Másokat akarsz elítélni? Gondoljon csak mindenki magára!

PARASZT: Ebben megint igazad van. *(Hosszu hallgatás. Rázza a fejét és nevet megában.)* Azt hiszed tehát, ha mindnyájan összefogunk és ellenszegülünk, akkor mienk lesz a föld és nem kell adót fizetnünk?

IDEGEN: Nem testvér, nem, ezt nem hiszem. Nem azt gondolom, hogy ha Isten akarata szerint élünk, mienk lesz a föld és nem kell adókat fizetnünk, hanem hogy életünk csak azért olyan komisz, mert mi magunk rosszak vagyunk. Ha Isten akarata szerint élnénk, akkor nem volna rossz életünk. Hogy milyen volna az életünk, ha Isten akarata szerint élnénk, azt csak Isten tudja, de annyi bizonyos, hogy akkor nem volna többé rossz élet. Mi iszunk, perlekedünk, verekszünk, gyűlöljük és irigyeljük egymást, fellázadunk Isten parancsai ellen és elítéljük embertársainkat: az egyik pocakos, a másik sörényes, de ha bankóval csalogatnak, minden rabszolgamunkára készek vagyunk, vállaljuk a csósz, a pribék, a katona szolgálatát és nem riadunk vissza attól, hogy testvérünket kifosszuk, megfojtsuk és megöljük.

PARASZT: Ez mind igaz. De nehéz, nagyon nehéz mindennek ellentállni. Néha bizony az ember nem ura magának.

IDEGEN: A lelked üdvéért mégis meg kellene tenned.

PARASZT: Igazad van. Azért olyan cudar az életünk, mert megfélemezünk Istenről.

IDEGEN: Ugy van. Azért megy olyan rosszul a sorunk. A sztrájkolók azt mondják: gyertek, üssük agyon ezeket meg ezeket az urakat, a gazdag nagyhasúakat, aztán majd jobb életünk lesz. És akkor ütnek, gyilkolnak, ma éppugy, mint régebben és mégsem lesz semmi se jobb. És így van a felsőbbbséggel is: várjatok csak, azt mondják, ha majd egy csomó tisztviselőt felakasztottunk és egy-két ezret börtönbe zártunk, hamar megjavulnak az állapotok. De ha jobban odanézzünk, bizony semmi sem javult, hanem inkább rosszabbodott.

PARASZT: Igaz. Az egyetlen dolog: Isten parancsai szerint kell élni.

IDEGEN: Csak egyet tehetsz: vagy Istent szolgálod, vagy az ördögöt. Ha az ördögöt akarod szolgálni, akkor igyál pálinkát, káromkodjál, verekedjél, gyűlöld embertársaidat, zsákmányold ki őket, ne hallgass az Isten, hanem az emberek parancsaira és életed nyomorult lesz. Ha azonban Istent akarod szolgálni, akkor csak Reá hallgass, ne rabolj ki senkit, ne öl meg senkit, ne gyűlölj és ne ítélj el senkit, ne bocsátkozzál gonosz dolgokba! Akkor az életed sem lesz nyomorult!

PARASZT *(sóhajt)*: Szépen beszélsz, kedves öregem, igazán nagyon szépen. Csak, sajnos, keveset hallgatunk az ilyen okos szóra. Ha gyakrabban kapnánk ilyen tanítást, talán jobb helyzetben volnánk. De jön ide mindenféle népség a városból, fecsegnek összevissza, hogy lehetne az állapotokat megjavítani, mézes madzagot huznak el a szánk előtt és nem jön ki belőle semmi. Köszönöm, kedves öregem, szép szavaidat. Hová akarsz lefeküdni? A kemen-cére? Jó, majd az asszony mindjárt mgcsinálja a fekvőhelyedet.

1909.